

Muzeul Național al Unirii Alba Iulia
BIBLIOTHECA MVSEI APVLENSIS
V

DANIELA CIUGUDEAN

OBIECTELE DIN OS,
CORN ȘI FILDEȘ DE LA
APULUM

ALBA IULIA
1997

Muzeul Național al Unirii Alba Iulia
BIBLIOTHECA MVSEI APVLENSIS
V

DANIELA CIUGUDEAN

**OBIECTELE DIN OS, CORN ȘI FILDEȘ
DE LA APULUM**

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA
BIBLIOTHECA MVSEI APVLENSIS
V

DANIELA CIUGUDEAN

**LES OBJETS EN OS,
CORNE ET IVOIRE D'APULUM**

Toute correspondance sera envoyée à
l' adresse:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII
RO - 2500 ALBA IULIA
12-14, rue Mihai Viteazul
ROUMANIE

Please send any mail to the following
address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII
RO - 2500 ALBA IULIA
Mihai Viteazul Str., 12-14
ROMANIA

Tehnoredactare computerizată: Daniela Ciugudean, Ioan Mihoc

Grafica: Daniela Ciugudean, Ileana Damșa

Fotografii: Lacrima Rădulescu

Traducerea în limba franceză: Daniela Ciugudean

© 1997 Muzeul Național al Unirii
ISBN 973-0-00547-8

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA
BIBLIOTHECA MVSEI APVLENSIS
V

DANIELA CIUGUDEAN

**OBIECTELE DIN OS, CORN ȘI
FILDEȘ DE LA APULUM**

ALBA IULIA
1997

CUVÂNT ÎNAINTE

Lucrarea de față abordează unul dintre aspectele puțin cunoscute ale civilizației materiale romane, respectiv uneltele, obiectele de podoabă sau cele de echipament militar confecționate din os, corn sau fildeș, descoperite într-unul dintre cele mai importante centre urbane ale Daciei romane, Apulum. Opțiunea noastră se datorează pe de-o parte numărului ridicat de astfel de piese aflate în colecțiile Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, în cea mai mare parte inedite, iar pe de altă parte, interesului care a început să se manifeste în ultima perioadă privind valorificarea științifică a acestei categorii de artefacte, atât a celor provenind din principalele centre ale Daciei, cât și din restul imperiului.

Într-o primă versiune, mult mai restrânsă, lucrarea a fost elaborată ca teză de licență în cadrul Universității "1 Decembrie 1918" din Alba Iulia, sub coordonarea cercetătorului științific dr. Vasile Moga, căruia ținem să-i adresăm și pe această cale sincerele noastre mulțumiri pentru competențele îndrumări, sugestiile și permanentul sprijin acordat pe parcursul redactării tezei. D-sale i se datorează și îndemnul de a extinde și publica această lucrare, valorificând astfel o parte mai puțin cunoscută din bogatul fond al colecției romane din instituția noastră.

În cadrul prezentei lucrări au fost cuprinse atât materiale provenind din vechile colecții ale muzeului, rezultate mai ales din cercetările efectuate de arheologul A. Cserni, cât și o serie de descoperiri recente, datorate săpăturilor practicate în diverse zone ale orașului (castru, suburbia Partoș, Dealul Furcilor etc.). Dorim să mulțumim încă o dată tuturor arheologilor care ne-au oferit cu amabilitate spre publicare obiecte din os inedite, provenind din săpăturile recente: dr. V. Moga, dr. R. Ciobanu, N. Rodeanu.

În final, nu putem decât să ne exprimăm speranța că prezenta lucrare va aduce o modestă dar utilă contribuție la cunoașterea intensei vieți meșteșugărești și comerciale care a pulsat în urmă cu aproape două milenii în centrul urban de la Apulum.

Alba Iulia, noiembrie 1997

Autoarea

CAPITOLUL I

ARGUMENT

Artefactele din os, corn și fildeș constituie un patrimoniu pe nedrept ignorat, în divesele studii de specialitate fiind tratate sporadic, în contextul celorlalte descoperiri arheologice.

Ieșirea de sub incidența anonimatului, a obiectelor confecționate din aceste materiale a început să se producă mai consistent începând abia cu ultimul deceniu, suscitându-se astfel interesul pentru atâtea colecții pierdute în vitrine sau ascunse în depozitele muzeelor.

De altfel, nici erudiții sau esteticienii antichității nu au demonstrat - în scrierile lor - vreo pasiune specială pentru acest artizanat "fără prestigiu", a cărui materie era comună și lipsită de valoare intrinsecă.

Totuși, această umilă și solidă materie a osului a servit la confecționarea unei cantități de obiecte extrem de diverse: mânere de cuțit, ace de cusut și de păr, zaruri, jetoane, butoni, balamale pentru cutii și sipete, piepteni, lingurițe și spatule, jucării, statuete, aplici pentru mobilier - mărturii prețioase ale vieții cotidiene.

Prelucrat pentru fabricarea produselor de uz curent și relativ ieftin, osul - acest "ivoriu al săracilor" - era probabil prezent în multe case, chiar dacă descoperirile arheologice nu documentează întotdeauna acest aspect.

Fiind mai plastice și ușor prelucrabile, osul, cornul și fildeșul prezintă mai puțin decât metalul, riscul corodării, dar natura lor organică le face în același timp mai perisabile. Aceasta ar putea fi explicația prezenței obiectelor de această factură într-o proporție considerabil diminuată în cadrul celorlalte categorii de descoperiri arheologice.

Dacă fildeșul transmite un mesaj nobil, modestia funciară a osului sau cornului nu poate fi neapărat infirmată, dar aceasta nu a împiedicat artizanul în crearea unor obiecte aparte, prin exersarea măiestriei sale artistice, indiferent de materialul utilizat.

Deși numărul obiectelor confecționate din os, corn și fildeș, descoperite în așezările urbane rurale, ori în castele romane de pe teritoriul Daciei este vizibil inferior pieselor de ceramică sau metal, ele reprezintă totuși una dintre fațetele civilizației materiale romane de la nordul Dunării.

Obscuritatea în care au zăcut astfel de obiecte a început să se risipească, împreună cu ideea preconceptă care minimaliza importanța lor ca valoare

artistică, istorică sau cronologică, cercetătorii acordând tot mai multă atenție aparent insignifiantelor piese de os.

Unul dintre promotorii consecvenți ai valorificării monografice a obiectelor romane de os este J. C. Béal, care, începând din anul 1979, a elaborat nu mai puțin de trei studii prodigioase referitoare la descoperirile de acest gen de pe teritoriul Galliei.¹

Pentru descoperirile înregistrate pe teritoriul Britanniei, N. Crummy propunea, în același an 1979, o clasificare tipologică și cronologică a acelor din os.²

În cazul Pannoniei, după o mai veche, dar extrem de utilă analiză a descoperirilor din os de la Intercisa³, a urmat un consistent studiu consacrat descoperirilor de la Gorsium⁴.

Deși nu a tratat separat obiectele de os descoperite la Augst și Kaiseraugst, E. Riha le-a cuprins în analizele exhaustive dedicate unor categorii tipologice de piese (obiecte de toaletă și instrumente medicale, lingurițe, podoabe) provenind din acest important centru al civilizației romane din Raetia⁵.

Piese romane din os și corn descoperite pe teritoriul Moesiei Superior au fost riguros analizate într-un volum apărut în anul 1995⁶.

Pentru teritoriul Daciei, primul studiu consacrat în exclusivitate obiectelor romane din os, a apărut în anul 1982, cuprinzând descoperirile de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa⁷. Câțiva ani mai târziu N. Gudea și I. Bajusz au realizat o pertinentă analiză tipologică a acelor de păr de la Porolissum⁸. Cel mai recent studiu monografic dedicat obiectelor din os din Dacia Apulensis și Dacia Porolissensis a fost elaborat de S. Cociș și D. Alicu în anul 1993⁹.

Analiza obiectelor de os de la Apulum, care face obiectul acestei lucrări, este menită a se integra în contextul preocupărilor de valorificare a obiectelor romane din os, corn sau fildeș aflate în colecțiile muzeale, dorind să îmbogățească informațiile relative la una dintre laturile activității meșteșugărești și artistice din Dacia.

Prelucrarea osului, reliefată prin piesele descoperite la Apulum, vine să completeze bogata și complexa imagine a acestui centru urban, unde atestările epigrafice și descoperirile arheologice conturează o intensă și înfloritoare viață economică, în deplină concordanță cu rolul său politico-administrativ și militar.

CAPITOLUL II

ISTORICUL CERCETĂRIILOR

În perioada secolelor II-III d. Chr., pe teritoriul actualului oraș Alba Iulia s-a dezvoltat cel mai important centru urban al Daciei romane, sediu al procuratorului *Daciei Apulensis* după anul 124, iar din anul 168, reședința guvernatorului celor trei provincii. Tot aici a staționat pe toată durata stăpânirii romane în Dacia, Legiunea XIII Gemina, al cărui castru era situat pe platoul "Cetate".

În apropierea acestui castru, la puțină vreme după instalarea legiunii se va dezvolta primul nucleu de viață citadină de la Apulum: - *canabae legionis XIII Geminae* - menționate în textul mai multor inscripții¹, populate cu negustori, meșteșugari, veterani, aparținători ai militarilor din legiune, etc. În timpul lui Marcus Aurelius, acestea devin *Municipium Aurelium Apulense*, iar apoi, în timpul lui Commodus - *Colonia Aurelia Apulensis* - care, într-o inscripție din anul 252 avea epitetul de *Chrysoopolis* (Orașul de aur).

În afara acestui centru, la Alba Iulia s-a dezvoltat și o a doua așezare civilă, ridicată la rangul de municipiu în timpul lui Severus - *municipium Septimium Apulense* - transformată apoi în *Colonia Nova Apulensis*, la mijlocul secolului III, în timpul lui Traianus Decius².

În perioada Evului Mediu, principii și nobilimea din Alba Iulia par să fi colecționat un număr apreciabil de monumente epigrafice și sculpturale, precum și alte obiecte romane apărute accidental în diverse puncte ale orașului, care s-au pierdut însă, în cea mai mare parte în secolele următoare.

Cercetările arheologice sistematice au fost inițiate de profesorul A. Cserni, cu sprijinul "Societății de istorie, arheologie și științele naturii", începând din anul 1898. Ele au vizat mai multe zone ale orașului, atât pe teritoriul suburbiei Partoș, cât și în apropierea colțului de sud al cetății medievale, unde au fost dezvelite presupusele terme romane³.

În intervalul de un secol de când pe teritoriul orașului Alba Iulia se desfășoară săpături arheologice, acestea s-au soldat cu descoperirea unui material arheologic deosebit de bogat și de divers, din care fac parte și o serie de obiecte din os, corn și fildeș. Majoritatea acestora se păstrează în colecțiile muzeului albaiulian, o mică parte intrând în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca.

Din păcate, cele mai multe provin fie din săpăturile mai vechi, fie din descoperiri accidentale, fiind lipsite de observațiile topografice și stratigrafice atât de necesare. Cu toate acestea, studiile publicate până în prezent, precum și consultarea registrelor de inventar, ne-au permis să stabilim într-o anumită măsură principalele zone din care provin obiectele de os de la Apulum.

Cel mai mare număr de piese au fost descoperite în zona presupuselor terme, dezvelite de A. Cserni între 1898-1901. În prezent, pe baza unor cercetări arheologice Inédite, edificiile din această arie sunt identificate cu pretoriul guvernatorului Același arheolog avea să mai scoată la lumină între anii 1911-1912 o clădire romană de mari dimensiuni (cu 12 încăperi), pe teritoriul suburbiei Partoș, de unde provin, de asemenea, o serie de obiecte din os. În această clădire aparținând - conform presupunerilor lui Cserni - unui patrician sau comerciant bogat, au fost descoperite un număr de 316 obiecte de os, din care 271 de ace de păr și de cusut, ceea ce l-a determinat să presupună că aici au locuit timp îndelungat multe femei. Din păcate este dificil la ora actuală, din lipsa unor precizări topografice, să putem identifica printre piesele menționate ca provenind din vechile colecții, care dintre ele au fost descoperite în acest edificiu de mari dimensiuni. Unele obiecte se regăsesc generic în descrierea sumară din raportul de săpături, altele fiind ilustrate în documentația fotografică de ansamblu aferentă.⁴

Mai poate fi menționat de asemenea faptul că din perimetrul aceleiași clădiri au fost recuperate din săpătură un număr de 81 de monede, dintre care 29 din perioada dinaintea domniei lui Marcus Aurelius (69-161) și 42 de bucăți din timpul stăpânirii sale și a urmașilor săi (161-248)⁵, inclusiv Philippus I. Este dificil însă de precizat măsura în care aceste monede pot servi la datarea obiectelor din os, întrucât clădirea a fost locuită un interval lung de timp, probabil și după retragerea aureliană.

În perioada celui de-al doilea război mondial, I. Berciu efectuează săpături de salvare în zona orașului de jos, ocazionate de unele lucrări edilitare, care au scos la lumină diverse vestigii romane, prezența unor piese din os nefiind însă semnalată.⁶

Între anii 1956-1958 și 1970-1971, D. Protase efectuează săpături sistematice în cimitirul roman aflat pe "Dealul Furcilor"⁷, dar majoritatea materialului descoperit a rămas inedit, astfel că nu ne putem pronunța asupra eventualei ponderi a obiectelor din os.

În perioada 1968-1977, cu ocazia lucrărilor de restaurare ale Catedralei Romano-Catolice, săpăturile de control întreprinse de R. Heitel surprind mai multe bordeie, datate cu monede de la Traian și Hadrian și suprapuse de valul de pământ aparținând primei faze de construcție a castrului.⁸

Între anii 1980-1985, colectivul de cercetători ai Muzeului Unirii a efectuat săpături de salvare în cea de-a doua necropolă romană de la Alba Iulia,

situată în zona "Stației de Salvare" și parțial suprapusă de un cimitir feudal timpuriu. Mormintele romane din acest cimitir n-au furnizat decât puține piese de os, între care o pereche de zaruri și un inel, la care se adaugă câteva ace din os.

Între anii 1980-1982, lucrările edilitare de pe latura nordică (Calea Moșilor) și sudică (B-dul 1 Decembrie 1918) a cetății medievale au distrus importante urme de locuire romană, arheologi de la instituțiile de profil din Alba Iulia (Al. Popa, H. Ciugudean) și Cluj-Napoca (M. Bărbulescu, D. Isac, I. Piso), salvând un număr considerabil de obiecte și efectuând câteva sondaje stratigrafice. Din zona delimitată de străzile Gemina, Aurel Vlaicu și Calea Moșilor, au fost recuperate peste 40 de piese din os, întregi sau fragmentare, provenind mai ales din locuințele și gropile menajere aparținând nivelului timpuriu de locuire romană. Nivelul, datat cu monede de la Traian și Hadrian aparține primilor coloniști stabiliți la Apulum și el poate fi atribuit *canabae*-lor castrului Legiunii XIII Gemina. De remarcat că aici au fost descoperite unele categorii de piese (întăritoare de arc, pandantive din dinți de animale etc.), care nu mai apar în alte puncte ale orașului.

Cele mai ample investigații în perimetrul castrului Legiunii XIII Gemina au fost întreprinse de V. Moga, care, începând din anul 1980 a efectuat mai multe secțiuni pe laturile de S și N, precum și în interiorul fortificației.⁹

Același cercetător a investigat în ultimii ani o parte a tramei stradale și câteva edificii în zona suburbiei Partoș - Cimitirul Ortodox, într-unul din aceste edificii fiind descoperite și câteva obiecte din os (jetoane, ace, o plăcuță triunghiulară de centură).

După anul 1990 cercetările au continuat simultan în trei zone ale orașului: poarta de sud a castrului (V. Moga), suburbia Partoș (V. Moga, R. Ciobanu și I. Bogdan-Cătănciu) și edificiul public de mari dimensiuni de pe str. Munteniei, presupus a fi pretoriul guvernatorului (V. Rusu-Bolindeț).

Începând din anul 1995, săpăturile de salvare întreprinse pe Dealul Furcilor (R.Ciobanu, N.Rodean) completează datele preliminare obținute ca urmare a cercetărilor efectuate anterior în aceeași zonă de către D.Protase, din perimetrul clădirilor destul de modeste desoperite aici fiind recuperate și câteva interesante piese din os, între care un fluier, singurul instrument muzical roman cunoscut până acum la Apulum.

Considerațiile cronologice privind piesele de la Apulum rămân însă destul de relative, situație constatată de altfel și în alte centre ale Daciei, unde datările se fac în limitele largi ale secolelor II-III d. Chr.

CAPITOLUL III

PALEOTEHNOLOGIA OSULUI: PROCEDEE DE CONFEȚIONARE ȘI DECORARE

Interesul timpuriu de care s-au bucurat osul, cornul și fildeșul ca materie primă pentru confecționarea diverselor unelte sau obiecte de podoabă, se datorește ușurinței cu care pot fi prelucrate, durabilității rezultate din elasticitatea care le este proprie și chiar maniabilității lor.

Asupra momentului în care aceste materiale au intrat în uz nu se pot face decât supoziții - dată fiind penuria de dovezi arheologice pentru cercetarea actuală - având drept consecință imposibilitatea reconstituirii tehnicilor de prelucrare și a ponderii pe care au avut-o în raport cu piatra, la începuturile umanității.

Pentru paleoliticul inferior și mijlociu - unelte de tip răzuitor și împungător - ajustate prin procedeul percuției, au fost atestate prin descoperirile de la Lazaret, Terra Amata sau Mas des Caves (Franța).¹

În paleoliticul superior, elaborarea unor instrumente speciale din silex va face posibilă realizarea așa-numitelor fosile "directoare" - vârfuri de lance cu baza despăcată, propulsoare și harpoane cu unul sau două rânduri de dinți.²

În neolitic este atestată utilizarea pe scară largă a uneltelor din corn de cerb (săpăligi, mânere) și din os, ce înregistrează o diferșificare funcțională (sule, dălțițe, spatule), la care se mai adaugă și piese de cult precum idoli antropomorfi cu detaliile anatomice și de costum realizate prin perforații, împusături sau incizii punctiforme.

Dacă în epoca pietrei utilizarea obiectelor din os este ceva mai extinsă, exploatarea metalelor pare să fi dat o lovitură serioasă prelucrării osului. Hallstatt-ul, prima epocă a fierului, a furnizat puține obiecte din os, o sărăcie chiar mai accentuată fiind constatată pentru epoca La Tène.³

Izvoarele scrise antice, respectiv textele grecești și latine ne vorbesc destul de puțin despre prelucrarea osului în lumea romană, informațiile lacunare și cu totul accidentale nefiind de un real ajutor. Descoperirile arheologice ilustrează însă o resuscitare a interesului pentru acest material, care servește acum la confecționarea unei game diverse de ustensile și podoabe.

Utilizarea osului este însă, din start, cantonată în domeniul obiectelor de mici dimensiuni. Osul este unul dintre materialele cu cele mai limitate posibilități: el nu poate furniza matrici lungi și late ca în cazul fildeșului, care

poate fi sculptat în masă și nici matrici alungite, de variate forme, ca cele din corn animal.

Pentru a dispune de un tablou complet asupra prelucrării osului sunt necesare analize mai complexe, inclusiv de determinări osteologice, acțiune întreprinsă asupra deșeurilor, eboșelor sau obiectelor finite, așa cum a fost cazul siturilor de la Lyon și Vienne, unde s-a putut opera cu peste o mie de piese recuperate din săpăturile arheologice⁴. Concluzia generală care s-a desprins a fost aceea că, pentru această zonă, obiectele erau fabricate din oase de porc, berbec, miel, cerb, cal și oase lungi de bovidee, după înlăturarea epifizelor. S-au utilizat de preferință oasele metacarpiene, metarsiene, humerus, radius, cubitus, femure și tibii, provenind de la animalele mai sus menționate.

În funcție de volumul materiei de care dispuneau, artizanul era uneori obligat la un compromis, sacrificând exigențele estetice, prin simplificarea reliefurilor sau decorurilor pe care și le-a propus inițial.

Reconstituirea detaliilor de prelucrare a osului în epoca romană este extrem de dificilă, întrucât nu există în textele antice nici o mențiune asupra tehnicilor folosite, cu excepția singurei informații a lui Plutarh, după care osul, odată înmuiat în cenușă și oțet era secționat cu o lamă tăioasă⁵.

Cercetătorii de astăzi încearcă să identifice tehnicile antice de prelucrare a osului analizând urmele de fabricație care se pot observa pe deșeuri și eboșe. În ceea ce privește tehnica de debitare, au putut fi sesizate două tipuri de tăiere: prima tăiere, grosieră, este destinată să suprimă epifizele inutilizabile și se efectua perpendicular pe lungimea osului, cu ajutorul unui fierăstrău. Acest procedeu, vizibil pe unele deșeuri de la Lyon⁶, lasă urme caracteristice: pereții drepecți obținuți prin tăiere prezintă fascicole de striuri până la un unghi de 20° și care se realiza prin debitarea în mai multe secvențe.

O a doua tehnică de debitare, folosită în lungimea osului, consta din tăierea prin percuție cu un cuțit, daltă, lamă de metal și probabil un abraziv. După urmele de tăiere, se pare că se utilizau două tipuri de dălți: una cu tăișul neted, care lăsa o suprafață aproape lisă și o alta cu tăișul prevăzut cu dinți mai mult sau mai puțin pronunțați, care dădea suprafețe striate paralel⁷.

Analiza unui corb de cerb descoperit pe str. Gemina, în zona presupuselor *canabae* ale castrului de la Apulum, permite evidențierea ambelor tehnici de debitare: cu fierăstrăul și cu dălțița. Tăierea cu fierăstrăul a fost aplicată la baza cornului (Pl. XLI/1, 2), pe când detașarea ramurilor urma să se facă prin debitarea cu ajutorul unei dălți sau lame de metal (Pl. XLII/1, 2).

Se pare că una dintre materiile utilizate cu predilecție pentru confecționarea unor obiecte de dimensiuni mai mari o constituie coarnele de cerb. De altfel în antichitate specia de cervidee (*Cervus elaphus*) popula din abundență și pădurile de șes din țara noastră⁸. În special coarnele caduce se pretau, după înlăturarea excrescențelor exterioare, prelucrării cu ajutorul unor

unelte de tipul fierăstrăului și toporului⁹. Cercetătorii opinează că prelucrarea mai facilă a coarnelor de cerb presupunea printre altele și atenuarea durității lor, scop în care se înmuiau probabil în apă fierbinte sau leșie¹⁰. Operațiile ulterioare constau în netezirea pieselor finisate cu nisip umed, ungerea lor cu grăsime și lustruirea cu o bucată de piele¹¹.

În ceea ce privește tehnicile de perforare a obiectelor din os, cel mai adesea se utiliza un sfredel și un burghiu cu coardă de arc, instrument a cărui întrebuințare este atestată în tâmplăria antică.¹² Se presupune că operația era facilitată prin combinarea sablării cu umidificarea osului cu un acid. Natura burghiului folosit este însă greu de definit, presupunându-se că se recurgea la un sfredel "de dogar", cu două sau trei vârfuri.

Un aspect particular îl constituia perforarea transversală a obiectelor tubulare. Pentru ca burghiul să nu derapeze sau să așchieze obiectul, probabil că tuburile respective erau montate pe un miez de lemn și apoi imobilizate cu sfoară, întrucât meșterul trebuia să se servească de ambele mâini, sau mai putea, eventual să blocheze piesa cu picioarele.

Prin obținerea orificiilor alungite sau rectangulare, artizanul practica mai multe orificii tangente sau apropiate, îndepărtând apoi peretele de os care le separa. Aceasta este tehnica folosită curent pentru urechile acelor de cusut, care ajung la un profil în forma cifrei 8. S-a constatat prezența unui jgheab la baza inferioară a urechii acelor de cusut, considerat de obicei un fenomen de uzură, sau care "ajuta la introducerea sforii"¹³. În caz de uzură, din punct de vedere logic, aceste jgheaburi ar fi trebuit să apară pe ambele fețe ale acului. Prin urmare se avansează ideea că jgheabul este mai degrabă urma unei preparări a orificiului, prin prelevarea unei porțiuni de os. Conform experimentelor lui D. Stordeur-Yédid, acest jgheab se obținea prin presare¹⁴, după care se trecea la perforarea propriu-zisă.

Referitor la tehnicile de strunjire a obiectelor din os, literatura și monumentele figurate ale antichității ne-au transmis foarte puține informații. Existența roții de rotație alternativă, antrenată de o coardă de arc nu este contestată, în timp ce utilizarea uneia cu rotație continuă este mai dificil de demonstrat.

Obiectul destinat prelucrării era fixat în arborele orizontal al unui mecanism acționat cu pedală, un fel de "strung" rudimentar, pe care artizanul îl acționa cu viteze diferențiate și pe durate convenabile obținerii formei dorite. Se lucra cu dălțițe de forme și calibre diverse, unealta fiind aplicată atunci când rotația se efectua în sens opus acelor de ceas.

Din păcate, în "Istoria Naturală" Plinius cel Bătrîn nu a transmis denumirea uneltelor utilizate la decorarea osului, în schimb le amintește pe cele utilizate de litoglifi (gravorii gemelor), ca fiind niște mici unelte din bronz și fier: buterola sau trepanul, a cărui extremitate boantă găurește drept, formând

cavități hemisferice; dălțița cu capul dințat (*terebra*), pentru incizii fine și burghiul sau dălțița curbată la vârf pentru realizarea inciziilor late.¹⁵ Este destul de probabil ca și artizanii osului să fi folosit asemenea ustensile, chiar dacă materia suport este total diferită.

Nici privitor la tehnicile decorative nu se pot preciza cu certitudine modalitățile de realizare. Totuși, se pare că cel mai vechi decor atestat pe obiectele din os este acela al cercului punctat, numit de asemenea, în formă de "ochi" sau "ochi de zar", care se regăsește deopotrivă și pe obiectele din metal, realizat prin incizie. Tot în această categorie se plasează și striurile dispuse în cele mai variate direcții, care nu au neapărat vreo legătură cu funcționalitatea obiectului, ci mai degrabă cu dorința înfrumusețării lui. Mai pot fi menționate aici decorurile strunjite, mulurile, galbele, care uneori s-au dezvoltat considerabil, până la exuberanță.

Decorurile figurate sunt proprii osului și fildeșului, valoarea estetică a unei sculpturi în ronde-bosse sau a unui basorelief fiind marca talentului unui artizan, în ciuda constrângerilor reale impuse de morfologia materialului utilizat. Este și cazul unor piese de factură specială descoperite la *Apulum* (Pl. XI/2, 3; Pl. XXXVIII/a, b, c; XXXIX/a, b, c).

Dacă în privința tehnologiei osului dispunem de puține repere documentare, nici referitor la cadrul în care se desfășura această activitate nu avem date certe. În funcție de densitatea obiectelor descoperite în diverse centre din provinciile imperiului, specialiștii își pun întrebarea dacă existau doar meșteri ambulanti sau ființau ateliere de profil, care produceau pentru satisfacerea unei piețe locale sau zonale. J. C. Béal opinează că existența unor ateliere specializate impune trei condiții de ordin economic¹⁶ :

a) existența unei materii prime suficiente, prelevată după abataj, în special oase lungi de bovidee, ceea ce înseamnă că pentru artizan era mai important să se afle lângă locul de tăiere a animalelor, decât la locul de creștere a lor;

b) existența unei clientele suficiente, producția fiind standardizată pentru produsele care se vindeau direct (jetoane, zaruri, ace), dar și întâlnirea cu alt grup de meșteșugari - tâmplari pentru elementele de legătură, cuțitari, pentru lamele de cuțit;

c) prezența unei clientele suficient de înstărite, care să aibă acces la aceste produse ce nu trebuie considerate surogatul ieftin al produselor mai luxoase din metal sau fildeș. Munca pe care o presupunea strunjirea, gravarea și polisarea lor, făcea ca prețul de cost să fie probabil destul de ridicat.

Deși nu avem indicații asupra prețului obiectelor confecționate din os, este interesant de făcut o paralelă cu prețul strunjirii lemnului, așa cum apare în Edictul lui Diocletian - de fixare a prețurilor maximale în imperiu¹⁷. Astfel, prețurile cresc de la 25 % la peste 100 % când se prefera o osie, un butuc de roată, o spiță strunjită, aceluiași obiect din lemn brut. Comparația este

rezonabilă numai dacă se păstrează proporțiile reale între lemn și os și nu se neglijează ponderea deținută de fiecare în fabricarea unor obiecte de uz comun.

Ar fi interesant, de asemenea să se poată determina criteriile care au condus la alegerea osului ca suport material pentru confecționarea unor ustensile sau podoabe, precum și concurența existentă, sau colaborarea dintre artizanii osului și cei ai metalului sau lemnului în epoca romană.

La fel ca și în restul imperiului, nici la Apulum nu avem atestări epigrafice directe ale artizanilor care prelucrau osul, dar prezența acestora este dovedită de numărul mare de piese descoperite și mai ales de existența unor piese din corn și os aflate în diverse faze de prelucrare, a unor eboșe sau deșeuri de fabricație, care probează ființarea unor ateliere mai mult sau mai puțin modeste în acest centru.

Unii dintre acești meșteri ar fi putut face parte din acele colegii ale fabrilor atestate în mai multe inscripții de la Apulum (*collegium fabrum coloniae Apulensis* sau *collegium fabrum municipii Septimii*) și în care intrau meșteșugari cu profile diferite (fierari, zidari, metalurgiști, etc.)¹⁸.

CAPITOLUL IV

TIPOLOGIA OBIECTELOR DIN OS, CORN SI FILDEȘ DESCOPERITE LA APULUM

A. PIESE DE TOALETĂ ȘI PODOABĂ

1. Ace de păr

Acul de păr - *acus crinalis*¹ sau *comatoria* - a fost un articol de toaletă general întrebuințat în antichitate, fiind utilizat pentru aranjarea sau menținerea coafurii, permițând în egală măsură fixarea bonetelor sau a panglicilor de parură, indiferent de materialul din care era confecționat: os, bronz, argint sau aur.

Din epocile vechi și până la sfârșitul epocii clasice - în Grecia, de pildă - acele au o dublă funcție, servind coafurii dar și la fixarea veșmintelor. Cuvintele, însele, atât în limba latină, cât și în greacă, prin larga lor accepțiune justifică această polivalență.²

În epoca romană, domeniul de utilizare al acelor din os părea restrâns la coafură. Dacă în primele secole ale Republicii coafura era foarte simplă și nu necesita decât o întrebuințare sporadică a acului de păr, ea se va complica în perioada Imperiului, supraîncărcându-se cu eșafodaje de bucle și de cocuri savant asamblat, utilizarea acelor în aceste cazuri devenind absolut indispensabilă. Săpăturile arheologice aduc și ele o mărturie în acest sens, în mormintele de inhumație găsiindu-se adeseori ace din os sau metal plasate lângă craniu.

Acele de păr apar frecvent în multe așezări civile printre ruinele caselor private, ale termelor sau amfiteatrelor, precum și în inventarul mormintelor de inhumație și incinerare din necropole.

Pe teritoriul Daciei romane, numeroase ace de păr au fost descoperite cu preponderență în orașe și castre. Trebuie totuși subliniat faptul că sunt semnalate ace de păr și în *villae-le rusticae* de la Apahida (*Dacia Porolissensis*)³, Cetea, Răhău, Mediaș, Micăsasa (*Dacia Apulensis*), precum și cea din Valea Chintăului⁴ (*Dacia Porolissensis*).

Până la ora actuală, acele de păr din os din Dacia romană au fost publicate izolat, alături de alte materiale arheologice descoperite în așezările civile de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa⁵, Porolissum⁶, Potaisa⁷ și în castrele de la Rîșnov⁸, Gilău⁹, Buciumi¹⁰, Inlăceni¹¹ și Gherla¹².

Ace de păr din os au mai fost, de asemenea, descoperite în Moesia Inferior la Tropaeum Traiani¹³, Callatis¹⁴, Histria¹⁵, Niculițel și Telița¹⁶.

Prezența masivă a acelor de păr din os este semnalată firesc și în celelalte provincii ale Imperiului Roman: în Moesia Superior la Viminacium¹⁷, în Pannonia la Gorsium¹⁸, în Raetia la Augst și Kaiseraugst¹⁹, în Gallia la Lyon²⁰, în Britania la Colchester²¹, etc.

Cantitatea apreciabilă de ace de păr din os descoperite pe întreg teritoriul Imperiului a avut drept consecință necesară, elaborarea unor studii care demonstrează că și aceste piese pot fi clasificate tipologic și încadrate cronologic. Astfel de tipologii, având ca și criteriu de bază forma geometrică a capului acelor (din care a rezultat un număr variabil de tipuri și variante ale acestora, în funcție de diversitatea materialului arheologic cu care s-a operat) au fost întocmite pentru provinciile Britania (Colchester)²², Noricum²³, Pannonia Inferior (Sirmium)²⁴, Gallia (Lyon)²⁵ și Raetia (Augst și Kaiseraugst)²⁶.

La noi în țară, o primă tipologie - și singura, de altfel - a fost realizată recent pentru acele de păr de la Porolissum²⁷.

Pe teritoriul anticului Apulum, cercetările arheologice întreprinse timp de aproape un secol au scos la lumină numeroase ace de păr în diverse puncte ale orașului: în aria presupuselor terme săpate de Cserni, în edificiul de mari dimensiuni cercetat de același arheolog la Partoș, în zona edilitară aflată la nord de castru (str. Gemina și Calea Moșilor), în necropola de la "Stația de salvare", precum și pe "Dealul Furcilor".

Acele de păr descoperite la Apulum se înscriu într-o largă varietate tipologică; pentru fiecare categorie în parte vom specifica tipul și varianta în care se plasează în tipologiile întocmite de N. Gudea - I. Bajusz și J. C. Béal, care ni s-au părut mai accesibile și mai proprii materialului nostru.

1.1. Ace de păr cu cap sferic (Pl. II/1-17; Pl. III/1-23); Tip Gudea - Bajusz II/6, tip Béal AXX/8.

Între descoperirile de la Apulum figurează 40 de ace cu cap sferic, majoritatea provenind din edificiile considerate de Cserni drept terme, iar restul din zona situată la nord de castru, a *canabae*-lor. Un fenomen particular pe care l-am sesizat asupra unui număr de 5 exemplare este acela al reascuțirii vârfului rupt, în vederea utilizării lor în continuare, acele nefiind în consecință abandonate, în ciuda deteriorării lor. Piese similare s-au descoperit la Porolissum²⁸, Vețel²⁹, Buciumi³⁰, Ulpia Traiana Sarmizegetusa³¹, Histria³², precum și în așezări din alte provincii ale Imperiului la: Viminacium³², Gorsium³³, Augst³⁴, Lyon³⁵; ace cu cap sferic apar, de asemenea, printre piesele din os descoperite în provincia Moesia Superior³⁶.

- 1.2. Ace cu cap conic (Pl. IV/8, 9, 12, 13; Pl. V/ 2, 7-12; Pl. VI/1-15; Pl. VII/1-5, 7-13; Pl. VIII/1-5, 7, 9, 10, 12, 13, 15, 16); Tip Gudea - Bajusz I/2, Tip Béal AXX/3.

Numărul pieselor de acest tip provenind de la Apulum este de 50. Dintre acestea, două ace cu cap conic descoperite probabil cu mult timp în urmă la Apulum se află actualmente în colecția Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca.

Ace cu cap conic au mai fost descoperite în Dacia la Porolissum³⁷, Ulpia Traiana Sarmizegetusa³⁸, Vețel³⁹, precum și în alte așezări civile din Imperiu, cum sunt cele de la Viminacium⁴⁰, Gorsium⁴¹, Lyon⁴², Augst⁴³.

- 1.3. Ace cu cap plat (Pl. IV/1-5; Pl. V/6; Pl. IX/3, 4, 7, 8, 12, 13); Tip Gudea - Bajusz I/1, Tip Béal AXX/1.

Din săpăturile întreprinse în diversele puncte arheologice de la *Apulum* au fost recuperate un număr de 12 ace de păr având capul plat. În general dimensiunile și grosimea acestui tip de ac sunt mai mari, iar partea superioară nu se delimitează de corpul propriu-zis care se subțiază uniform spre vârf. În majoritatea cazurilor suprafața este bine lustruită, secțiunea fiind circulară și mult mai rar ovală.

Asemenea ace s-au descoperit în Dacia la Porolissum⁴⁴, f.l.d. în Transilvania⁴⁵, Ulpia⁴⁶, Vețel⁴⁷, la fel ca și în alte provincii ale Imperiului, în așezările de la Gorsium⁴⁸, Augst⁴⁹, Lyon⁵⁰.

- 1.4. Ace cu cap rotunjit (Pl. IV/6, 7; Pl. V/3-4, 13-14; Pl. IX/1-2, 5-6, 9-11, 14); Tip Gudea - Bajusz I/3, Tip Béal AXX/2.

Numărul acelor de acest gen de la Apulum se ridică la 14 exemplare care prezintă caracteristici asemănătoare categoriei de mai sus, cu excepția terminației ușor rotunjite. Piese similare sunt semnalate la Ulpia⁵¹, Porolissum⁵², f.l.d. în Transilvania⁵³, Vețel⁵⁴, Gorsium⁵⁵.

- 1.5. Ace cu cap triunghiular (Pl. IV/10-11; Pl. V/1, 5; Pl. VII/6; Pl. VIII/6, 8, 11, 14); Tip Gudea - Bajusz I/5, tip Béal AXX/4.

Spre deosebire de acele de păr cu cap conic, această categorie de piese au partea superioară mult alungită și ascuțită, sugerând un triunghi. La Apulum figurează un număr de 9 asemenea exemplare, care mai apar sporadic și la Buciumi⁵⁶, Râșnov-castru⁵⁷, pe teritoriul provinciei Dacia, ca și în Gallia la Lyon⁵⁸.

1.6. Ace cu cap în formă de con de pin (Pl. X/1-3); tip Gudea - Bajusz IV/6, Tip Béal A XXI/5.

De la Apulum provin trei ace de păr cu capul în formă de *pinia*, două dintre piese aflându-se în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca.

Fiecare din cele trei exemplare este lucrat în manieră diferită: prima piesă are corpul acului mai scurt, de secțiune circulară, capul ovoidal în formă de *pinia* fiind așezat pe o mulură rectangulară; deasupra capului ovoidal decorat cu incizii oblice sunt plasate trei muluri ce alacătuiesc registrul superior.

Cel de-al doilea ac este mai lung și mai gracil, capul de forma unei *pinia* ascuțite și de mai mici dimensiuni fiind despărțit de corpul acului prin două muluri galbate.

Exemplarul din muzeul albaiulian, prezintă urme de reascuțire a vârfului rupt probabil în decursul utilizării sale în epocă. Capul acului, de formă ovoidală este decorat cu incizii oblice delimitând romburi și este așezat pe două muluri rectangulare separate între ele și de corpul acului prin două gătuțuri în formă de U. Partea superioară a piniei este ruptă, conservându-se urma unui striu, care conduce la concluzia că deasupra se afla un bulb suprapus de un buton, sau doar unul dintre ele.

Conul de pin este un element decorativ frecvent utilizat, semnificația simbolică a motivului fiind binecunoscută. Semn al imortalității, conul de pin se găsește asociat mai multor divinități: lui Bachus, Sabazios, cuplului lui Attis și Cybele, fiind de asemenea, prezent pe numeroase monumente funerare.

Piese similare s-au mai descoperit în Dacia la Potaissa ⁵⁹, Porolissum ⁶⁰, Odorhei ⁶¹, Gherla ⁶², f.l.d. Transilvania ⁶³, iar în provinciile vestice la Viminacium ⁶⁴, Gorsium ⁶⁵, Augst ⁶⁶, Lyon ⁶⁷.

1.7. Ace cu cap romboidal și două gulere (Pl. X/5); Tip Gudea - Bajusz V/2, Tip Béal AXX/13.

Acul de acest tip se află la Apulum într-un singur exemplar, având capul romboidal despărțit de corpul cilindric prin două muluri rectangulare, delimitate între ele prin gătuțuri în formă de U. Corpul acului se îngustează progresiv spre vârf, suprafața este foarte bine lustruită, iar secțiunea este circulară. Piese asemănătoare s-au descoperit în Dacia la Porolissum ⁶⁸, iar în provinciile vestice astfel de exemplare apar la Lyon ⁶⁹.

1.8. Ace cu cap incizat terminat cu buton (Pl. X/6); Tip Béal AXX/14.

La Apulum acul de acest tip este reprezentat de un singur exemplar, aflat în stare fragmentară, și al cărui cap este ornamentat prin strunjire într-un

registru de trei incizii circulare, partea terminală având forma unui buton. Pe teritoriul Daciei romane nu am găsit analogii pentru acest tip de ac. În vestul Imperiului el este atestat la Lyon⁷⁰.

1.9. Ace cu cap în formă de balustru și vârf piramidal (Pl. X/4)

Din acest tip special de ac, la Apulum a fost descoperit un singur exemplar. Corpul cilindric este delimitat de cap prin două muluri rectangulare, separate între ele prin două gătuiri în formă de U, peste care se dezvoltă un cap strunjit în formă de balustru, deasupra căruia este plasat un vârf piramidal. Conservat în întregime, corpul acului se subțiază uniform spre vârf, având suprafața foarte bine lustruită și secțiunea circulară. Între descoperirile din Dacia romană nu am găsit piese similare. În Imperiu acest tip de ac cu cap complex este atestat la Augst⁷¹.

1.10. Ace cu cap piramidal și unul sau două gulere_ (Pl.X/7, 9, 11); Tip Gudea - Bajusz V/1.

Printre acele de păr descoperite de Cserni în termele romane se regădesc trei piese având capul piramidal, despărțit de corpul cilindric printr-o simplă gătuire de forma literei U (Pl.X/11), un guler-mulură rectangular (Pl.X/9) sau două asemenea muluri strunjite (Pl.X/7).

1.11. Ace cu cap în formă de balustru_ (Pl.X/8, 10)

În vechile colecții ale muzeului figurează două ace de păr descoperite de asemenea în terme, al căror corp are secțiunea circulară, dar le lipsește vârful. Primul exemplar are capul de forma unui balustru care pornește direct din corpul acului, în timp ce al doilea, mai masiv, are capul despărțit de corp printr-o gătuire în formă de U suprapusă de un guler-mulură rectangular.

1.12. Ace de păr cu cap discoidal (Pl.XI/4); Tip Béal A XX,5

Printre piesele recuperate recent din săpăturile de salvare întreprinse pe "Dealul Furcilor" se numără și un ac de păr cu capul de forma unui disc care pornește direct din corpul de secțiune cilindrică al acului lipsit de vârf. Ace similare au fost descoperite în Gallia, la Lyon.⁷²

Larga varietate tipologică în care se înscriu acele de păr din os descoperite la Apulum este completată de o categorie aparte, constituită din trei exemplare cu decor figurat, care în mod cert nu se numără printre piesele produse în serie. Afirmția este susținută de faptul că, cel puțin pentru două

piese nu am reușit să identificăm analogii exacte nici printre descoperirile din restul Imperiului.

De aceea, acestor trei exemplare inedite le-am rezervat - dată fiind raritatea lor sau chiar unicitatea - un comentariu mai detaliat, care nu poate fi cuprins în descrierea riguroasă și sumară a catalogului pieselor.

1.13. Ace de păr cu cap în formă de palmetă (Pl. XI/2)

Acest ac de păr unic în colecția noastră se prezintă în stare fragmentară, din corpul acului păstrându-se doar o mică porțiune. Cauza fracturării s-a datorat probabil diametrului său destul de redus pentru o asemenea piesă.

Capul acului constă dintr-o palmetă compusă din nouă frunze, cea centrală mai înaltă, celelalte micșorându-se treptat spre extremitățile laterale ale palmetei. Frunzele sunt delimitate între ele prin canale incizate, mai înguste în punctul de convergență și evazându-se sensibil spre extremitățile frunzelor. Vârfurile acestora descriu o curbă regulată. În partea superioară, toate cele nouă frunze sunt decorate cu câte un orificiu traforat, ce mărește efectul estetic al piesei.

Palmeta se sprijină pe un pedestal alcătuit din câte două baze trapezoidale suprapuse, separate între ele printr-o găuitură cu profilul în forma literei U.

Piesa a fost confecționată dintr-o placă de os cu țesut compact, desprinsă de pe un os lung. Pe reversul palmetei pot fi identificate urme ale prelucrării și degroșării de pe țesutul osos spongios al osului utilizat la fabricarea piesei.

Acest ac cu cap palmat, de o factură specială, prelucrat, ornamentat și finisat cu un deosebit simț artistic este singurul de acest gen descoperit în termele de la Apulum. În bibliografia care ne-a stat la dispoziție nu am găsit analogii pe teritoriul Daciei romane. O piesă aproximativ similară, dar din bronz, cu capul circular, reprezentând o palmetă vag stilizată prin incizii și mult redusă ca dimensiuni, a fost descoperită la Augst⁷³, fiind datată între a doua jumătate a sec. II - prima jumătate a sec. III d.Chr.

Ornamentul cu palmete este adesea întâlnit în arhitectură, pe antefixe, acrotere, cornișe, ancadramente ale diferitelor monumente. Prezența palmetelor pe monumentele funerare poate fi atribuită semnificației frunzelor de palmier - ca simbol al victoriei și păcii - în sensul "păcii eterne", sau acela al regenerării și nemuririi.

1.14. Ace de păr cu cap în formă de mână (Pl. XI/1)

Cercetările efectuate de A.Cserni între anii 1898-1901 pe latura sudică a actualei cetăți, care au condus la dezvelirea termelor romane, s-au soldat cu

descoperirea unor materiale diverse, printre care se numără și un ac de păr având capul ornamentat în formă de mână.

Mâna dreaptă reprezintă un decor care apare într-o proporție destul de redusă pe acele de păr. Mâna poate avea un sens simbolic de protecție, când este deschisă, cu degetele ridicate ⁷⁴.

Acul de păr analizat este ornamentat cu deosebită măiestrie, partea superioară, pe care este reprezentată mâna fiind mai lată, corpul acului îngustându-se progresiv spre vârful din care lipsește o mică porțiune. Secțiunea acului este ovală. Mâna figurată pe capul acestui ac are toate degetele deschise și ridicate în sus, în semn de "protecție". Degetele au fost sculptate cu minuțiozitate, și se subțiază treptat spre extremități, delimitarea falangelor realizându-se prin câte două incizii paralele, ultima falangă a degetului mic fiind ruptă. În interiorul palmei este marcat cu acuratețe inclusiv profilul degetului mare aflat în continuarea zonei cunoscută sub numele de "muntele lui Venus".

Încheietura mâinii este înfășurată de un șarpe al cărui corp este decorat cu incizii oblice și care, la modul simplist, poate fi considerat doar o brățară. În diversele mitologii însă, șarpele apare ca un arhetip complet, legat de izvoarele vieții, în varii ipostaze, ca zeu al apelor sau al întunecimilor, responsabil de transmigrația sufletelor și a reîncarnării. De altfel tradițiile greco-latine pomenesc în mod constant de reîncarnare sub formă de șarpe, în timp ce în "Cartea Morților" - pântecul pământului în care se operează această alchimie a regenerării - este prin excelență ofidian ⁷⁵. După opinia lui F.Cumont, șarpele, alături de conul de pin, ou sau mac au o semnificație comună în simbolismul funerar. Prin caracteristicile sale htoniene, șarpele se înscrie printre motivele simbolizând imortalitatea. ⁷⁶

În celelalte provincii ale Imperiului, ace cu cap în formă de mână au fost descoperite în Moesia Superior ⁷⁷ precum și în așezările de la Vindonissa ⁷⁸, Augst ⁷⁹, Butzbach ⁸⁰, Aislingen ⁸¹, Linz ⁸², Lyon ⁸³, Nîmes ⁸⁴, Richborough ⁸⁵.

1.15. Ace de păr cu capul în formă de vas (Pl. XI/3)

Acul de acest tip este singura piesă de asemenea factură descoperită accidental în zona edificiilor *extra muros* aflate la nord de castrul Legiunii XIII Gemina de la Apulum.

Acul este rupt, conservându-se doar o mică porțiune din zona superioară a corpului cilindric. Capul acului este spectaculos ornamentat cu o figură umană, pe fața căreia sunt incizate gura, nasul, ochii și urechile. Incizia ovală practică pe ceafă, marchează probabil un coc care permite identificarea sa cu un personaj feminin. Figurina poartă pe cap un vas zvelt, cu gâtul evazat, pântecul arcuit, de pe care pornesc două toarte supraînălțate, decorate cu protuberanțe în partea superioară. În zona diametrului maxim al vasului sunt vizibile două incizii verticale care sugerează canelurile specifice cantharos-ului.

Vasul reprezentat deosebit de plastic, este de tip *cantharos*, vas din care se bea vin la greci și la romani ⁸⁶. Datorită acestui fapt a fost considerat ca fiind vasul specific al lui Dionysos, el apărând frecvent în mâinile acestei divinități și ale acoliților săi ⁸⁷. Zeul vinului și al vegetației a fost totodată și o divinitate funerară, cultul înscriindu-se în cercul larg al zeilor vegetației care mor și învie, rezumând întreaga viață vegetală a naturii ⁸⁸. Atributele-accesorii ale acestei divinități - vița de vie, *cantharos* -ul, *thyrsos*-ul - se înscriu printre motivele funerare obișnuite în Dacia ⁸⁹.

Cantharos-ul este, de asemenea, unul dintre atributele specifice lui Liber Pater, care însoțesc de regulă imaginea divinității pe monumentele votive. La Apulum, *cantharos*-ul apare figurat pe un număr de 15 monumente funerare - cele mai multe din Dacia - conform unei statistici publicate într-un studiu recent.⁹⁰

Săpăturile arheologice întreprinse în ultimii ani pe teritoriul Coloniei Aurelia Apulensis au scos la lumină ruinele unui templu închinat lui Liber Pater și un bogat inventar din care fac parte și statuete din marmură ale zeului ținând în mână *cantharoi*. Aceste date constituie un indiciu că în comunitatea apulensă cultul dionisiac se bucura de o consistentă audiență în sînul unei confrerii bachice care ființa probabil aici.

La nivelul documentației care ne-a fost accesibilă, acele de păr cu cap în formă de *cantharos* par să fie un tip puțin vehiculat în provinciile vestice ale Imperiului, unde nu am găsit analogii pentru acest gen de ac, unic de altfel pînă la ora actuală și printre descoperirile din Dacia. Acest tip de ac pare să fie de tradiție elenistică, cu atît mai mult cu cît în necropolele orașelor Callatis și Tomis au fost descoperite obiecte de parură din aur și bronz cu reprezentări de *cantharos*. Prezența unui număr de trei ace de bronz cu cap în formă de *cantharos* la Apulum ⁹¹, ne determină să avansăm ipoteza confecționării unei replici din os, de către un artizan local, care însă a mai împodobit piesa și cu o reprezentare umană.

În concluzie, acele de păr cu capul în formă de *cantharos* puteau avea o dublă valență: ornamentală și simbolic-rituală, ca semn distinctiv (*signum*) purtat de adoratorii lui Liber Pater.⁹²

Moștenitoare ale unei lungi tradiții în Italia, Grecia sau Asia Mică, acele de păr cu decor figurat oferă interesante posibilități de studiu, în măsura în care relevă resurgența sau permanența tipurilor iconografice vechi, precum și exploatarea unor teme simbolice în ornamentarea unor obiecte ale parurii cotidiene.

2. Plăci decorative de centură

Această categorie de piese este reprezentată de plăcuțe triunghiulare, cu câte o perforație practică la fiecare extremitate. La Apulum au fost descoperite

patru asemenea exemplare (Pl. XII/1-4). Piesa nr.1 a fost descoperită în campania de săpături 1991 din Partoș; plăcuța nr.2 provine din zona edificiilor *extra muros* situate la nordul castrului - fără context arheologic; exemplarul nr.3 face parte din vechile colecții, fiind recuperată probabil din terme; placa nr.4 s-a numărat printre piesele romane descoperite cu ocazia săpăturilor întreprinse în anul 1994 în zona cimitirului ortodox din Partoș (Colonia Aurelia Apulensis).

O plăcuță identică apare, alături de alte două de formă rectangulară, la Callatis⁹³, ele fiind considerate elemente ornamentale de centură. Trei exemplare triunghiulare descoperite în provincia Moesia Superior la Viminacium sunt considerate de autoare drept plăcuțe utilizate la ornamentarea panglicilor, banderolelor sau galoanelor de diverse culori. Din punct de vedere cronologic, aceste piese se datează în limitele largi ale sec. I-IV.⁹⁴

3. Inele - verigi

Existența inelelor din os este atestată în lumea celtică, etruscă și romană, destinația lor ornamentală fiind larg acceptată⁹⁵.

La Apulum au fost descoperite șapte piese de acest gen. Un inel fragmentar (Pl. XII/7) a fost găsit într-o groapă menajeră împreună cu alte materiale, în zona ravelinului Sf. Francisc și Paula. A doua piesă, de asemenea fragmentară, provine din zona de nord a castrului, fiind decorată cu o nervură centrală (Pl. XII/8). Al treilea inel (Pl. XII/9), face parte din inventarul M. 583 din cimitirul roman de la "Stația de Salvare". Dintre descoperirile din zona termelor fac parte și trei inele-rondele, două aflate în stare fragmentară (Pl. XII/6, 11) și unul recuperat întreg (Pl. XII/10). De asemenea, cele mai recente săpături întreprinse pe "Dealul Furcilor" - au oferit, printre alte piese din os și un inel întreg, decorat cu o nervură centrală (Pl. XII/5).

Pe teritoriul Daciei, asemenea piese au mai fost descoperite la Porolissum⁹⁶, precum și în Transilvania⁹⁷, fără loc precis de descoperire. De altfel, nici în celelalte provincii ale Imperiului, numărul inelelor descoperite la Gorsium⁹⁸, Augst⁹⁹ sau Lyon¹⁰⁰ nu este prea mare.

4. Pandantive

La Apulum au fost descoperite două categorii de pandantive, unele lucrate din dinți de animale, altele din corn de cerb.

4.1. Pandantive din dinți de animale

Din zona edilitară situată la nordul castrului de la Apulum au fost recuperați, dintr-o groapă de bordei (?), trei dinți de animal perforați.

Unul dintre incisivii de cerb (Pl. XIII/2) prezintă o singură perforație, în timp ce pe al doilea au fost practicate două orificii (Pl. XIII/3). O a treia piesă constă dintr-un canin de câine, purtând în partea mediană o singură perforație (Pl. XIII/1). Din cele mai recente săpături arheologice efectuate pe "Dealul Furcilor", printre materialele din os apare și un incisiv fragmentar de cerb, având o singură perforație dispusă la baza rădăcinii (Pl. XIII/4). Pe teritoriul Daciei romane există fără îndoială piese similare printre descoperirile arheologice, chiar dacă într-o proporție diminuată, dar ele sunt semnalate sporadic în studiile de specialitate. O analogie pentru pandantivele din dinți de animale o reprezintă piesa descoperită alături de alte câteva obiecte din os și corn în castrul de la Romita.¹⁰¹

Piese asemănătoare au mai fost descoperite în alte provincii ale Imperiului, la Viminacium¹⁰², Gorsium¹⁰³, și Augst¹⁰⁴.

Un pandantiv de dimensiuni mai mari, confecționat dintr-un colț de mistreț prevăzut cu două perforații în partea superioară, provine din zona edificiilor situate la nord de castrul Legiunii XIII Gemina (Pl. XIII/5).

Credințele anticilor au investit obiectele de acest gen cu puterea magică a amuletelor care protejează purtătorul lor de boli, accidente, spirite malefice.

4.2. Pandantive din corn de cerb

Pandantivele constituie o categorie de artefacte utilizate cu multiple destinații având același scop: puteau proteja nu numai persoane individuale dar și case sau chiar orașe întregi.

Un tip particular de pandantive sunt cele manufacturate din nimbul de la baza cornului de cerb - cărora li s-a acordat o atenție limitată până în prezent atât în literatura de specialitate străină, cât și autohtonă. Popularitatea pandantivelor din corn de cerb de-a lungul perioadei romane este demonstrată de analiza și tipologia realizată recent de cercetătorul S.Greep asupra unui număr de 198 de exemplare descoperite în Britannia și provinciile romane nord-vestice.¹⁰⁵

Pe teritoriul Daciei însă piesele de acest gen nu apar semnalate în bibliografia care ne-a stat la dispoziție, fie din lipsa lor, fie datorită faptului că au fost complet ignorate.

La Apulum au fost descoperite trei medalioane din corn de cerb, care se prezintă sub forma unor runde groase, de dimensiuni diferite, debitate cu dalta în mai multe secvențe de la baza ramurii centrale a coarnelor caduce, coarne care se detașează anual. Fețele posterioare debitate au suprafața relativ plană, cu urme puternice de uzură, în timp ce fața anterioară se conservă în forma brută.

Toate exemplarele de la Apulum sunt prevăzute cu o perforație centrală mai largă, puternic uzată, realizată prin sfredelire, fie în sens unic, fie în două etape, perforându-se alternativ, pornind de pe ambele fețe ale obiectelor.

Primul pandantiv (Pl.XIV/1) a fost descoperit în zona edilitară situată la nord de castrul Legiunii XIII Gemina cu prilejul săpăturilor de salvare întreprinse de cercetători ai M.N.U.Alba Iulia alături de cei ai M.N.I.T. Cluj-Napoca. Se prezintă în stare fragmentară, cu un orificiu central.

Al doilea exemplar (Pl.XIV/2) aflat în colecțiile muzeului, fără precizarea locului de descoperire, provine probabil din zona așezării de la Partoș. Pe lângă perforația centrală cu urme puternice de uzură, pe această piesă apar zece orificii practicate în șanțul natural care separă nodozitățile periferice de porțiunea compactă a rondelilor. Pe fața anterioară pot fi sesizate, de asemenea, urmele unei încercări grosiere de fasonare a piesei cu o unealtă cu dinți lați, neurmată de o finisare a suprafeței expuse.

Cel de-al treilea medalion (Pl. XIV/3) a fost recuperat cu ocazia săpăturilor de salvare întreprinse pe "Dealul Furcilor". Prezintă același orificiu central uzat ca și precedentele, alături de alte trei perforații marginale.

Conform clasificării cercetătorului britanic menționat anterior, pandantivele sunt încadrate în șapte tipuri generice, fără variante. Dintre exemplarele de la Apulum, piesa nr.1 se încadrează în tipul 2, având analogii la Chichester, Corbridge, Lullingstone, Silchester, Lauriacum, Eskus, Annency, Besancon, Lyon, Roanne, Hofheim, Mainz, Aquincum, Gorsium, Vindonissa.¹⁰⁶

Piese nr. 2 și 3 nu se regăsesc în această propunere de tipologie, dar s-ar putea considera ca variante ale tipului 2.

În ceea ce privește funcționalitatea și utilizarea acestor pandantive, cercetătorii opinează că erau purtate fie ca elemente ale unui colier, fie individual pe un șnur din piele, sau un cordon din fire de in sau lână, evident în jurul gâtului.

Faptul că pe două exemplare descoperite la Cambodunum și Colognia s-au conservat și una-două verigi din bronz provenind dintr-un lanț, în orificiile marginale¹⁰⁷, au determinat specialiștii să presupună că ele puteau fi suspendate pe lanțuri metalice.

Nu este exclusă nici posibilitatea ca numeroase pandantive de tipul 3 și 5-7 să fi fost ancorate cu nituri în multiplele lor orificii atât ca elemente funcționale cât și decorative în același timp - fapt atestat de piesele descoperite la Alesia (4 nituri), Castelford (2 nituri), Novaesium (4 nituri) și Londra (4 nituri in situ, cu un adeziv pe revers).¹⁰⁸

Talismanele din corn de cerb au fost considerate obiecte "porte-bonheur" - valoarea simbolică a cerbului: forță, fecunditate, regenerare - fiind bine cunoscută în antichitate. Se presupunea că cornul de cerb posedă anumite puteri profilactice: în *Istoria Naturală*, Pliniu cel Bătrân notează că sunt atribuite

proprietăți curative cornului drept al unui cerb și că mirosul de corn ars îndepărta atacurile de epilepsie.¹⁰⁹

Cercetătorii străini au menționat fără a accentua faptul că zeii cornuți - precum Cernunnos - erau venerați aproape pe întreg teritoriul Imperiului, fără a stabili neapărat vreo legătură cu această divinitate, după cum nu agreează ideea că aceste pandantive pot fi considerate simple trofee de vânatoare deși cerbul roșu era frecvent vânat în epoca romană. Se sugerează apoi o legătură între puterea cerbului mascul și virilitatea umană, considerând că cerbul posedă o puternică valoare cultică a prosperității și fertilității.

O asociere cu ideea simbolismului morții-renașterii legată de lepădarea și refacerea coarnelor de cerb nu poate fi de asemenea ignorată. Descoperirea unor asemenea piese în morminte aduce un suport în plus teoriei coform căreia cornul de cerb posedă semnificative puteri protectoare.

Cercetătorul J. J. Hatt a făcut o legătură între medalioanele de la Besançon și un pasaj din "Testamentul lui Lingon" (CIL XIII, No. 5708), care dorește să fie depuse lângă el "*omnes stellae ex cornibus alcinis*", analogie ingenioasă, dar care nu oferă totuși cheia problemei: funcționalitatea lor certă.¹¹⁰

În opinia cercetătorului francez J.C.Béal - medalioanele din corn de cerb puteau fi purtate ca atare sau într-o pungă de piele, fie cusute pe îmbrăcăminte. S-a emis de asemenea ipoteza că puteau fi fixate cu ajutorul niturilor la montanții carelor sau construcțiilor, ca simbol al longevității și abundenței.¹¹¹

În ceea ce privește cronologia acestui tip de pandantive, deși un număr redus de piese cu câmp central plin provin din Gallia din context La Tène și puteau servi ca pandantive, largă lor răspândire și utilizare pare să fi fost o inovație a epocii romane, ele regăsindu-se din sec.I până în sec.IV d.Chr.

Absența pandantivelor din corn de cerb în sudul Galliei, Italia, Grecia și nordul Africii, l-a determinat pe cercetătorul francez J.C.Béal să presupună că acestea nu au ajuns în Gallia prin intermediul grecilor sau romanilor¹¹², dar în același timp ea poate reflecta pur și simplu distribuția din punct de vedere geografic a cerbului roșu în epoca romană.

5. Pixide

Printre obiectele din os și corn recuperate din zona edilitară situată la nordul castrului Legiunii XIII Gemina poate fi menționată și o pixidă aflată în stare fragmentară (Pl. XIII/6). Baza cutiei a fost debitată cu dalta în mai multe secvențe, în timp ce pereții exteriori au fost fațetați, astfel încât circumferința recipientului este hexagonală. În partea superioară, deasupra umărului, gura cutiei a fost strunjită, sugerând forma unui filet.

Pixidele sunt cunoscute din epoca clasică în Grecia și până în epoca romană ca recipiente pentru păstrarea unguentelor cosmetice, a coloranților și

fardurilor sau a preparatelor medicinale. Au fost confecționate din cele mai variate materiale: argilă, lemn, os, fildeș, sticlă, metale, marmură sau alabastru. Aceste cutii erau prevăzute cu capace, iar fundul recipientelor din os consta dintr-un cep realizat din același material care se introducea în orificiul de pe care a fost degroșat țesutul osos spongios, sau pur și simplu dintr-o rondelă care era lipită cu adeziv.

În bibliografia consultată pentru descoperirile din Dacia nu am găsit analogii pentru pixidă, în schimb asemenea recipiente apar printre obiectele de os din Gallia, la Lyon¹¹³ precum și în provincia Moesia Superior.¹¹⁴

B. PIESE DE UZ CASNIC

Printre obiectele din os, corn și fildeș descoperite la Apulum, piesele de uz casnic se constituie într-un procent important raportat la celelalte categorii de piese, deși reprezintă mai puțin de o treime din totalul obiectelor de os din Muzeului Național al Unirii. Diversitatea lor funcțională nu depășește probabil media habituală pentru marile așezări civile și militare, dar trebuie remarcat faptul că preponderente sunt, evident, acele de cusut, alături de alte tipuri de obiecte care vor fi trecute în revistă în rândurile care urmează, mai detaliat decât o permite rigoarea cataloagelor.

De asemenea, dorim să menționăm faptul că majoritatea exemplarelor analizate fac parte din vechile colecții ale muzeului, provenind - conform informațiilor lacunare ale registrului de inventar - din săpăturile efectuate la începutul secolului de B.Cserni - dar fără să dispună de indispensabile repere topografice și stratigrafice care să ne permită realizarea unei cronologii mai strânse, limitându-ne astfel la datarea mai largă, în intervalul secolelor II-III d.Chr. De altfel situația este similară și în genere, la fel de dificilă și pentru piesele descoperite în celelalte provincii ale Imperiului.

1. Ace de cusut

Ustensile de uz comun, dar indispensabile, acele de cusut apar frecvent în descoperirile arheologice, existența lor fiind atestată încă din paleolitic, confecționate la început din os și apoi din metal.

Dacă numărul acelor de cusut crește începând cu epoca elenistică, acest lucru ține mai mult de evoluția industriei prelucrării osului - care ia atunci o extensie considerabilă - decât de evoluția costumului. S-a remarcat, în acest sens, faptul că în lumea greacă și romană realizarea unui veșmânt nu presupunea

o muncă dificilă de asamblare cu acul, dar atunci când este vorba de confecționarea unei togi sau chiton, afirmația aceasta își pierde valabilitatea.

Acele de cusut prezintă o apreciabilă varietate de tipuri, fără a se putea neapărat raporta o formă - unei funcții precise. În stadiul actual al cercetărilor nu se poate realiza o tipologie clară a lor. J.-C. Béal a încercat o tipologie a acelor de cusut în funcție de forma capului (plat, conic, piramidal, în calotă, triunghiular) și de forma urechii: circulară - obținută printr-o singură perforare, în forma cifrei 8 - obținută prin două perforații tangente, rectangulară sau triunghiulară¹. Această tipologie ni se pare excesivă, întrucât, dincolo de posibilitatea sesizării unor diferențe funcționale, este puțin probabil să poată oferi indicii cu valoare cronologică, având în vedere rolul strict funcțional al acestei categorii de piese. După E.M. Ruprechtsberger, capul acelor de cusut poate uneori să fie folosit în datare.² Pentru acele cu cap plat el plasează data manufacturării în secolele II-III d.Chr, dar pentru acele cu capul rotunjit nu oferă nici un indiciu cronologic. Așa cum menționam anterior, largă varietate a formei geometrice a capului acelor, poate implica un anumit număr de funcții specializate, care însă nu sunt ușor de definit. În consecință, acele de cusut din os nu pot fi datate cu certitudine, deoarece au fost utilizate o lungă perioadă de timp, iar forma lor nu a înregistrat schimbări majore în timp.

În ceea ce privește distribuția descoperirilor, acele de cusut de la Apulum provin în marea lor majoritate din zona termelor, din zona edilitară situată în partea de nord a castrului, din necropola de la Stația de salvare și din săpăturile recent întreprinse pe "Dealul Furcilor". De asemenea, un procent relativ important îl constituie acele înregistrate ca făcând parte din vechile colecții sau colecția Cserni, fără alte precizări topografice sau stratigrafice, care să elucideze contextul descoperirii sau provenienței lor.

Din totalul de 121 exemplare aflate în colecția muzeului albaiulian, 60 de ace au capul bine conservat, în timp ce un număr de 61 de piese sunt lipsite de partea superioară a capului, rupt de obicei în zona urechii.

Relativ la acele de cusut al căror cap s-a păstrat integral, propunem o tipologie realizată pe baza numărului de orificii care constituie urechea acelor, cu variante vizând forma geometrică a capului.

Tip I - cu ureche simplă, obținută prin perforare unică:

- varianta 1 - cu cap rotunjit
- varianta 2 - cu cap triunghiular

La Apulum au fost descoperite 9 exemplare de Tipul I, din care:

- varianta 1 = 8 piese : Pl. XV/7; Pl. XVI/9, 12-15; Pl. XVIII/10-11 ;
- varianta 2 = 1 piesă : Pl. XVII/5 ;

Toate exemplarele au flancurile aplatizate , secțiunea circulară, corpul îngustându-se progresiv spre vârf. Sunt ace mai gracile și de dimensiuni mai reduse, cu care se asamblau probabil țesăturile mai fine. Lungimea pieselor întregi variază între 5 - 9,5 cm.

Tip II - cu urechea de forma cifrei 8, obținută prin dublă perforare:

- varianta 1 - cu cap plat
- varianta 2 - cu cap rotunjit
- varianta 3 - cu cap conic
- varianta 4 - cu cap triunghiular

La Apulum figurează un număr de 45 de ace aparținând tipului II, din care:

Varianta 1 = 11 piese : Pl. XV/1-3; Pl. XVI/4-5, 8; Pl. XVII/10-11; Pl. XVIII/2-3; Pl. XXIV/2;

Varianta 2 = 12 piese : Pl. XV/4-6, 11; Pl. XVI/9-10; Pl. XVII/9, 12; Pl. XVIII/1, 5, 9; Pl. XXIII/11;

Varianta 3 = 16 piese : Pl. XV/9-10; Pl. XVI/1-3, 7; Pl. XVII/1-6; Pl. XVIII/4, 6-7; Pl. XXIII/10;

Varianta 4 = 6 piese : Pl. XV/8, 12; Pl. XVI/6, 11; Pl. XVIII/8; Pl. XXIV/1

Dimensiunile acelor sunt foarte diverse, atât ca grosime, cât și ca lungime. Acele mai masive, al căror vârf este rupt, aveau probabil lungimea inițială în jur de 15 cm. Corpul acelor se îngustează spre vârf, secțiunea fiind în cele mai multe cazuri circulară, mai rar ovală sau rombică - urmare a fațetării corpului acului.

Pe unele dintre exemplare se poate sesiza un șanțuleț de forma unei lacrimi situat sub ureche, sau chiar două asemenea mici albi plasate deasupra și la baza ei, ceea ce demonstrează că perforarea s-a efectuat succesiv, din două direcții. Prezența acestui jgheab este considerată de obicei un fenomen de uzură, sau care ajută la introducerea sforii.³ În caz de uzură, din punct de vedere logic, aceste jgheaburi ar fi trebuit să apară pe ambele fețe ale acului. Prin urmare se avansează ideea că jgheabul este mai degrabă urma unei preparări a orificiului, prin prelevarea unei porțiuni de os. Conform experimentelor lui D. Stordeur-Yédid, acesta se obținea prin presare, după care se trecea la perforarea propriu-zisă⁴, evitându-se astfel așchiera sau accidentele care să compromită operațiunea respectivă.

Cele două orificii care alcătuiesc urechea nu au de obicei același diametru, iar în unele cazuri poziția urechii este ușor excentrică, fie datorită

derapării ustensilei cu care s-a realizat perforarea, fie datorită neiscusinței artisanului.

Tip III - cu trei urechi - două obținute prin perforație unică, încadrând o ureche de forma cifrei 8, obținută prin perforație dublă.

La Apulum au fost descoperite șase exemplare de Tip III, dintre care trei piese au capul rotunjit, la celelalte el fiind rupt, conservându-se doar urechea inferioară, obținută prin perforație unică și orificiul marcând bucla inferioară a urechii obținută prin dublă perforare. Flancurile superioare ale acelor sunt aplatizate, secțiunea este circulară sau ovală. Tuturor exemplarelor le lipsește vârful, dimensiunile lor fiind variabile: 2 dintre piese sunt mai gracile, lungimea lor fiind de 4, respectiv 9 cm. Celelalte exemplare sunt mai robuste, lungimea lor fiind cuprinsă între 6 și 14 cm.

În legătură cu acest tip particular de ace, pentru care nu am găsit analogii printre piesele publicate de pe teritoriul Daciei, dar care apare printre descoperirile de această factură din Pannonia⁵ și Gallia⁶, s-a pus întrebarea firească asupra necesității celor trei urechi. Conform ipotezelor lui J.-C. Béal și ale altor cercetători⁷, aceste ace permiteau să se lucreze cu mai multe fire deodată.

După opinia cercetătoarei M.T. Biró, aceste ace se utilizau pentru fixarea îmbrăcăminții⁸: firul de ață putea trece consecutiv prin toate cele trei orificii, terminându-se într-o buclă glisantă, ușor ajustabilă, prin care pătrundea apoi vârful acului. În accepțiunea autoarei, acul și firul acționează împreună ca o fibulă.

Categorie bine reprezentată în cadrul obiectelor de uz casnic - acele de cusut apar frecvent printre descoperirile arheologice din multe așezări civile și militare de pe teritoriul Daciei romane⁹, la fel ca și în siturile din alte provincii ale Imperiului¹⁰.

Sulă (?)

În aceeași categorie de obiecte poate fi încadrată la rigoare și o piesă de dimensiuni mult superioare acelor de cusut - probabil străpungător sau sulă (?) - (Pl. XXV/4), descoperită tot în termele de la Apulum.

Între piesele de os descoperite în Dacia sau pe teritoriul altor provincii romane, nu am găsit analogii în bibliografia care ne-a stat la dispoziție.

Piesa prezintă pe una din fețe un canal albiat. Perforația circulară practică la extremitatea superioară, mai lată, ar putea sugera o dublă funcționalitate: de străpungere și coasere.

Prin masivitatea sa, obiectul se detașează net de grupa acelor comune de cusut, el putând eventual face parte din accesoriile unui militar, care îl putea utiliza pentru diverse reparații ale echipamentului său.

De remarcat că pe una din fețe sunt incizate mai multe linii care par a reprezenta cifra XIII (tăiată de o hastă). Ea ar putea eventual indica apartenența proprietarului acestei piese la vreuna din unitățile Legiunii XIII Gemina.

2. Furci de tors pentru deget

Până nu demult în literatura românească dar și străină, această categorie de piese nu a fost identificată ca atare, ele fiind considerate baghete pentru extras unguentele, obiecte cosmetice, ace, mânere, etc., indiferent de materialul din care sunt confecționate (os, sticlă, etc.).

Funcționalitatea acestor piese a fost elucidată și determinată în urma analizelor chimice realizate asupra unei asemenea piese descoperite într-un mormânt roman de femeie de la Zürzach¹¹. Analizele detaliate au demonstrat că atât tija cât și inelul piesei respective erau impregnate cu substanțe grase provenind de pe pielea mâinii. Acesta a constituit argumentul care l-a determinat pe autorul german să stabilească funcționalitatea acestui gen de obiecte, concluzionând că ele reprezintă furci de tors pentru deget. Se mai precizează poziția de utilizare și anume faptul că furca era ținută în mâna stângă, degetul mic fiind introdus în inelul terminal.

De la Apulum provin două piese de această factură. O furcă de tors fragmentară, din care se conservă doar inelul terminal se află în colecțiile Muzeului Național de Istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca (Pl. XXVII/7).

Furca de tors din colecția Muzeului Național al Unirii (Pl. XXVII/6) a fost recuperată, împreună cu alte obiecte din termele romane. Mănerul furcii este cilindric, partea superioară fiind ruptă. Se mai conservă patru muluri incizate, delimitate printr-o gătuitoră în formă de U, de baza trapezoidală a mănerului. Partea inferioară a piesei se compune dintr-un inel plat, circular la interior și poligonal la exterior, decorat cu două mici protuberanțe, porțiunea terminală reprezentând o frunză stilizată.

Analizând analogiile din celelalte zone ale Imperiului¹², considerăm că partea superioară a piesei reprezintă soclul unei statuete care ar fi putut să o reprezinte pe zeița Venus în ipostaza "Venus pudica". Piesele de acest gen se datează în limitele sec. II-III.

Exemplare similare au fost descoperite în Dacia intracarpatică¹³, precum și la Sucidava¹⁴ și Callatis¹⁵. Prezența lor este semnalată de asemenea și în alte provincii ale Imperiului¹⁶.

3. Mânere

În această categorie sunt incluse piese confecționate atât din os, cât și din corn de cerb și capră, unele fiind ornamentate cu un deosebit simț artistic, deși nu putem preciza căror obiecte le-au servit ca mânere. De altfel situația este similară și pentru piesele descoperite în alte provincii ale Imperiului.

a) Mânere din os (Pl. XXVII/9)

Piesa are secțiunea circulară, cu cele două extremități netede. Două muluri decorate cu incizii oblice delimitează o porțiune centrală ornamentată cu torsade, realizate cu o excepțională măiestrie artistică. În secțiunea extremității superioare este vizibil un canal practicat în sensul axei longitudinale, în care era încastrat obiectul al cărui mânere îl constituie piesa noastră. Este dificil de precizat dacă era destinat lamei unui cuțit de mici dimensiuni, unui bisturiu sau rasoar. Mânere asemănătoare figurează printre descoperirile din Dacia de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa¹³ și din Gallia, la Lyon¹⁴.

b) Plăsele din os (Pl. XXVIII/1-2)

Piesa nr.1, recuperată din zona de la nordul castrului este o placă dreptunghiulară degroșată de pe un os lung, prezentând o față relativ plană, pe care se constată urmele tăierii cu fierăstrăul. Pe fața exterioară ușor convexă și lustruită au fost practicate trei orificii perforante pentru fixarea niturilor metalice.

Exemplarul nr.2 provine tot din zona edilitară de la nordul castrului și se prezintă sub forma unei plăci rectangulare cu laturile concave în zona mediană și capetele ușor rotunjite. Fața obiectului în contact cu lama cuțitului este plană și conservă urme de răzuire, cea exterioară fiind bombată. Două orificii perforante permiteau fixarea unor nituri metalice. Decorul piesei constă din incizii oblice practicate cu dălțița pe laturile lungi ale piesei, dispuse aleatoriu, dar care oferă în plus avantajul de a nu permite glisarea obiectului în mână.

c) Mânere din corn de cerb (Pl. XXVIII/3)

Piesa confecționată din corn de cerb provine din lotul de materiale salvate din zona presupuselor *canabae* ale castrului. În partea inferioară sunt vizibile urmele de tăiere în mai multe tranșe cu dalta, pentru detașarea de pe ramură, până la miezul spongios al cornului. La cealaltă extremitate sunt sesizabile câteva incizii neizbutite de îndreptare a marginilor neregulate rezultate în urma debitării în mai multe secvențe cu dalta. Țesutul osos spongios central a fost îndepărtat, creându-se astfel un canal în care putea fi încastrată lama unui cuțit sau altei ustensile metalice tăioase.

Mânere din corn de cerb sunt semnalate la Căunița de Jos¹⁵, precum și în castrul de la Buciumi¹⁶.

d) Mânere din corn de capră (Pl. XXVIII/4-6)

Cele trei piese au fost recuperate alături de celelalte obiecte din os sau corn de cerb din zona edilitară situată la nordul castrului Legiunii XIII Gemina, fiind lipsite de observații stratigrafice.

Prima piesă a fost secționată din partea superioară a unui corn de capră, urmând probabil să fie utilizată ca plăsea pentru o unealtă metalică. Cel de-al doilea mâner prezintă urme de debitare cu dalta la baza inferioară, canalul central natural permițând introducerea lamei unui cuțit sau altei ustensile metalice. A treia piesă a rămas în stadiu de prelucrare, după tăierea porțiunii superioare a cornului cu dalta. În orificiul brut de la baza nefinisată a cornului se putea fixa, de asemenea, lama unui cuțit sau altui obiect metalic tăios.

4. Fusuri

Fusul pe care se fixează una sau mai multe fusaiole, este o tijă cu secțiune circulară pe care se înfășoară firul, după ce a fost tors între degete. Tija servește, în egală măsură, prin greutatea sa și aceea a fusaiolelor, la întinderea și răscucirea firului în timpul lucrului. Tehnica, dar și instrumentul s-au perpetuat până în zilele noastre, mai ales în zonele rurale.

Cercetătorul R.J.Forbes susține că fusul primitiv măsoară între 225 și 375 mm¹⁷, în timp ce piesele din epoca modernă au dimensiunile mai reduse.

Printre obiectele din os aflate în vechile colecții ale muzeului și provenind din termele romane figurează trei piese fragmentare din os (Pl. XXIX/5-7), a căror morfologie sugerează posibila lor utilizare ca fusuri de tors. Tija are secțiunea circulară și constă din două sau trei (?) segmente cu diametrul mai mare, delimitate între ele de porțiuni ușor îngustate. Nu se poate însă preciza forma extremităților. Segmentele principale ale fusului sunt decorate cu striuri în formă de spirală, realizate la strung. Considerăm că acestea nu constituie doar elemente ornamentale, ele având în același timp și un rol funcțional, acela de a facilita înfășurarea firului tors.

5. Elemente de șarnieră

În săpăturile arheologice apar destul de frecvent cilindri din os, prevăzuți sau nu cu orificii laterale, care au fost identificați în literatura de specialitate, după lungi dezbateri, drept elemente de șarnieră. Documentele arheologice care au permis decodificarea funcționalității acestor obiecte au fost piese de mobilier

pe care se mai conservau o serie de elemente de șarnieră din lemn sau os, fie tuburi izolate în interiorul cărora s-a păstrat miezul de lemn al mobilei respective¹⁸.

În tipologia realizată de J.C. Béal, cele două piese de la Apulum (Pl. XXIX/3, 4) se încadrează în tipul A XI,2, respectiv matrice a căror suprafață exterioară este degroșată în fațete. Bazele pieselor conservă urmele debitării cu o daltă cu dinți, în timp ce orificiul central prezintă urme de regularizare după înlăturarea țesutului osos spongios.

Cele mai apropiate analogii pentru exemplarele recuperate din zona edilitară de la nordul castrului de la Apulum, le constituie piesele de la Lyon¹⁹, pentru care se propune ca datare a doua jumătate a sec. II.

6. Fălțuitoare

Printre obiectele de os descoperite în termele de la Apulum se numără și două piese fragmentare, a căror funcționalitate este dificil de identificat (Pl. XXIX/8, 9). De altfel nici cercetătorii străini nu au căzut încă de acord asupra utilității acestor plăci pe care le consideră fie capace, fie etichete atașate coțetelor, fie unelte de olar²⁰. Cea mai plauzibilă ipoteză ni se pare aceea conform căreia piesele de această factură erau utilizate ca fălțuitoare²¹. Este posibil ca piesele din colecția noastră să fi servit la prelucrarea pieilor tăbăcite, respectiv la reducerea și uniformizarea grosimii acestora.

Cele două plăci alungite fac parte din categoria celor prevăzute cu un apendice: una dintre extremități se prelungește cu un cap circular subțire care se degajează de placă prin două găuri în formă de V. Una dintre fețe este polizată, în timp ce a doua prezintă urme de cizelare a țesutului osos spongios, striuri și urme de uzură funcțională.

Exemplare similare sunt cunoscute în Britannia²², în Gallia la Lyon²³ sau în Panonnia la Gorsium²⁴, fiind datate în limitele largi ale sec. I-IV.

7. Cutii pentru ace

În categoria obiectelor de uz casnic mai pot fi menționate cutiile pentru ace, realizate prin degroșarea țesutului spongios al diverselor oase animale și obturarea orificiului bazal cu un cep din os, obținându-se astfel etui-uri pentru păstrarea acelor de cusut de mici dimensiuni, din metal sau os.

Din zonele *extra muros* ale castrului Legiunii XIII Gemina provin patru asemenea tocure pentru ace (Pl. XXV/5-8) realizate în manieră diferită, în funcție de materia primă avută la dispoziție, dar și de iscusința artizanului care

le-a confecționat și ornamentat. Din păcate, toate exemplarele s-au conservat în stare fragmentară, lipsind astfel indiciile asupra dimensiunilor lor inițiale.

Piese nr.5 și 6 nu au fost prevăzute cu orificii pentru suspendare (probabil pe un șnur de natură organică: lână sau piele), fiind însă ornamentate - primul cu un filet în partea superioară - iar cel de al doilea cu un motiv de frunze de laur (?), dispuse de asemenea în registrul superior.

Exemplarul nr. 7, de culoare galben-deschis, înregistrează pe suprafața sa pete de culoare verde, care ar putea proveni de la obiecte din cupru sau bronz cu care a venit în contact direct. Este așadar posibil ca în acest toc să fi fost păstrate ace de cusut din bronz. La baza circumferinței sale superioare piesa este decorată cu incizii concentrice în formă de "ochi de zar", iar în partea opusă cu un orificiu de atârănare.

Piesa nr.8, de dimensiuni reduse, are pereții exteriori fațetați și este prevăzută cu două orificii pentru suspendarea sa pe un cordon de natură organică.

Piese cu aceeași funcționalitate au fost publicate între obiectele descoperite în cetatea romană de la Hinova.²⁵

C. PIESE DE ECHIPAMENT MILITAR

1. Întăritoare de arc

Piese de acest tip se prezintă sub forma unor plăci cu o față plană și cealaltă arcuită. Sub extremitatea superioară concavă, la o distanță de 1,5 cm a fost săpat un decroșeu semicircular. Din *canabae*-le castrului de la Apulum (zona străzilor Gemina și Aurel Vlaicu), au fost recuperate trei astfel de plăci fragmentare (Pl. XXX/2, 3, 4). Ca analogii putem cita piese similare descoperite în așezarea civilă de la Tibiscum¹, la Potaissa² și în castrul de la Romita³.

Arcul este una din cele mai vechi arme inventate, a cărui imagine s-a conservat pe picturile vaselor sau pe monumentele sculpturale înfățișându-i pe Apollon, Diana sau Hercule - din ale căror atribute făcea parte⁴.

În plină epocă istorică însă, nici grecii nici romanii nu foloseau arcul ca armă obișnuită a trupelor lor regulate. În armata imperială romană ostașii din legiuni uzau de un armament greu, în schimb, arcul nu este deloc neglijat în trupele auxiliare recrutate din rândul unor populații care, prin tradițiile lor militare se bucurau de o bună faimă în mânuirea acestei pretențioase arme.

Corpurile de "sagitarii" au fost introduse după cel de-al doilea război punic, iar în epoca imperială acestea puteau fi adesea denumite după etniconul oștenilor din componența lor. Un rol deosebit l-au jucat în Dacia unitățile militare de arcași sirieni și palmirieni⁵.

Odată cu pătrunderea hunilor în Europa centrală și de apus s-a impus tipul de arc reflex, cunoscut de altfel și în armata romană, lucrat dintr-un lemn special preparat, cu o lungime de 1,40-1,60 m, ale cărui capete și parte centrală erau întărite cu plăcuțe de os de mărimi diferite, ceea ce determina și forma asimetrică a arcului. În decroșeul dreptunghiular al plăcii mai lungi era fixată coarda, care se agăța în decroșeul semirotund al plăcii mai scurte.

Morfologia celor trei piese descoperite la Apulum ne indică faptul că ele placau și întăreau capetele de lemn ale arcului, în decroșeul lor semirotund fiind ancorată coarda acestei arme.

2. Insemne militare

Piesa confecționată din corn de cerb (probabil specia *Cervus elaphus*), a fost recuperată din zona *canabae*-lor castrului de la Apulum (Pl. XXX/1). Partea superioară a cornului, despărțită de cea inferioară prin două incizii circulare, este fasonată în 10 fațete decorate cu incizii fine și dese care se continuă până aproape de vârful piesei. Baza cornului prezintă 4 perforații în cruce iar circumferința sa exterioară este ornamentată cu mici alveole. Pe unele dintre muchiile verticale din zona fațetată piesa este decorată cu șiruri de puncte incizate. De asemenea, pe una dintre fațete mai pot fi remarcate urmele unui decor nefinalizat, constând din incizii în zig-zag.

În bibliografia care ne-a stat la dispoziție nu am găsit piese similare nici printre descoperirile din Dacia romană, nici din celelalte provincii ale Imperiului. O piesă oarecum asemănătoare, de dimensiuni mult mai mari, dar neornamentată și cu o singură perforație masivă, longitudinală și crestată este semnalată la Ulpia Traiana, unde se consideră că era utilizată pentru răsucit frânghii, legat baloturi, lucruri sau bagaje pe animale ori alte mijloace de transport, având analogii și în alte situri din Imperiu.⁶ Din aceeași localitate provine un corn fasonat⁷, care nu este nici ornamentat, nici perforat și a cărui funcționalitate nu este precizată.

În unele studii de specialitate din străinătate, asemenea obiecte din corn decorate și prevăzute cu unul sau două orificii sunt considerate amulete sau mânere de cuțit. Este însă evident faptul că în cazul piesei de la Apulum, de mai mici dimensiuni, bogat ornamentată și prevăzută cu patru orificii, utilizarea ei ca răsucitor de frânghie nu pare plauzibilă. Cele patru orificii în cruce nu se justifică totuși nici în cazul nituirii unui mâner de unealtă și nici în cel al suspendării ca pandantiv. Orificiile înguste ar fi permis mai degrabă trecerea unor șnururi din piele (?) în vederea ancorării cornului cu o altă destinație.

Printre descoperirile arheologice de la Apulum figurează câteva inscripții care semnalează prezența în acest centru a unor subofițeri cu atribuții administrativ-judiciare, numiți *corniculari* - eventual de la insigna *corniculum* -

fixată pe cască. Între cei atestați epigrafic se numără Celerinus Valerianus (CIL, III, 1106), P.Aelius Rufinus (CIL,III,1099), G.Petronius Iustus sau Aelius Septimius Romanus (CIL,III,1471), ultimul fiind - miles leg.XIII Gem., adiutor off. conriculariorum.⁸

Însemnul lor militar se pare că era *corniculum*, compus din unul sau două coarne mici care se fixau pe marginea căștii. Acest apendice plasat în apropierea vizierei trebuia să fie mobil pe cască, de așa manieră încât să se atașeze sau să poată fi scos după dorință. Din păcate pe monumente nu s-au identificat figuri care să permită vizualizarea unei reprezentări precise și sigure a acestui obiect.⁹

Cu toate acestea, analizând datele piesei noastre, ne îngăduim să avansăm opinia că ea ar fi putut constitui un *corniculum* purtat ca insignă de unul din conricularii atestați epigrafic la Apulum.

3. Prinzătoare de teacă

Din zona Coloniei Nova Apulensis provine singura piesă de această factură (Pl. XXX/5), al cărui context stratigrafic nu este precizat. După cum este cunoscut, începând din sec.II, în echipamentul militar roman, *gladius*-ul este înlocuit cu sabia lungă - *spatha*. Teaca de *spatha*, alcătuită din două plăci de lemn, dublate la exterior cu piele se fixa la balteuls prin intermediul prinzătoarelor de teacă din bronz, fier sau os. Forma lor generală era de trapez alungit, în lăcașul dreptunghiular interior angajându-se cureaua *balteus*-ului.

Exemplarele din os, mult mai rare decât cele metalice, sunt încadrate de specialiști în tipul II - Steckbügel - cuprinzând piese care nu aveau nituri și se fixau prin introducerea extremităților lor în fante tăiate în dublura de piele a tecii. Extremitățile respective erau terminate cu câte o limbă ascuțită, care se introducea sub învelișul de piele, presupunându-se că pentru o mai bună aderență ar fi putut fi lipite și cu un material adeziv.

Unele dintre prinzătoarele de os prezintă particularitatea adaptării după prototipuri realizate din metal, respectiv după cele din bronz cu marginile fațetate. Este și cazul prinzătorilor din os de la Romula¹⁰, Romita - Baie¹¹ și Potaisa¹², care constituie în același timp și cele mai apropiate analogii pentru piesa descoperită la Apulum.

Datarea prinzătoarelor de teacă din Dacia o confirmă pe cea propusă pentru întreg Imperiul roman: a doua jumătate a sec.II - prima jumătate a sec.III. Se avansează, de asemenea, ideea contemporaneității pieselor din metal și os, ultimele reprezentând probabil un substitut mai ieftin al celor metalice în condițiile vieții economice încetinite și a circulației tot mai precare a mărfurilor - ca fenomene caracteristice crizei secolului III.

D. PIESE PENTRU JOCURI

În viața cotidiană a romanilor jocurile ocupau un loc important, fiind practicate din plăcere, pentru trecerea timpului, dar și pentru pariurile pe care acestea permiteau să le facă. Răspândindu-se cu repeziciune, au devenit curând un real pericol public, fiind interzise prin lege, așa-numita “*lex talaria*”¹, cu excepția perioadei Saturnaliilor, sărbătoare celebrată în decembrie. Această lege, care nu recunoștea datoriile de joc, nu împiedica marea popularitate a acestor divertismente, întrucât însuși Augustus, după spusele lui Suetoniu, juca sume foarte importante, iar Claudius a scris chiar un tratat despre zaruri.

Practicarea jocurilor de noroc atrage oprobiul scriitorilor, politicienilor, filosofilor sau poeților precum Plautus, Isidor din Sevilla, Cicero, Juvenal, Martial, Horatiu, Suetoniu, care criticau cu virulență în scrierile lor aceste semne ale indolenței și viciilor de caracter.

Printre cele mai populare jocuri se numărau: *talus*, *duodecima scripta*, *ludus latrunculorum*, par-impair, jocul de moară, *latina gaudes*². Denumirea pionilor de joc era, de asemenea foarte diversă: *calces*, *calculi*, *gemmae*, *latrunculi*, *lapilli*, sau chiar *militēs*, *hostes*, *orbis*.³

Deși mulți specialiști consideră că nu existau neapărat meșteri specializați care confecționau obiectele din os, o inscripție de la Roma ne face cunoscut un fabricant de zaruri și accesorii (mese, cornete, etc.) - *artifex artis tessalarie lussorie*⁴.

1. Jetoane

Jetoanele, de forma unor discuri cu diametru variabil, erau confecționate cel mai adesea din os, mai rar din ceramică - chiar decupate din vase terra sigillata - sau din sticlă colorată, albă sau neagră. Una din fețe era ornamentată cu cercuri concentrice incizate la strung sau se prezenta doar alveolată. Pe numeroase jetoane se pot remarca, de asemenea, semne distinctive constând în incizii, puncte, cruci, litere și mai rar cifre zgâriate pe reversul sau pe cantul pieselor.

La Apulum au fost descoperite un număr de 29 de jetoane, dintre care 4 au fost recuperate împreună cu alte obiecte din os din arealul clădirilor *extra muros* ale castrului (cartier Caroline) (Pl. XXXI/1, 6, 9, 10), Din vechile colecții ale muzeului, respectiv din săpăturile întreprinse la începutul secolului în zona termelor provin 11 piese extrem de interesante, multe dintre ele având marcate litere sau cifre pe revers (Pl. XXXI/2, 3-5, 7-8, 11; XXXII/11-14). Alte jetoane au ca loc de descoperire suburbia Partoș (Pl. XXXI/12, 13) sau se numără printre diversele piese descoperite cu ocazia săpăturilor de salvare întreprinse recent pe “Dealul Furcilor” (Pl. XXXI/15). Un lot deloc neglijabil numărând 10

jetoane provenind din descoperirile vechi de la Apulum fac actualmente parte din colecția Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca (Pl. XXXII/1-10).

Din punct de vedere al realizării lor tehnice și ornamentale, proporția jetoanelor având suprafața alveolată este sensibil superioară celor care au fost decorate cu cercuri concentrice incizate la strung.

Pe reversul neted, un număr de cinci jetoane poartă graffiti în care încercăm să recunoaștem - cu rezerva de rigoare - litere incizate: N (pe două bucăți), BA, M, A, iar pe două dintre ele apar diverse striții și incizii aparent fără o semnificație logică.

De asemenea, pe două dintre jetoane apare cifra X (într-un caz tăiată de o secantă ramificată ?), despre care s-ar putea spune că este semnul denarului.

O piesă mai specială, pe care am inclus-o printre jetoane, ar putea face parte din categoria exemplarelor considerate *tessera* (Pl. XXXII/12). Aversul piesei este alveolat, diametrul său având marcate patru incizii în cruce a căror semnificație ne este obscură, în timp ce pe reversul neted apare îngrijit gravată în adâncime cifra romană VII. Printre descoperirile de la Lyon figurează o asemenea piesă pe care este inscripționată cifra VI, care își mai găsește o analogie printre piesele din vechile colecții de la Narbonne.⁵ Nu este mai puțin adevărat însă că sunt semnalate jetoane pe care apar asociate atât litere cât și cifre romane⁶, ceea ce face în consecință și mai dificilă identificarea și interpretarea lor corectă, cel puțin până la ora actuală. Probabil că cercetările ulterioare - mult mai detaliate - vor aduce mai multă lumină și în acest capitol peren al oricărei civilizații a lui *homo ludens*.

În legătură cu literele semnalate pe piesele noastre nu se poate preciza dacă sunt inițialele jucătorilor, cuvinte abreviate sau sigla meșterului. Chiar și în situările în care s-au descoperit un număr mai mare de jetoane, decodificarea este dificilă, întrucât nu se dispune de o serie considerabilă pentru a se putea propune o lectură pertinentă. De altfel, indiferent care ar fi semnificația lor, aceste graffiti de pe jetoane constituie mai degrabă excepția decât regula, subliniind utilizarea specială a acestor obiecte ca piese de joc, de loterie sau teatru.

Piese similare au mai fost descoperite la Ulpia Traiana Sarmizegetusa⁷, Potaissa⁸, Porolissum⁹, Ilișua¹⁰, f.l.d. în Transilvania¹⁰, iar în alte provincii, la Viminacium¹¹, Gorsium¹², Lyon¹³, etc.

Piesele de joc erau păstrate în mici cutii speciale, în pungi de piele, iar în cazul în care jetoanele erau perforate, unii autori consideră că puteau fi înșirate pe o sfoară¹⁴, în timp ce alții consideră orificiul respectiv un simplu viciu tehnologic.¹⁵

2. Zaruri

Al doilea tip de piese pentru jocuri îl constituie zarurile, paternitatea inventării zarului și a jocului cu zaruri fiind atribuită de către greci lui Palmides.¹⁶

Forma zarului a rămas aceeași din antichitate și până în zilele noastre, respectiv un cub, având indicată o valoare pe fiecare din fețe, cu obligația ca valoarea de pe fețele paralele și cele opuse să fie întotdeauna 7. Valoarea era marcată prin puncte (*punctum*) înconjurate pe unul sau două cerceulețe incizate. Zarurile erau agitate într-un cornet (*Fritillus*), se aruncau (*jactare*) pe o masă (*Alvelus*, *Lusoria tabula*), deși în forma cea mai simplă a jocului acest ultim accesoriu nu era indispensabil.

La Apulum au fost descoperite un număr de șase zaruri din os, dintre care două zaruri fragmentare au fost recuperate din zona edilitară situată la nord de castru (Pl. XXXIII/1, 2), iar alte două întregi au făcut parte din inventarul mormântului nr. 583 din necropola romană de la "Stația de Salvare" (Pl. XXXIII/3, 4). Dintr-un alt mormânt roman de la "Stația de salvare" (M.281) provine, de asemenea, un zar întreg de mai mici dimensiuni (Pl. XXXIII/6).

În fine, un alt zar, provenind din vechile săpături de la Apulum, se află actualmente în colecția Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca (Pl. XXXIII/5).

Piese similare au mai fost descoperite în Dacia la Ulpia Traiana¹⁷, Porolissum¹⁸, Potaissa¹⁹, Tibiscum²⁰, precum și în restul Imperiului, în așezările de la Viminacium²¹, Gorsium²² sau Lyon²³.

Piese de joc semnalate printre descoperirile de la Apulum demonstrează, asemenea altor tipuri de obiecte recuperate din așezările civile sau castelele din Dacia romană, că și în acest domeniu, al divertismentului cotidian, daco-romanii utilizau în fapt aceleași jocuri, reguli de bază și piese aferente ca și majoritatea locuitorilor din provinciile Imperiului.

E. PIESE DECORATIVE DE MOBILIER

1. Aplică din fildeș

Piesa face parte din vechile colecții ale muzeului și reprezintă o aplică fragmentară din fildeș, sculptată în altorelief (Pl. XXXVIII/1; XXXIX/1, 2). Partea dorsală este plată și prevăzută la mijloc cu un orificiu cu diametrul de 0,8 cm. și adâncimea de 0,8 cm. Este unica piesă confecționată din fildeș descoperită până acum la Apulum.

Fildeșul a constituit una din materiile cele mai căutate, voga sa nediminuându-se încă din cele mai vechi timpuri, când făcea de altfel obiectul unui important comerț. Textele autorilor antici atestă în consecință prețul foarte ridicat al fildeșului în Grecia, la Roma, la fel ca și în Asia. Culoarea sa albă, duritatea, ușurința cu care se prelucra, toate desemnau fildeșul ca o materie de valoare excepțională în domeniul ornamenticii. Plăcile destinate marchetăriei erau cel mai adesea sculptate, puteau fi aurite sau pictate în tehnica encausticii. Din păcate informațiile privind tehnica de prelucrare, instrumentele utilizate, procedeele de care se serveau meșterii epocii sunt sumare sau total neglijate. Se pare totuși că suprafețele odată tăiate, sculptate sau gravate erau polisate cu o piele de rechin, după care se fixau pe piesele de mobilier din lemn sau alte materiale cu ajutorul unui adeziv (clei) obținut dintr-o specie particulară de pește, fabricat în regiunea mării Caspice. Acest adeziv, dur și translucid, odată uscat devenea aproape insolubil¹.

Aplica înfățișează un copil cu aripi pășind spre dreapta, cu piciorul drept întins, iar cel stâng puțin îndoit. Mâna dreaptă a personajului este îndoită și ridicată în sus, susținând un coș cu mai multe pâini (?). Capul copilului este redat deosebit de plastic: părul este buclat, ochii întredeschiși privesc în jos, nasul profilat este drept, gura bine conturată și obrajii rotunzi. Expresia feței este ușor tristă, meditativă.

Cele două aripi suprapuse, atașate pe spate, în partea dreaptă, sunt bine marcate, penajul fiind evidențiat prin incizii concave. Corpul copilului se sprijină pe un pedestal rectangular, decorat cu două benzi incizate. Din păcate, partea stângă a piesei fiind ruptă, nu se poate aprecia dimensiunea (lățimea) inițială, conservându-se doar porțiunea dorsală exfoliată a uneia dintre aripi.

De asemenea, nu putem preciza poziția mâinii stângi, precum și faptul că purta sau nu vreun obiect în această mână. În fine, fracturarea piesei nu ne îngăduie să estimăm dacă acest copil este singurul personaj figurat sau a fost asociat într-o scenă cu alte reprezentări. Studiind reversul piesei, pe care constatăm plasarea orificiului de fixare în zona mediană, precum și tăietura oblică, simetrică a aripilor și a postamentului spre extremități, putem presupune - cu rezerva de rigoare - că acest personaj a fost singura reprezentare de pe aplică.

Copiii înaripați sunt reprezentări ale zeului iubirii, Amor sau Cupidon - în religia romană - denumire dată zeului grec al iubirii, Eros. În arta romană Amor apare îndeosebi ca însoțitor al Venerei, în scene galante, dar și ca participant la jocuri, în scene de vânatoare sau scene de luptă. Cu timpul, acestor "amores" ținând în mână o făclie cu vârful în jos, li s-a atribuit și un caracter funerar. În această ipostază Eros apare pe numeroase monumente funerare asimilat lui Thanatos - personificarea greacă a morții, reprezentat ca un geniu înaripat și tăcut, cu torță stinsă sau răsturnată. Iată aici aglutinate sincretic cele două puncte

de reazem terminal: dragostea - Eros, divinitatea primordială personificând dorința născută din haos și moartea - Thanatos, născută din noaptea primordială Nyx, exprimând întreaga thanatofobie grecească, transferată și mitologiei romane.

În bibliografia pe care am avut-o la dispoziție, nu am găsit nici o analogie pentru piesa noastră printre descoperirile de pe teritoriul Daciei romane. În celelalte provincii ale Imperiului, la Intercisa² în Panonia, au fost descoperite două plăcuțe votive din fildeș, reprezentându-l pe Amor. O a treia piesă a fost descoperită la Gorsium, lângă altarul de pe area sacra, împreună cu alte resturi sacrificiale. Plăcuța din fildeș figurând un relief cu Amor, putea să decoreze, după opinia autoarei, cutia cu unguent folosită pentru sacrificii. Ca analogie, se menționează, fără alte detalii, o plăcuță similară de la Zara, aflată în colecția San Donato.³

Cele mai exacte analogii pentru piesa de la Apulum le oferă patru paturi funerare cu sculpturi în os și fildeș, descoperite la Vindonissa.⁴

Până la ora actuală s-au descoperit 200 de fragmente aparținând unor paturi mortuare - *lectus funebris* - în centrul Italiei, pe valea Amplero, precum și în sudul Franței, pe valea Rhonului și a Rinului inferior.⁵

Patul funerar era construit din lemn și acoperit cu plăci sculptate în os sau fildeș, care erau de cele mai multe ori lipite și mai rar fixate cu nituri. Aceste paturi cu sculpturi în os sunt datate în prima jumătate a secolului II î.Chr., dar în mod special în a doua jumătate a secolului I d.Chr.⁶

La Vindonissa au fost descoperite de-a lungul timpului fragmente aparținând unui număr de patru paturi funerare din lemn, decorate cu plăcuțe din os și fildeș: primul, descoperit în anul 1926 într-un mormânt de incinerare, a fost datat în epoca lui Tiberius. În 1928 s-au recuperat, alături de bucăți de oase, cărbune și sticlă topită, resturile celui de-al doilea pat, pe care ornamentele din os au fost fixate cu nituri (datare: mijlocul secolului I d.Chr.). Dintr-un alt mormânt de incinerare, fără alt inventar care să permită datarea, au fost scoase la suprafață, în 1954, resturile celui de-al treilea pat, decorat cu plăci din os nituit. În sfârșit, tot dintr-un mormânt de incinerare, dezvelit în anul 1982 la Vindonissa, provin, alături de un opaiș și două vase terra sigillata, fragmentele celui de al patrulea pat funerar, datat prin inventarul său în al 3-lea sfert al secolului I d.Chr.⁷

În studiul mai sus menționat, autorii propun reconstituirea paturilor funerare de la Vindonissa, cu localizarea fragmentelor recuperate din săpături, după reconstituirile unor piese similare descoperite în alte provincii ale Imperiului în așezările de la Cambridge⁸, Esquilin⁹, Aosta¹⁰, Cucuron¹¹, Colonia¹² și Ostia¹³.

Cele mai multe fragmente de plăci sculptate în fildeș aparțin patului nr.2/1928. Alături de rozete simple sau compuse din mai multe plăcuțe,

elemente de frize decorate cu vrejuri de frunze și incizii în romburi sau liniare, au fost descoperite fragmente reprezentând aripi, picioare, capete și busturi aparținând unor personaje nedeterminate, precum și două figurine feminine.¹⁴

Dar cele mai interesante fragmente le constituie cele 11 plăcuțe reprezentându-l pe Eros, mergând spre dreapta sau spre stânga, cu un obiect în mână¹⁵. Plăcuțele, având înălțimea cuprinsă între 4 - 7,5 cm. sunt prevăzute pe spate cu orificii de fixare pe suportul din lemn al cilindrului de la piciorul patului funerar.¹⁶

Autorii studiului consideră plăcuțele de la Vindonissa înrudite din punct de vedere al realizării artistice cu piese descoperite la Cucuron și Aosta, opinând că ar putea proveni din același atelier.¹⁷

Analizând aplica de la Apulum prin prisma descoperirilor de la Vindonissa, putem presupune, dată fiind factura ei specială că este o piesă de import, sau care a ajuns aici odată cu proprietarul său. În ceea ce privește funcționalitatea piesei, cert este faptul că având o perforație centrală dorsală - a fost destinată aplicării în scop decorativ pe o piesă de mobilier. Nu putem preciza însă dacă aceasta a fost un pat funerar sau un alt gen de piesă de mobilier.

Pentru a-i desemna pe meșterii care se ocupau cu prelucrarea fildeșului, în limba latină s-a încetățenit termenul de *eborarius faber*, aceștia distingându-se astfel de alte categorii de artizani ai osului.

F. INSTRUMENTE MUZICALE

1. Flaut

Cu ocazia săpăturilor de salvare întreprinse de N.Rodean și R.Ciobanu pe "Dealul Furcilor", a fost descoperit un flaut realizat dintr-un os pneumatic de pasăre, probabil ulna de acvilă, având o lungime de 25,2 cm. (Pl. XXXIV/1). Pe unul din canturi au fost practicate trei orificii (*foramina*) în partea superioară a instrumentului, în timp ce pe cantul opus, plasat mai jos, apare doar un singur orificiu. Toate cele patru orificii sunt înconjurate de o arie circulară conică de pe care osul a fost degroșat, facilitând astfel perforarea propriu-zisă.

Termenul latin *tibia* este echivalentul mai mult sau mai puțin exact al celui grec *aulos*, care desemnează într-un sens mai larg totalitatea instrumentelor de suflat, cu excepția trompetelor¹. Se presupune că fluierile confecționate din piatră sau os le preced pe cele realizate din materii vegetale: tije de trestie, lotus, lemn de merișor, dafin, soc și probabil cedru. Materialele cele mai consacrate pentru fabricarea acestor instrumente au fost furnizate de

regnul animal, respectiv oasele de cîine, acvilă, căprioară, corn de capră sau cerb și fildeș pentru instrumentele de lux.

Deși se pare că nu a avut nici în Grecia, nici la Roma caracterul unui instrument realmente "național", tibia acompania cu sunetul său diverse manifestări sociale: sacrificii (*sacrificae*), libații, mistere extatice, funeralii (*funebres*), teatru (*ludicrae*), ceremonii nupțiale, banchete și jocuri. Pentru a diminua efortul unor activități manuale sau pentru a marca o cadență ritmată, tibia era de asemenea utilizată la susținerea moralului brutarilor sau văslașilor.

Trebuie însă menționată poate cea mai comună și răspândită utilizare a fluierului și anume cea rustică: păstorii îl foloseau pentru a-și chema și liniști turmele de animale. Autorii antici califică tibia drept un instrument sălbatic, pasionant, dar mai cu seamă patetic, confident în egală măsură al bucuriei dar și al durerii. Artizanii care confecționau instrumente de suflat erau cunoscuți la Roma sub denumirea de *tibiarii*².

G. INSTRUMENTE DE SCRIS

1. Stylus

Săpăturile arheologice întreprinse de A.Cserni între anii 1898-1901, pe latura sudică a cetății medievale, care au condus la descoperirea presupuselor terme romane, s-au soldat cu descoperirea unor materiale extrem de diverse. Printre piesele de os de aici se poate enumera un *stylus* de o factură cu totul specială (Pl. XXXIV/2). Partea superioară, conservată parțial, reprezintă o mână din care se mai păstrează doar trei degete în stare fragmentară. Extremitatea indexului sau a degetului mijlociu constituia probabil vârful ascuțit cu care se scria pe tăblița cerată.

Corpul instrumentului de scris are secțiunea cilindrică, separată de mână prin două brățări semicirculare decorate cu câte patru incizii plasate frontal. Extremitatea inferioară a *stylus*-ului are forma unui bulb delimitat de tijă printr-o mulură rectangulară. Prin intermediul acestui bulb se operau corecturile necesare, atunci când era cazul, pe suprafața cerată a tăblițelor.

Piese similare au fost descoperite la Callatis¹ și Drobeta², funcționalitatea acestor ustensile fiind confirmată și de faptul că, în momentul descoperirii acestui din urmă exemplar, pe sfera terminală se conservau urme de ceară.

H. INSTRUMENTE MEDICALE

1. Lingurițe

La Apulum au fost descoperite un număr de 11 lingurițe din os, 3 dintre ele făcând actualmente parte din colecția Muzeului Național de Istorie a

Transilvaniei. Cel mai interesant exemplar (Pl. XXVII/1) este lingurița al cărui mâner are dimensiuni considerabile față de piesele curente, corpul său fiind ornamentat cu incizii dispuse oblic și dispunând de un orificiu dreptunghiular central în care este încastrată o bilă. În legătură cu funcționalitatea sa, se presupune că lingurița ar fi putut servi la alimentația copiilor, constituind, prin prezența sferei, un obiect mult mai atractiv decât piesele uzuale, al căror mâner este simplu și nedecorat.

Un număr de șase exemplare din colecțiile muzeului albaiulian au fost descoperite în termele romane, în timp ce alte două au fost recuperate din zona edilitară situată la nordul castrului Legiunii XIII Gemina.

Majoritatea specialiștilor încadrează lingurițele în categoria instrumentelor medicale sau acelorora care au putut servi în cosmetică, deși nu exclud total nici posibilitatea ca ele să fi fost utilizate pentru consumarea ouălor, scoicilor sau melcilor¹, mânerul lor ascuțit străpungând cochilia.

Trebuie să admitem deci faptul că funcționalitatea lingurițelor era mult mai largă decât o impun restricțiile unor tipologii actuale.

În mod tradițional se disting două tipuri de lingurițe, *ligula* - cu căușul oval și *cochlear*² - cu căușul rotund, indiferent de materialul din care au fost confecționate: os, bronz sau argint. De obicei însă, piesele lucrate în os sunt mult mai sărace din punct de vedere al ornamentației, care este evident mai variată atunci când lingurițele erau turnate din metal.

În Dacia romană lingurițe din os apar în descoperirile din situri dar și din unele castre, cum ar fi cele de la Prolisum³, Potaissa⁴, Ilișua⁵ sau Buciumi⁶, în Imperiu piese similare fiind semnalate printre descoperirile de la Viminacium⁷, Gorsium⁸, Augst⁹ sau Lyon¹⁰.

2. Sondă de ureche

În vechile colecții ale muzeului poate fi identificată o sondă de ureche fragmentară, a cărei tijă are secțiunea circulară și este terminată la o extremitate cu o paletă ușor înclinată față de axa longitudinală a obiectului. (Pl. XXXVI/4). Piese similare apar destul de frecvent în descoperirile arheologice din Dacia¹¹ cât și din celelalte provincii ale Imperiului¹².

3. Paletă (?) pentru prepararea produselor farmaceutice

Această piesă, care provine de la Apulum (Pl. XXXVI/1), se află actualmente în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei, ea fiind catalogată printre obiectele cu funcționalitate nedeterminată.¹³ Forma sa aproximativ tronconică, alături de faptul că este prevăzută cu un apendice

circular, de care paleta poate fi prinsă, ne determină să considerăm că ea putea fi utilizată pentru prepararea produselor farmaceutice.

4. Mânere (?) de ustensile medicale

Printre piesele care provin din vechile colecții ale muzeului albaiulian figurează câteva mânere fragmentare care au putut să aparțină unor spatule, lingurițe sau alt gen de ustensile medicale (Pl. XXVII/5; XXIX/1,2; XXXVI/5).

I. PIESE CU DESTINATII DIVERSE

1. Piepten de decorat ceramica

Recuperată din zona edificiilor situate la nordul castrului, piesa a fost confecționată dintr-o coastă de bovină, având lungimea actuală de 30 cm. (Pl. XXXV/1). Pe latura mai îngustă sunt sculptați 9 dinți trapezoidali. Relativ la funcționalitatea acestei piese, pentru care nu am găsit analogii în bibliografia consultată, opinăm că ea ar fi putut servi la ornamentarea vaselor ceramice. În bibliografia de specialitate consultată nu am găsit analogii pentru exemplarul din colecția noastră.

2. Lustruitor

Piesa se prezintă sub forma unei plăci concave din os, cu capetele rotunjite. Pe laturile lungi se pot sesiza câteva decroșeuri alveolare dispuse asimetric. Sub capătul mai lat din partea superioară a fost practicat un orificiu prin care trecea probabil o sfoară pentru atârnat. Pe marginea laturii stânga apar incizii fine, dispuse perpendicular pe axa longitudinală, pe aproximativ o treime din lungimea piesei. Pe jumătate din fața exterioară și pe capătul inferior, piesa prezintă o serie de striuri care par să fie rezultatul uzurii funcționale (Pl. XXXV/2).

Identificarea acestui obiect drept pandantiv, așa cum apare desemnat în registrul de inventar, nu se justifică neapărat, cu atât mai mult cu cât în bibliografia de specialitate care ne-a stat la dispoziție nu am găsit exemplare similare. Considerăm mai degrabă că ar fi putut să constituie o spatulă utilizată la fasonarea suprafeței vaselor din ceramică.

3. Crotalum

Printre obiectele de os aparținând vechilor colecții se numără și o piesă de formă rectangulară, cu capetele ușor rotunjite, decorată în registrul superior cu

patru puncte incizate simplu, neînconjurate de cercuri concentrice care să formeze motivul cunoscut sub numele de "ochi de zar" (Pl. XXXVI/3). Subliniem acest lucru deoarece în literatura de specialitate, asemenea obiecte prismatice, ornamentate cu motivul respectiv, sunt considerate un fel de castaniete, termenul latin utilizat pentru denumirea lor fiind *crotalum*.¹ De asemenea, pentru a desemna "crotalum" și "sistrum" - un instrument metalic, de care se serveau în misterele împrumutate din Egipt și Asia, anticii utilizau și termenul *crepundia*² - de la verbul *crepare* - a face zgomot.

Aceste castaniete puteau fi confecționate din lut, lemn sau os, nu depășeau dimensiunea unui deget, iar creștinii le întrebuițau la serviciile funerare, pentru acompanierea ritmică a lamentațiilor. Se pare că utilizarea lor a fost interzisă de Sinodul Nestorian din anul 576.³

Printre descoperirile din Dacia nu am găsit analogii pentru acest gen de obiecte, care sunt semnalate în Pannonia la Gorsium și Intercisa⁴.

J. PIESE CU FUNCTIONALITATE NEDETERMINATĂ

În această categorie de obiecte sunt incluse două piese asupra funcționalității cărora nu ne putem pronunța cu certitudine, cu atât mai mult cu cât nu am găsit analogii concludente care să ne permită încadrarea lor.

Una dintre piese (Pl. XXXVI/2), descoperită la Alba Iulia, face actualmente parte din colecțiile muzeului din Cluj-Napoca, constituind o tijă fațetată, cu un orificiu la mijloc. Cea de-a doua piesă, dificil de interpretat, a fost recuperată cu prilejul săpăturilor de salvare întreprinse în anul 1996 pe "Dealul Furcilor" (Pl. XXVII/8). Aflată în stare fragmentară, piesa are secțiunea circulară, segmentul central al corpului fiind ornamentat în torsade. Capetele rupte ale piesei se delimitează de corpul propriu-zis prin câte două gătuiri de forma literei U, separate de o mulură rectangulară, deasupra căreia terminațiile care s-au fracturat au o formă conică. Este posibil ca acest exemplar să fi constituit o piesă ornamentală de legătură pentru mobilier.

K. DEȘURI, EBOȘE, PIESE ÎN CURS DE PRELUCRARE

Cu ocazia săpării recente a unei fundații pe str.Republicii, în apropierea Bisericii Franciscane din Alba Iulia, au fost descoperite urmele unei clădiri romane, din stratul de cultură provenind, alături de fragmente de ceramică terra sigillata lisă două piese fragmentare din os (Pl. XXXVII/1, 3). Cele două piese în curs de prelucrare au fost debitate cu dalta din oase lungi de bovine, având marcate pe corp incizii sau semne ale locului unde urma să se execute tăierea.

Printre celelalte fragmente de deșeurj poate fi menționată o placă de os subțire (Pl. XXXVII/2), degroșată de asemenea de pe un os lung, provenind din terme, pe suprafața căreia se înregistrează cinci orificii practicate cu burghiul (?) în vederea decupării unor nasturi sau jetoane din os. Asemenea rebuturi ale unei activități de tabletărie au fost semnalate la Narbonne¹.

O altă eboșă o constituie piesa realizată din corn de cerb (Pl. XXXVII/4), aflată în stadiu de prelucrare. Pe suprafața ei se pot constata câteva semne marcând locul unde urmau să fie secționate, fără a se putea preciza finalitatea operațiilor respective de debitare.

Faptul că în zona situată la nord de castrul Legiunii XIII Gemina s-a descoperit un corn de cerb având dimensiunea de 45 cm (Pl. XL/1) pe care se pot constata detalii de tăiere cu fierăstrăul și dalta (Pl. XLI/1, 2; XLII/1, 2), aduce un argument în sprijinul ideii că la Apulum funcționa un asemenea atelier de prelucrare a obiectelor din os, corn de capră sau de cerb.

CAPITOLUL V

CONSIDERAȚII FINALE

Colecția de artefacte din os, corn și fildeș de la Apulum, pare să fie, cel puțin până la ora actuală, cea mai numeroasă pentru epoca romană în Dacia, prin cele 527 de exemplare analizate în acest studiu. De obicei ansamblurile de obiecte din os sunt mai reduse și în consecință, aparent mai puțin interesante. În orice caz, această categorie de obiecte merită un plus de atenție, din mai multe motive. În primul rând, proprietățile funcționale ale artefactelor pot fi puse în conexiune cu activități specifice desfășurate în așezarea aflată în studiu. În al doilea rând, examinarea riguroasă a obiectelor din os poate aduce informații deloc neglijabile în legătură cu procesul de producție și cu faptul că ele erau fabricate în mediul casnic, într-un context neprofesional, sau erau confecționate de artizani specializați, în ateliere organizate.

Acest gen de cunoștințe va face posibilă conturarea unor concluzii despre aspectele economice și sociale dintr-o așezare sau societate, în vederea mai bune înțelegeri a modului de organizare a producției, a relațiilor comerciale de schimb și eventual a interacțiunii dintre diferitele grupuri de artizani.

Colecția de obiecte din os, corn și fildeș de la Apulum, este constituită din două grupuri principale:

- un fond vechi - a cărui istorie mai mult sau mai puțin complexă și ale cărui vicisitudini de-a lungul ultimului secol nu ne sunt cunoscute și nu fac de altfel obiectul acestui demers - provenind din săpăturile practicate de profesorul A.Cserni la sud de cetatea medievală (1898-1901) și în suburbia Partoș (1911-1912).

- un fond recent, produs al săpăturilor sistematice și de salvare întreprinse pe "Dealul Furcilor" și în necropola romană de la "Stația de Salvare", în diferite puncte ale suburbiei Partoș, sau recuperate din zona *extra muros* situată la nord de castrul Legiunii XIII Gemina, cu ocazia realizării unor construcții edilitare.

Analizarea categoriilor funcționale ale obiectelor din os, corn și fildeș de la Apulum permite într-o oarecare măsură și formularea unor concluzii de ordin cantitativ: preponderente se dovedesc a fi piesele de toaletă și podoabă, care reprezintă 30,94% din totalul obiectelor. Luând în considerare funcționalitatea lor se poate constata că cele mai numeroase sunt evident, acele de păr, care constituie 27,32% din totalul acestei categorii. Celelalte accesorii

vestimentare din os, apar într-o proporție mai redusă, respectiv de 2,26% , conducând implicit la concluzia că erau probabil preferate cele din metal, mult mai rezistente, aspectuoase și viabile în timp.

Pe locul al doilea din punct de vedere cantitativ se situează piesele de uz casnic, cele 141 de piese analizate reprezentând un procent de 26,75%. În cadrul acestei categorii apare surprinzător de mare numărul acelor de cusut din os, cantitatea de 121 exemplare fiind în mod cert superioară acelor de cusut din metal descoperite până în prezent la Apulum. Probabil că pentru confecționarea acestui gen de ustensile a fost preferat osul, fie datorită posibilității fabricării lor în mediul casnic, fie datorită prețului de cost mai scăzut. La procentele menționate mai trebuie adăugate și cele 153 de ace fragmentare, reprezentând 29,03% din totalul obiectelor de os din colecția noastră, care pot aparține însă în egală măsură unor ace de păr sau de cusut.

Merită semnalate, de asemenea, piesele pentru jocuri, care constituie 6,64%, alături de instrumentele medicale, care se regăsesc în proporție de 3,03%. Deși reduse cantitativ, piesele de echipament militar de la Apulum, a căror pondere este de 0,94% comportă tipuri de obiecte care nu apar foarte frecvent în descoperirile arheologice (întăritoare de arc, prinzătoare de teacă, etc.).

Majoritatea pieselor din os de la Apulum provin din edificii publice, cele două necropole romane oferind puține obiecte: două ace au fost descoperite în morminte de incinetație pe Dealul Furcilor, în timp ce un ac, trei zaruri și un inel au fost depuse ca ofrandă în câteva morminte de la Stația de Salvare.

Concentrația importantă de obiecte din os de la Partoș corespunde, se pare, caracterului comercial al acestei zone. Supoziția lui A.Cserni că edificiul de mari dimensiuni a fost locuit de femei, ar putea fi revăzută în sensul funcționării aici mai degrabă a unui atelier.

Gradul ridicat de finisare a majorității obiectelor din os și corn împiedică identificarea speciei de animale din care au fost confecționate. Doar deșeurile sau semi-produsele permit identificarea oaselor lungi de bovine sau a cornului, fie el de cerb, fie de capră.

Fildeșul rămâne o prezență de excepție la Apulum, unica piesă din colecția noastră neputând fi considerată decât un import. Pentru celelalte categorii de obiecte se poate ușor presupune și o manufacturare locală, în acest sens pledând tocmai fragmentele cu urme de prelucrare sau semifinite, descoperite în câteva puncte ale orașului.

Cercetările viitoare vor aduce, fără îndoială un plus de informații referitoare la atelierele care au ființat la Apulum, printr-o colectare și identificare mai riguroasă nu doar a obiectelor finite ci și a deșeurilor, eboșelor sau semi-produselor.

CAPITOLUL VI

CATALOG

Ace de păr

1. Ac; os; L = 10,7 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3837; sec. II-III d.Chr.; Pl. II/1; Inedit.
2. Ac; os; L = 10,8 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3838; sec. II-III d.Chr.; Pl. II/2; Inedit.
3. Ac; os; L = 11,2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3839; sec. II-III d.Chr.; Pl. II/3; Inedit.
4. Ac; os; L = 10,8 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3840; sec. II-III d.Chr.; Pl. II/4; Inedit.
5. Ac; os; L = 6,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9176; sec. II-III d.Chr.; Pl. II/5; Inedit.
6. Ac; os; L = 8,3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9175; sec. II-III d.Chr.; Pl. II/6; Inedit.
7. Ac; os; L = 8,7 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3856; sec. II-III d.Chr.; Pl. II/7; Inedit.
8. Ac; os; L = 7 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3743; sec. II-III d.Chr.; Pl. II/8; Inedit.
9. Ac; os; L = 6,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9289; sec. II-III d.Chr.; Pl. II/9; Inedit.
10. Ac; os; L = 9,3 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3744; sec. II-III d.Chr.; Pl. II/10; Inedit.
11. Ac; os; L = 7,5 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3858; sec. II-III d.Chr.; Pl. II/11; Inedit.
12. Ac; os; L = 4,3 cm; Aplum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3668; sec. II-III d.Chr.; Pl. II/12; Inedit.
13. Ac; os; L = 5,9 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3861; sec. II-III d.Chr.; Pl. II/13; Inedit.
14. Ac; os; L = 6,2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3773; sec. II-III d.Chr.; Pl. II/14; Inedit.
15. Ac; os; L = 7,2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3745; sec. II-III d.Chr.; Pl. II/15; Inedit.
16. Ac; os; L = 7,3 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3841; sec. II-III d.Chr.; Pl. II/16; Inedit.

17. Ac; os; L = 7,7 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3856; sec. II-III d.Chr.; Pl. II/17; Inedit.
18. Ac; os; L = 8,3 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3705; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/1; Inedit.
19. Ac; os; L = 6,7 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3722; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/2; Inedit.
20. Ac; os; L = 4,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3723; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/3; Inedit.
21. Ac; os; L = 5,2 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3724; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/4; Inedit.
22. Ac; os; L = 7,2 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3725; sec. II-III; Pl. III/5; Inedit.
23. Ac; os; L = 4,3 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3726; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/6; Inedit.
24. Ac; os; L = 3,7 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3727; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/7; Inedit.
25. Ac; os; L = 3,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3728; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/8; Inedit.
26. Ac; os; L = 6 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3730; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/9; Inedit.
27. Ac; os; L = 1,3 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3731; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/10; Inedit.
28. Ac; os; L = 1,3 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3733; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/11; Inedit.
29. Ac; os; L = 1,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3733; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/12; Inedit.
30. Ac; os; L = 7,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3732; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/13; Inedit.
31. Ac; os; L = 8 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3734; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/14; Inedit.
32. Ac; os; L = 4,6 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3735; sec. II-III; Pl. III/15; Inedit.
33. Ac; os; L = 3,6 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3735; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/16; Inedit.
34. Ac; os; L = 7,4 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3737; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/17; Inedit.
35. Ac; os; 3,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3736; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/18; Inedit.
36. Ac; os; L = 3,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3738; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/19; Inedit.

37. Ac; os; L = 4,3 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3738; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/20; Inedit.
38. Ac; os; L = 6,6 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3739; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/21; Inedit.
39. Ac; os; L = 6,7 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3741; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/22; Inedit.
40. Ac; os; L = 5,7 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3742; sec. II-III d.Chr.; Pl. III/23; Inedit.
41. Ac; os; L = 13 cm; Apulum; MNITC; Nr. inv. VI/3997; sec. II-III d.Chr.; Pl. IV/1; *Cociș-Alicu 1993*, p.115, Pl. I/1.
42. Ac; os; L = 8,9 cm; Apulum; MNITC; Nr. inv. V/3996; sec. II-III d.Chr.; Pl. IV/2; *Cociș-Alicu 1993*, p.115, Pl. I/4.
43. Ac; os; L = 4,9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. IV/3; Inedit.
44. Ac; os; L = 13 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3826; sec. II-III d.Chr.; Pl. IV/4; Inedit.
45. Ac; os; L = 13 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3827; sec. II-III d.Chr.; Pl. IV/5; Inedit.
46. Ac; os; L = 9 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3781; sec. II-III d.Chr.; Pl. IV/6; Inedit.
47. Ac; os; L = 8,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9188; sec. II-III d.Chr.; Pl. IV/7; Inedit.
48. Ac; os; L = 9,7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9186; sec. II-III d.Chr.; Pl. IV/8; Inedit.
49. Ac; os; L = 12,8 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3857; sec. II-III d.Chr.; Pl. IV/9; Inedit.
50. Ac; os; L = 7,6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9185; sec. II-III d.Chr.; Pl. IV/10; Inedit.
51. Ac; os; L = 12,3 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3783; sec. II-III d.Chr.; Pl. IV/11; Inedit.
52. Ac; os; L = 12,2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3782; sec. II-III d.Chr.; Pl. IV/12; Inedit.
53. Ac; os; L = 12,7 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3828; sec. II-III d.Chr.; Pl. IV/13; Inedit.
54. Ac; os; L = 9,3 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3653; sec. II-III d.Chr.; Pl. V/1; Inedit.
55. Ac; os; L = 10,6 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3659; sec. II-III d.Chr.; Pl. V/2; Inedit.
56. Ac; os; L = 6,8 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3680; sec. II-III d.Chr.; Pl. V/3; Inedit.

57. Ac; os; L = 8,7 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3681; sec. II-III d.Chr.; Pl. V/4; Inedit.
58. Ac; os; L = 6,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3687; sec. II-III d.Chr.; Pl. V/5; Inedit.
59. Ac; os; L = 12,1 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3688; sec. II-III d.Chr.; Pl. V/6; Inedit.
60. Ac; os; L = 8,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3695; sec. II-III d.Chr.; Pl. V/7; Inedit.
61. Ac; os; L = 7 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3697; sec. II-III d.Chr.; Pl. V/8; Inedit.
62. Ac; os; L = 5,6 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3693; sec. II-III d.Chr.; Pl. V/9; Inedit.
63. Ac; os; L = 5,2 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3697; sec. II-III d.Chr.; Pl. V/10; Inedit.
64. Ac; os; L = 9,4 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3699; sec. II-III d.Chr.; Pl. V/11; Inedit.
65. Ac; os; L = 4,9 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3668; sec. II-III d.Chr.; Pl. V/12; Inedit.
66. Ac; os; L = 5,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3694; sec. II-III d.Chr.; Pl. V/13; Inedit.
67. Ac; os; L = 6,6 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3667; sec. II-III d.Chr.; Pl. V/14; Inedit.
68. Ac; os; L = 5,7; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3707; sec. II-III d.Chr.; Pl. VI/1; Inedit.
69. Ac; os; L = 4,4 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3710; sec. II-III d.Chr.; Pl. VI/2; Inedit.
70. Ac; os; L = 6,3 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3712; sec. II-III d.Chr.; Pl. VI/3; Inedit.
71. Ac; os; L = 6,2 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3713; sec. II-III d.Chr.; Pl. VI/4; Inedit.
72. Ac; os; L = 8,7 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3714; sec. II-III d.Chr.; Pl. VI/5; Inedit.
73. Ac; os; L = 8,3 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3716; sec. II-III d.Chr.; Pl. VI/6; Inedit.
74. Ac; os; L = 5,3 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3717; sec. II-III d.Chr.; Pl. VI/7; Inedit.
75. Ac; os; L = 6 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3718; sec. II-III d.Chr.; Pl. VI/8; Inedit.
76. Ac; os; L = 13,5 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3760; sec. II-III d.Chr.; Pl. VI/9; Inedit.

77. Ac; os; L = 10,6 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3761; sec. II-III d.Chr.; Pl. VI/10; Inedit.
78. Ac; os; L = 7,9 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3774; sec. II-III d.Chr.; Pl. VI/11; Inedit.
79. Ac; os; L = 7,5 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3775; sec. II-III d.Chr.; Pl. VI/12; Inedit.
80. Ac; os; L = 8,2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3779; sec. II-III d.Chr.; Pl. VI/13; Inedit.
81. Ac; os; L = 8,8 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3780; sec. II-III d.Chr.; Pl. VI/14; Inedit.
82. Ac; os; L = 6,5 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3785; sec. II-III d.Chr.; Pl. VI/15; Inedit.
83. Ac; os; L = 7 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3787; sec. II-III d.Chr.; Pl. VII/1; Inedit.
84. Ac; os; L = 3,3 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3824; sec. II-III d.Chr.; Pl. VII/2; Inedit.
85. Ac; os; L = 10,3 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3829; sec. II-III d.Chr.; Pl. VII/3; Inedit.
86. Ac; os; L = 7,2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3830; sec. II-III d.Chr.; Pl. VII/4; Inedit.
87. Ac; os; L = 10,2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3831; sec. II-III d.Chr.; Pl. VII/5; Inedit.
88. Ac; os; L = 3,6 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3833; sec. II-III d.Chr.; Pl. VII/6; Inedit.
89. Ac; os; L = 7,9 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3840; sec. II-III d.Chr.; Pl. VII/7; Inedit.
90. Ac; os; L = 8,2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3859; sec. II-III d.Chr.; Pl. VII/8; Inedit.
91. Ac; os; L = 8,2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3702; sec. II-III d.Chr.; Pl. VII/9; Inedit.
92. Ac; os; L = 9,7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. VII/10; Inedit.
93. Ac; os; L = 7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. VII/11; Inedit.
94. Ac; os; L = 4,9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. VII/12; Inedit.
95. Ac; os; L = 4,1 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. VII/13; Inedit.
96. Ac; os; L = 7,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. VIII/1; Inedit.

97. Ac; os; L = 7,3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. VIII/2; Inedit.
98. Ac; os; L = 5,9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. VIII/3; Inedit.
99. Ac; os; L = 5,8 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. VIII/4; Inedit.
100. Ac; os; L = 5,6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. VIII/5; Inedit.
101. Ac; os; L = 4,6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. VIII/6; Inedit.
102. Ac; os; L = 5,6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. VIII/7; Inedit.
103. Ac; os; L = 4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. VIII/8; Inedit.
104. Ac; os; L = 3,9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. VIII/9; Inedit.
105. Ac; os; L = 9,5 cm; Apulum; Ravelinul Sf. Francisc și Paula; MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. VIII/10; Inedit.
106. Ac; os; L = 5 cm; Apulum; M.325 din sarcofag roman; MNUAI; Nr. inv. 9318.; sec. II-III d.Chr.; Pl. VIII/11; Inedit.
107. Ac; os; L = 5,4 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; Nr. inv. 9371.; sec. II-III d.Chr.; Pl. VIII/12; Inedit.
108. Ac; os; L = 10,4; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; Nr. inv. 9389; sec. II-III d.Chr.; Pl. VIII/13; Inedit.
109. Ac; os; L = 7 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; Nr. inv. 9360; sec. II-III d.Chr.; Pl. VIII/14; Inedit.
110. Ac; os; L = 9,5 cm; Apulum; MNITC; Nr. inv. V/3993; sec. II-III d.Chr.; Pl. VIII/15; *Cociș-Alicu 1993*, p.116, Pl. II/5.
111. Ac; os; L = 10,2 cm; Apulum; MNITC; Nr. inv. V/3096; sec. II-III d.Chr.; Pl. VIII/16; *Cociș-Alicu 1993*, p.116, Pl. II/6.
112. Ac; os; L = 8,4 cm; Apulum; vechile colecții MNUAI; Nr. inv. 3705; sec. II-III d.Chr.; Pl. IX/1; Inedit.
113. Ac; os; L = 9,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3700; sec. II-III d.Chr.; Pl. IX/2; Inedit.
114. Ac; os; L = 6,7 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3707; sec. II-III d.Chr.; Pl. IX/3; Inedit.
115. Ac; os; L = 7,2 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3708; sec. II-III d.Chr.; Pl. IX/4; Inedit.
116. Ac; os; L = 11 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3711; sec. II-III d.Chr.; Pl. IX/5; Inedit.

117. Ac; os; L = 2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3749; sec. II-III d.Chr.; Pl. IX/6; Inedit.
118. Ac; os; L = 3,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. IX/7; Inedit.
119. Ac; os; L = 7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. IX/8; Inedit.
120. Ac; os; L = 6,3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. IX/9; Inedit.
121. Ac; os; L = 9,8 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. IX/10; Inedit.
122. Ac; os; L = 6,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. IX/11; Inedit.
123. Ac; os; L = 10 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. IX/12; Inedit.
124. Ac; os; L = 8,9 cm; Apulum; MNITC; fNr. inv. V/3998; sec. II-III d.Chr.; Pl. IX/13; *Cociș-Alicu 1993*, p.115, Pl. I/5.
125. Ac; os; L = 6,2 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; Nr. inv. 9371; sec. II-III d.Chr.; Pl. IX/14; Inedit.
126. Ac; os; L = 9,1 cm; Tip cu ornamente în 4 registre; Apulum; MNITC; Nr. inv. V/650; sec. II-III d.Chr.; Pl. X/1; *Cociș-Alicu 1993*, p. 117, Pl. VI/3.
127. Ac; os; L = 12,3 cm; Tip Gudea-Bajusz V/2; Apulum; MNITC; Nr. inv. V/625; sec. II-III d.Chr.; Pl. X/2; *Cociș-Alicu 1993*, p. 118, Pl. VII/3.
128. Ac; os; L = 6,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9174; sec. II-III d.Chr.; Pl. X/3; Inedit.
129. Ac; os; L = 11,4 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3835; sec. II-III d.Chr.; Pl. X/4; Inedit.
130. Ac; os; L = 12 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3834; sec. II-III d.Chr.; Pl. X/5; Inedit.
131. Ac; os; L = 5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9181; sec. II-III d.Chr.; Pl. X/6; Inedit.
132. Ac; os; L = 9,7 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3746; sec. II-III d.Chr.; Pl. X/7; Inedit.
133. Ac; os; L = 8,2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3784; sec. II-III d.Chr.; Pl. X/8; Inedit.
134. Ac; os; L = 5,1 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3836; sec. II-III d.Chr.; Pl. X/9; Inedit.
135. Ac; os; L = 6,1 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3682; sec. II-III d.Chr.; Pl. X/10; Inedit.
136. Ac; os; L = 2,6 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3661; Pl. X/11; Inedit.

137. Ac; os; L = 12,7cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3843; sec. II-III d.Chr.: Pl. XI/1; Inedit.
138. Ac; os; L = 5,3 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI. Nr. inv. 3855; sec. II-III d.Chr.: Pl. XI/2; Inedit.
139. Ac; os; L = 3,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9173; sec. II-III d.Chr.: Pl. XI/3; Inedit.
140. Ac; os; L = 9,7 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; Nr. inv. 9390; sec. II-III d.Chr.: Pl. XI/4; Inedit.
141. Ac; os; L = 10,3 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3747; sec. II-III d.Chr.: Pl. XI/5; Inedit.
142. Ac; os; L = 9,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.: sec. II-III d.Chr.: Pl. XI/6; Inedit.
143. Ac; os; L = 6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.: sec. II-III d.Chr.: Pl. XI/7; Inedit.
144. Ac; os; L = 3,5 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3729; sec. II-III d.Chr.: Pl. XI/8; Inedit.

Plăci decorative de centură

145. Placă; os; 3 perforații; L = 4,5 x 3,8 cm; Apulum; Partoș; S. VIII/1991; MNUAI; Nr. inv. 9072; sec. II-III d.Chr.: Pl. XII/1; Inedită.
146. Placă; os; 3 perforații; L = 4,3 x 3,8 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9164; sec. II-III d.Chr.: Pl. XII/2; Inedită.
147. Placă; os; 3 perforații; L = 4,6 x 4,6 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3852; sec. II-III d.Chr.: Pl. XII/3; Inedită.
148. Placă; os; 3 perforații; L = 4,3 x 4,3 cm; Apulum; Partoș; cimitirul ortodox, 1994; f.n.: sec. II-III d.Chr.: Pl. XII/4; Inedită.

Inele

149. Inel; os; D = 2,9 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; Nr. inv. 9367; sec. II-III d.Chr.: Pl. XII/5; Inedit.
150. Inel; os; fragmentar; D = 3,4 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3854; sec. II-III d.Chr.: Pl. XII/6; Inedit.
151. Inel; os; fragmentar; D = 2,8 cm; Alba Iulia; Cetate - ravelinul Sf. Francisc și Paula; MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.: Pl. XII/7; Inedit.
152. Inel; os; fragmentar; D = 3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9189; sec. II-III d.Chr.: Pl. XII/8; Inedit.

153. Inel; os; D = 2,6 cm; Apulum; Stația de Salvare, M.583; MNUAI; Nr. inv. 9300; sec. II-III d.Chr.; Pl. VII/9; Inedit.
154. Inel; os; D = 3,7 x 2,4 x 1; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3791; sec. II-III d.Chr.; Pl. XII/10; Inedit.
155. Inel; os; fragmentar; D = 3,8 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3853; sec. II-III d.Chr.; Pl. XII/11; Inedit.

Pandantive

156. Canin; câine; o perforație; L = 4,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9172; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIII/1; Inedit.
157. Incisiv; cerb; o perforație; L = 3,7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9171; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIII/2; Inedit.
158. Incisiv; cerb; 2 perforații; L = 3,6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9170; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIII/3; Inedit.
159. Incisiv; cerb; fragmentar; o perforație; L = 3,2 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; Nr. inv. 9357; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIII/4; Inedit.
160. Colț; mistreț; 2 perforații; L = 14 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIII/5; Inedit.

Pandantive din corn de cerb

161. Pandantiv; corn de cerb; fragmentar; 1 orificiu central; D = 6,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9190; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIV/1; Inedit.
162. Pandantiv; corn de cerb; 1 orificiu central și 10 perforații marginale; D = 8 cm; Apulum; f.l.d.; MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIV/2; Inedit.
163. Pandantiv; corn de cerb; 1 orificiu central și 3 perforații marginale; D = 9 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIV/3 ; Inedit.

Pixidă

164. Pixidă; os; fragmentară; Dim. = 3 x 2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIII/6; Inedită.

Ace de cusut

165. Ac; os; L = 12,6 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 8708; sec. II-III d.Chr.; Pl. XV/1; Inedit.
166. Ac; os; L = 12,9 cm; Apulum; Partoș; MNUAI; Nr. inv. 3862; sec. II-III d.Chr.; Pl. XV/2; Inedit.
167. Ac; os; L = 12,2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3813; sec. II-III d.Chr.; Pl. XV/3; Inedit.
168. Ac; os; vârful rupt; L = 9,4 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3762; sec. II-III d.Chr.; Pl. XV/4; Inedit.
169. Ac; os; vârful rupt; L = 13,7 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3811; sec. II-III d.Chr.; Pl. XV/5; Inedit.
170. Ac; os; L = 11,3 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3814; sec. II-III d.Chr.; Pl. XV/6; Inedit.
171. Ac; os; fragmentar; vârful rupt; L = 5,8 cm; Apulum; str.Gemina (canabae?) MNUAI; Nr. inv. 9182; sec. II-III d.Chr.; Pl. XV/7; Inedit.
172. Ac; os; fragmentar; decorat în zona mediană cu incizii oblice circulare; L = 7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9179; sec. II-III d.Chr.; Pl. XV/8; Inedit.
173. Ac; os; fragmentar; L = 4,6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9184; sec. II-III d.Chr.; Pl. XV/9; Inedit.
174. Ac; os; vârful rupt; L = 7,3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9180; sec. II-III d.Chr.; Pl. XV/10; Inedit.
175. Ac; os; fragmentar; L = 5,3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9183; sec. II-III d.Chr.; Pl. XV/11; Inedit.
176. Ac; os; vârful rupt; L = 12,6 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3812; sec. II-III d.Chr.; Pl. XV/12; Inedit.
177. Ac; os; fragmentar; L = 6 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3650; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVI/1; Inedit.
178. Ac; os; L = 10,7 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3656; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVI/2; Inedit.
179. Ac; os; fragmentar; L = 6,3 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3658; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVI/3; Inedit.
180. Ac; os; fragmentar; L = 7 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3660; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVI/4; Inedit.
181. Ac; os; fragmentar; L = 3,8 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3661; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVI/5; Inedit.
182. Ac; os; fragmentar; L = 3 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3663; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVI/6; Inedit.
183. Ac; os; fragmentar; L = 5,6 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3664; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVI/7; Inedit.

184. Ac; os; fragmentar; L = 6,9 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3665; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVI/8; Inedit.
185. Ac; os; L = 8,4 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3666; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVI/9; Inedit.
186. Ac; os; fragmentar; L = 6,8 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3667; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVI/10; Inedit.
187. Ac; os; fragmentar; L = 7,8 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3671; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVI/11; Inedit.
188. Ac; os; L = 9,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3674; sec. II-III d. Chr.; Pl. XVI/12; Inedit.
189. Ac; os; fragmentar; L = 5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 9670; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVI/13; Inedit.
190. Ac; os; fragmentar; capul rupt; L = 6 cm; Apulum; vechille colectii; MNUAI; Nr. inv. 3678; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVI/14; Inedit.
191. Ac; os; L = 8,5 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; Nr. inv. 9390; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVI/15; Inedit.
192. Ac; os; vârful rupt; L = 9,2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3748; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVII/1; Inedit.
193. Ac; os; fragmentar; L = 3,1 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3749; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVII/2; Inedit.
194. Ac; os; fragmentar; L = 6,3 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3753; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVII/3; Inedit.
195. Ac; os; fragmentar; L = 6,6 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3755; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVII/4; Inedit.
196. Ac; os; fragmentar; L = 5 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3766; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVII/5; Inedit.
197. Ac; os; fragmentar; L = 6,5 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3769; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVII/6; Inedit.
198. Ac; os; trei urechi; vârful rupt; L = 10,6 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3753; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVII/7; Inedit.
199. Ac; os; fragmentar; corodat; L = 7,8 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3755; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVII/8; Inedit.
200. Ac; os; fragmentar; L = 7,7 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3757; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVII/9; Inedit.
201. Ac; os; vârful rupt; L = 13,2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3759; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVII/10; Inedit.
202. Ac; os; vârful reascuțit; L = 8,2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3767; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVII/11; Inedit.
203. Ac; os; fragmentar; L = 8,3 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3770; sec. II-III; Pl. XVII/12; Inedit.

204. Ac; os; vârful rupt; L = 10,6 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3809; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVIII/1; Inedit.
205. Ac; os; fragmentar; L = 3,9 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3821; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVIII/2; Inedit.
206. Ac; os; fragmentar; L = 6,5 cm; Apulum; Stația de salvare; MNUAI; Nr. inv. 9279; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVIII/3; Inedit.
207. Ac; os; L = 8,1 cm; Alba Iulia; Cetate - Ravelinul Sf. Francisc și Paula; MNUAI; Nr. inv. 9475; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVIII/4; Inedit.
208. Ac; os; L = 11 cm; Apulum; Stația de salvare; MNUAI; Nr. inv. 9307; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVIII/5; Inedit.
209. Ac; os; L = 9,3 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3815; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVIII/6; Inedit.
210. Ac; os; L = 8 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3816; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVIII/7; Inedit.
211. Ac; os; fragmentar; L = 5,7 cm; Apulum; Partoș; MNUAI; Nr. inv. 3866; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVIII/8; Inedit.
212. Ac; os; L = 6,4 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3817; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVIII/9; Inedit.
213. Ac; os; fragmentar; L = 4 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3820; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVIII/10; Inedit.
214. Ac; os; L = 6,5 cm; Apulum; Partoș; MNUAI; Nr. inv. 3863; sec. II-III d.Chr.; Pl. XVIII/11; Inedit.
215. Ac; os; capul rupt; L = 8,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3650; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIX/1; Inedit.
216. Ac; os; capul și vârful rupte; L = 7,7 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3651; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIX/2; Inedit.
217. Ac; os; fragmentar; L = 5,4 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3652; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIX/3; Inedit.
218. Ac; os; fragmentar; L = 7,6 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3653; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIX/4; Inedit.
219. Ac; os; fragmentar; L = 8,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3654; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIX/5; Inedit.
220. Ac; os; capul rupt; L = 8,6 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3655; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIX/6; Inedit.
221. Ac; os; capul rupt; L = 11,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3657; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIX/7; Inedit.
222. Ac; os; capul rupt; L = 11 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3662; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIX/8; Inedit.
223. Ac; os; fragmentar; L = 5,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3663; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIX/9; Inedit.

224. Ac; os; fragmentar; L = 6,8 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3663; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIX/10; Inedit.
225. Ac; os; fragmentar; L = 4,8 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3663; sec. II-III d.Chr.; Pl. XIX/11; Inedit.
226. Ac; os; capul rupt; L = 8,9 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3677; sec. II-III d.Chr.; Pl. XX/1; Inedit.
227. Ac; os; capul rupt; L = 10 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3679; sec. II-III d.Chr.; Pl. XX/2; Inedit.
228. Ac; os; capul și vârful rupte; L = 9,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3679. sec. II-III d.Chr.; Pl. XX/3; Inedit.
229. Ac; os; capul rupt; L = 11,7 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3683; sec. II-III d.Chr.; Pl. XX/4; Inedit.
230. Ac; os; capul rupt; L = 9,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3684; sec. II-III d.Chr.; Pl. XX/5; Inedit.
231. Ac; os; capul rupt; L = 6,2 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3691; sec. II-III; Pl. XX/6; Inedit.
232. Ac; os; capul rupt; L = 6 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3750; sec. II-III d.Chr.; Pl. XX/7; Inedit.
233. Ac; os; capul și vârful rupte; L = 8,9 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3750; Pl. XX/8; Inedit.
234. Ac; os; fragmentar; L = 6,9 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3754; sec. II-III d.Chr.; Pl. XX/9; Inedit.
235. Ac; os; fragmentar; L = 9,3 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3754; sec. II-III d.Chr.; Pl. XX/10; Inedit.
236. Ac; os; fragmentar; L = 5,7 cm; Apulum vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3696; sec. II-III d.Chr.; Pl. XX/11; Inedit.
237. Ac; os; fragmentar; L = 3,4 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3752; sec. II-III d.Chr.; Pl. XX/12; Inedit.
238. Ac; os; capul rupt; L = 11,7 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3758; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXI/1; Inedit.
1239. Ac; os; capul rupt; L = 10,5 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3763; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXI/2; Inedit.
240. Ac; os; capul și vârful rupte; L = 10 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3763; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXI/3; Inedit.
241. Ac; os; fragmentar; L = 7 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3763; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXI/4; Inedit.
242. Ac; os; fragmentar; L = 4,4 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3764; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXI/5; Inedit.
243. Ac; os; fragmentar; L = 6,9 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3768; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXI/6; Inedit.

244. Ac; os; fragmentar; L = 4 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3768; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXI/7; Inedit.
245. Ac; os; capul rupt; L = 10,5 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3772; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXI/8; Inedit.
246. Ac; os; capul rupt; L = 10,5 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3818; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXI/9; Inedit.
247. Ac; os; fragmentar; L = 7,5 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3819; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXI/10; Inedit.
248. Ac; os; capul rupt; L = 10,2 cm; Apulum; Partoș; MNUAI; Nr. inv. 3865; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXI/11; Inedit.
249. Ac; os; fragmentar; L = 7,2 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; Nr. inv. 9358; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXI/12; Inedit.
250. Ac; os; fragmentar; L = 7,8 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3664; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXII/1; Inedit.
251. Ac; os; capul rupt; L = 9,6 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3667; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXII/2; Inedit.
252. Ac; os; fragmentar; L = 7,8 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3667; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXII/3; Inedit.
253. Ac; os; fragmentar; L = 4,8 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3667; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXII/4; Inedit.
254. Ac; os; fragmentar; L = 6,8 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3669; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXII/5; Inedit.
255. Ac; os; fragmentar; L = 7,1 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3670; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXII/6; Inedit.
256. Ac; os; fragmentar; L = 4,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3670; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXII/7; Inedit.
257. Ac; os; capul rupt; L = 9,9 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3672; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXII/8; Inedit.
258. Ac; os; capul rupt; L = 14,4 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3673; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXII/9; Inedit.
259. Ac; os; fragmentar; L = 5,4 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3675; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXII/10; Inedit.
260. Ac; os; fragmentar; L = 6,8 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3675; Pl. XXII/11; Inedit.
261. Ac; os; capul rupt; L = 9,2 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3676; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXII/12; Inedit.
262. Ac; os; capul rupt; L = 10,6 cm; Apulum; Str. Moșilor (canabae ?); MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIII/1; Inedit.
263. Ac; os; capul rupt; L = 10,2 cm; Apulum; Str. Moșilor (canabae ?); MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIII/2; Inedit.

264. Ac; os; capul rupt, vârful reascuțit; L = 8,5 cm; Apulum; Str. Moșilor (canabae ?); MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIII/3; Inedit.
265. Ac; os; capul rupt; L = 8,2 cm; Apulum; Str. Moșilor (canabae ?); MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIII/4; Inedit.
266. Ac; os; fragmentar; L = 7,2 cm; Apulum; Str. Moșilor (canabae ?); MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIII/5; Inedit.
267. Ac; os; fragmentar; L = 5,4 cm; Apulum; Str. Moșilor (canabae ?); MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIII/6; Inedit.
268. Ac; os; fragmentar; L = 6,2 cm; Apulum; Str. Moșilor (canabae ?); MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIII/7; Inedit.
269. Ac; os; fragmentar; L = 4,2 cm; Apulum; Str. Moșilor (canabae ?); MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIII/8; Inedit.
270. Ac; os; fragmentar; L = 6,8 cm; Apulum; Str. Moșilor (canabae ?); MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIII/9; Inedit.
271. Ac; os; fragmentar; L = 4,5 cm; Apulum; MNITC.; Nr. inv. VI/4000; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIII/10; *Cociș-Alicu 1993*, p. 120, Pl. XIV/10.
272. Ac; os; fragmentar; L = 6,9 cm; Apulum; MNITC.; Nr. inv. VI/3998; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIII/11; *Cociș-Alicu 1993*, p. 120, Pl. XIV/12.
273. Ac; os; L = 12,5 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.15.C.3.; MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIV/1; Inedit.
274. Ac; os; L = 12,5 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.II.C.3.; MNUAI; Nr. inv. 9411; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIV/2; Inedit.
275. Ac; os; capul rupt; L = 11,3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIV/3; Inedit.
276. Ac; os; capul rupt; L = 6,5 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.17.C.1.; MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIV/4; Inedit.
277. Ac; os; fragmentar; L = 6,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIV/5; Inedit.
278. Ac; os; fragmentar; cap decorat cu incizii; L = 5 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.17.C.3.; MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIV/6; Inedit.
279. Ac; os; capul rupt; L = 7,3 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.II.C.4.; MNUAI; Nr. inv. 9370; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIV/7; Inedit.
280. Ac; os; capul rupt; L = 9 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.II.C.4.; MNUAI; Nr. inv. 9391; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIV/8; Inedit.
281. Ac; os; 3 urechi; L = 13,8 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3810; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXV/1; Inedit.
282. Ac; os; 3 urechi; L = 9,1 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9177; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXV/2; Inedit.
283. Ac; os; fragmentar; L = 4,1 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9178; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXV/3; Inedit.

Ace fragmentare

284. Ac; os; fragment; L = 6,7 cm ; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3652 ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
285. Ac; os; fragment; L = 4,7 cm ; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3652; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
286. Ac; os; fragment; L = 5,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3652; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
287. Ac; os; fragment; L = 8 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3661; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
288. Ac; os; fragment; L = 6,8 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3661; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
289. Ac; os; fragment; L = 4,6 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3661; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
290. Ac; os; fragment; L = 6,3 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3667; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
291. Ac; os; fragment; L = 3,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3667; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
292. Ac; os; fragment; L = 3,4 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3667; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
293. Ac; os; fragment; L = 2,7 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3667; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
294. Ac; os; fragment; L = 7,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3668; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
295. Ac; os; fragment; L = 7,2 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3668; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
296. Ac; os; fragment; L = 5,3 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3678; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
297. Ac; os; fragment; L = 4 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3678; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
298. Ac; os; fragment; L = 3,9 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3678; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
299. Ac; os; fragment; L = 6,3 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3681; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
300. Ac; os; fragment; L = 8,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3685; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
301. Ac; os; fragment; L = 4,5 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3685; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
302. Ac; os; fragment; L = 8,2 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI.; Nr. inv. 3686; sec. II-III d.Chr.; Inedit.

303. Ac; os; fragment; L = 6,4 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3686; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
304. Ac; os; fragment; L = 4,5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3686; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
305. Ac; os; fragment; L = 3 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3686; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
306. Ac; os; fragment; L = 4,4 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3689; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
307. Ac; os; fragment; L = 3,1 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3689; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
308. Ac; os; fragment; L = 4,8 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3690; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
309. Ac; os; fragment; L = 7 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3691; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
310. Ac; os; fragment; L = 6 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3691; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
311. Ac; os; fragment; L = 5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3691; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
312. Ac; os; fragment; L = 2,7 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3691; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
313. Ac; os; fragment; L = 2,2 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3691; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
314. Ac; os; fragment; L = 1,7 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3691; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
315. Ac; os; fragment; L = 6,2 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3694; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
316. Ac; os; fragment; L = 5,3 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3694; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
317. Ac; os; fragment; L = 4,5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3694; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
318. Ac; os; fragment; L = 3,5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3694; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
319. Ac; os; fragment; L = 2,5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3694; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
320. Ac; os; fragment; L = 6,5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3697; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
321. Ac; os; fragment; L = 4 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3697; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
322. Ac; os; fragment; L = 6,8 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3698; sec. II-III d.Chr.; Inedit.

323. Ac; os; fragment; L = 5,4 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3698; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
324. Ac; os; fragment; L = 5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3698; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
325. Ac; os; fragment; L = 4,8 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3698; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
326. Ac; os; fragment; L = 5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3698; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
327. Ac; os; fragment; L = 4,4 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3698; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
328. Ac; os; fragment; L = 3,5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3698; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
329. Ac; os; fragment; L = 10,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
330. Ac; os; fragment; L = 9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
331. Ac; os; fragment; L = 8,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
332. Ac; os; fragment; L = 7,8 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
334. Ac; os; fragment; L = 6,9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
335. Ac; os; fragment; L = 7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
336. Ac; os; fragment; L = 7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
337. Ac; os; fragment; L = 6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
338. Ac; os; fragment; L = 6,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
339. Ac; os; fragment; L = 6,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
340. Ac; os; fragment; L = 6,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
341. Ac; os; fragment; L = 6,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
342. Ac; os; fragment; L = 5,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
343. Ac; os; fragment; L = 5,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.

344. Ac; os; fragment; L = 5,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
345. Ac; os; fragment; L = 5,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
346. Ac; os; fragment; L = 5,9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
347. Ac; os; fragment; L = 5,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
348. Ac; os; fragment; L = 5,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
349. Ac; os; fragment; L = 5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
350. Ac; os; fragment; L = 4,8 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
351. Ac; os; fragment; L = 4,7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
352. Ac; os; fragment; L = 4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
353. Ac; os; fragment; L = 3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
354. Ac; os; fragment; L = 6,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
355. Ac; os; fragment; L = 5,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
356. Ac; os; fragment; L = 5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
357. Ac; os; fragment; L = 4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
358. Ac; os; fragment; L = 3,8 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
359. Ac; os; fragment; L = 3,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
360. Ac; os; fragment; L = 4,8 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.18.C.3.; MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
361. Ac; os; fragment; L = 4,2 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.18.C.7.; MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
362. Ac; os; fragment; L = 6,3 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.18.C.3.; MNUAI.; f.n. ; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
363. Ac; os; fragment; L = 10,5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3701; sec. II-III d.Chr.; Inedit.

364. Ac; os; fragment; L = 6,3 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3703; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
365. Ac; os; fragment; L = 7 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3704; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
366. Ac; os; fragment; L = 4,2 cm.; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3706; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
367. Ac; os; fragment; L = 3,8 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3706; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
368. Ac; os; fragment; L = 6,7 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3709; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
369. Ac; os; fragment; L = 3 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3709; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
370. Ac; os; fragment; L = 7,8 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3710; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
371. Ac; os; fragment; L = 9,3 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3715; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
372. Ac; os; fragment; L = 5,7 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3715; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
373. Ac; os; fragment; L = 5,4 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3717; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
374. Ac; os; fragment; L = 4,3 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3717; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
375. Ac; os; fragment; L = 4,6 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3718; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
376. Ac; os; fragment; L = 3,5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3718; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
377. Ac; os; fragment; L = 3,4 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3718; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
378. Ac; os; fragment; L = 7,9 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3719; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
379. Ac; os; fragment; L = 5,2 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3719; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
380. Ac; os; fragment; L = 9 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3720; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
381. Ac; os; fragment; L = 8,4 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3720; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
382. Ac; os; fragment; L = 6 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3720; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
383. Ac; os; fragment; L = 2 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3721; sec. II-III d.Chr.; Inedit.

384. Ac; os; fragment; L = 7,2 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3721; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
385. Ac; os; fragment; L = 5,9 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3736; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
386. Ac; os; fragment; L = 4 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3736; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
387. Ac; os; fragment; L = 3,8 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3736; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
388. Ac; os; fragment; L = 4,5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3737; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
389. Ac; os; fragment; L = 3,5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3737; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
390. Ac; os; fragment; L = 2,3 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3737; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
391. Ac; os; fragment; L = 7 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3738; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
392. Ac; os; fragment; L = 2,1 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3738; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
393. Ac; os; fragment; L = 5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3749; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
394. Ac; os; fragment; L = 3,2 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3749; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
395. Ac; os; fragment; L = 5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3749; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
396. Ac; os; fragment; L = 3,5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3750; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
397. Ac; os; fragment; L = 9 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3751; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
398. Ac; os; fragment; L = 8,9 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3751; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
399. Ac; os; fragment; L = 2,9 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3751; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
400. Ac; os; fragment; L = 6 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3752; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
401. Ac; os; fragment; L = 4,6 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3752; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
402. Ac; os; fragment; L = 4,5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3752; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
403. Ac; os; fragment; L = 5,6 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3755; sec. II-III d.Chr.; Inedit.

404. Ac; os; fragment; L = 7,4 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3756; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
405. Ac; os; fragment; L = 5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3756; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
406. Ac; os; fragment; L = 8,7 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3758; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
407. Ac; os; fragment; L = 3,6 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3763; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
408. Ac; os; fragment; L = 5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3764; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
409. Ac; os; fragment; L = 4 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3764; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
410. Ac; os; fragment; L = 3,8 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3764; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
411. Ac; os; fragment; L = 3 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3764; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
412. Ac; os; fragment; L = 6 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3765; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
413. Ac; os; fragment; L = 5,3 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3765; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
414. Ac; os; fragment; L = 5,3 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3765; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
415. Ac; os; fragment; L = 4,5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3776; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
416. Ac; os; fragment; L = 4,5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3776; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
417. Ac; os; fragment; L = 4,5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3776; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
418. Ac; os; fragment; L = 3,8 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3776; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
419. Ac; os; fragment; L = 4 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3776; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
420. Ac; os; fragment; L = 4 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3776; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
421. Ac; os; fragment; L = 2,9 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3776; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
422. Ac; os; fragment; L = 6 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3778; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
423. Ac; os; fragment; L = 5,1 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3778; sec. II-III d.Chr.; Inedit.

424. Ac; os; fragment; L = 4,3 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3778; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
425. Ac; os; fragment; L = 3,1 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3778; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
426. Ac; os; fragment; L = 2,9 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3778; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
427. Ac; os; fragment; L = 6 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3786; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
428. Ac; os; fragment; L = 4,7 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3786; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
429. Ac; os; fragment; L = 3,2 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3786; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
430. Ac; os; fragment; L = 7,8 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3787; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
431. Ac; os; fragment; L = 5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3787; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
432. Ac; os; fragment; L = 5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3822; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
433. Ac; os; fragment; L = 5 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3823; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
434. Ac; os; fragment; L = 6,2 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3860; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
435. Ac; os; fragment; L = 5,2 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3861; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
436. Ac; os; fragment; L = 6,4 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3862; sec. II-III d.Chr.; Inedit.
437. Ac; os; fragment; L = 6 cm; Apulum; vechile colectii; MNUAI.; Nr. inv. 3867; sec. II-III d.Chr.; Inedit.

Sulă

438. Străpungător sau sulă (?); os; pe una din fețe piesa prezintă un canal albiat, iar în partea superioară o perforație; L = 13,9 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3825; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXV/4; Inedit.

Cuții pentru ace

439. Cutie; os; fragmentară; L = 3,7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI. f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXV/5; Inedită.

440. Cutie; os; fragmentară; L = 6,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.;sec. II-III d.Chr.; Pl. XXV/6; Inedită.
441. Cutie; os; fragmentară; decorată cu incizii concentrice în formă de "ochi de zar" ; un orificiu de atârnaire; L = 8,6 cm; Apulum; f.l.d.; MNUAI; Nr. inv. 9477; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXV/7; Inedită.
442. Cutie; os; fragmentară; fațetată; 2 orificii pentru atârnaire; L = 4,3 cm; Alba Iulia; Cetate - ravelinul Sf. Francisc și Paula; MNUAI; Nr. inv. 9472; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXV/8; Inedită.

Furci de tors pentru deget

443. Furcă de tors; os; lipsă partea superioeră; L = 10,7 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3845; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVII/6; Inedită.
444. Furcă de tors; os; fragmentară; se păstrează numai inelul; L = 4,5 cm; Alba Iulia; MNITr.; Nr. inv. V/648; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVII/7; *Cociș-Alicu 1993*, p. 121, Pl. XV/1.

Mânere

445. Mâner; os; zona centrală ornamentată cu torsade; L = 10,3 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3846; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVII/9; Inedit.
446. Plăsea; os; 3 orificii pentru fixarea niturilor; L = 11,6 cm; Apulum; f.l.d.; MNUAI; Nr. inv. 9476; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVIII/1; Inedită.
447. Plăsea; os; 2 orificii pentru fixarea niturilor; decor incizat pe laturile lungi; L = 10,8 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9154; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVIII/2; Inedită.
448. Mâner; corn de cerb; L = 12 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9155; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVIII/3; Inedit.
449. Lamă; corn de capră; L = 8,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9479; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVIII/4; Inedită.
450. Mâner; corn de capră; L = 12 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9478; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVIII/5; Inedită.
451. Mâner; corn de capră; L = 10,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9480; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVIII/6; Inedit.

Fusuri

452. Fus; os; fragmentar; incizii în spirală; L = 5,5 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3771; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIX/5; Inedit.
453. Fus; os; fragmentar; registre de incizii în spirală; L = 12 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3777; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIX/6; Inedit.
454. Fus (?); os; fragmentar; L = 4,1 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3842; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIX/7; Inedit.

Elemente de șarnieră

455. Modul; os; fațetat; L = 3,5 cm; D = 4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9157; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIX/3; Inedit.
456. Modul; os; Dim. = 2 x 2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9158; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIX/4; Inedit.

Fălțuitoare

457. Fălțuitor; os; apendice rupt; L = 13,4 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3848; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIX/8; Inedit.
458. Fălțuitor; os; fragmentar; L = 7,4 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3847; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIX/9; Inedit.

Întăritoare de arc

459. Întăritor de arc; os; fragmentar; L = 9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9152; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXX/2; Inedit.
460. Întăritor de arc; os; fragmentar; L = 10,6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9153; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXX/3; Inedit.
461. Întăritor de arc; os; fragmentar; L = 11,3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9151; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXX/4; Inedit.

Însemne militare

462. Corniculum; corn de cerb; L = 13,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9156; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXX/1; Inedit.

Prinzătoare de teacă

463. Prinzătoare de teacă; os; fragmentară; L = 6,4 cm; Apulum; f.l.d.; MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXX/5; Inedită.

Jetoane

464. Jeton; os; D = 2,3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9160; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXI/1; Inedit.
465. Jeton; os; D = 2,3 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3795; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXI/2; Inedit.
466. Jeton; os; D = 2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3801; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXI/3; Inedit.
467. Jeton; os; D = 1,9 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3796; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXI/4; Inedit.
468. Jeton; os; D = 1,9 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3797; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXI/5; Inedit.
469. Jeton; os; D = 1,9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9162; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXI/6; Inedit.
470. Jeton; os; D = 1,6 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3799; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXI/7; Inedit.
471. Jeton; os; D = 1,9 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3798; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXI/8; Inedit.
472. Jeton; os; D = 2,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9161; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXI/9; Inedit.
473. Jeton; os; fragmentar; Apulum; str.Gemina (canabae ?); D = 2,2 cm; MNUAI; Nr. inv. 9163; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXI/10; Inedit.
474. Jeton; os; D = 2,4 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3793; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXI/11; Inedit.
475. Jeton; os; D = 2,1 cm; Apulum; Partoș - cimitirul ortodox, 1994; MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXI/12; Inedit.
476. Jeton; os; D = 2 cm; Apulum; Partoș - cimitirul ortodox, 1994; MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXI/13; Inedit.
477. Jeton; os; D = 2 cm; Alba Iulia; Cetate - ravelinul Sf. Francisc și Paula; MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXI/14; Inedit.
478. Jeton; os; D = 1,7 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXI/15; Inedit.
479. Jeton; os; D = 2,3 cm; Apulum; MNITC; Nr. inv. 3882; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXII/1; *Cociș-Alicu 1993*, p.123, Pl. XXIII/5.

480. Jeton; os; D = 2 cm; Apulum; MNITC; Nr. inv. V/637; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXII/2; *Cociș-Alicu 1993*, p. 123, Pl. XXII/4.
481. Jeton; os; D = 1,9 cm; Apulum; MNITC; Nr. inv. V/4009; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXII/3; *Cociș-Alicu 1993*, p. 123, Pl. XXIII/4.
482. Jeton; os; D = 2 cm; Apulum; MNITC; Nr. inv. V/4008; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXII/4; *Cociș-Alicu 1993*, p.123, Pl. XXIII/2.
483. Jeton; os; D = 2 cm; Apulum; MNITC; Nr. inv. V/4010; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXII/5; *Cociș-Alicu 1993*, p.123, Pl. XXII/16.
484. Jeton; os; D = 2,2 cm; Apulum; MNITC; Nr. inv. 5894; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXII/6; *Cociș-Alicu 1993*, p.123, Pl. XXIII/8.
485. Jeton; os; D = 2,2 cm; Apulum; MNITC; Nr. inv. VI/4011; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXII/7; *Cociș-Alicu 1993*, p. 123, Pl. XXIII/9.
486. Jeton; os; D = 1,9 cm; Apulum; MNITC; Nr. inv. 5897; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXII/8; *Cociș-Alicu 1993*, p. 123, Pl. XXIII/10.
487. Jeton; os; D = 2,2 cm; Apulum; MNITC; Nr. inv. V/4009; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXII/9; *Cociș-Alicu 1993*, p.122, Pl. XXI/4.
488. Jeton; os; D = 2,2 cm; Apulum; MNITC; Nr. inv. 5893; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXII/10; *Cociș-Alicu 1993*, p. 122, Pl. XXI/5.
489. Jeton; os; D = 2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3794; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXII/11; Inedit.
490. Jeton; os; D = 1,8 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3800; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXII/12; Inedit.
491. Jeton; os; D = 2,1 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3802; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXII/13; Inedit.
492. Jeton; os; D = 2,3 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3803; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXII/14; Inedit.

Zaruri

493. Zar; os; fragmentar; Dim. = 1,3 x 0,7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9167; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXIII/1; Inedit.
494. Zar; os; fragmentar; Dim. = 0,9 x 0,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9167; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXIII/2; Inedit.
495. Zar; os; Dim. = 1,1 x 1 cm; Apulum; Stația de Salvare, M.583; Nr. inv. 9300; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXIII/3; Inedit.
496. Zar; os; Dim. = 1,1 x 1,1 cm; Apulum; Stația de Salvare, M.583; Nr. inv. 9300; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXIII/4; Inedit.
497. Zar; os Dim. = 0,9 x 0,9 cm; Apulum; MNITC; Nr. inv. IV/4010; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXIII/5; *Cociș-Alicu 1993*, p. 122, Pl. XX1/2.

498. Zar; os; Dim. = 0,9 x 0,7 cm; Apulum; Stația de Salvare M.281; Nr. inv. 8061; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXIII/6; Inedit.

Piese decorative de mobilier

499. Aplică; fildeș; fragmentară; H = 6 cm; l = 3 cm; gr. = 1,3 cm; D. orificiului dorsal de fixare = 0,8 cm; Apulum; MNUAI; Nr. inv. 19053 (?) ; Pl. XXXVIII/1; XXXIX/a,b ; Inedită.

Instrumente muzicale

500. Flaut; ulna de acvilă, 4 orificii; fragmentar; L = 25,2 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXIV/1; Inedit.

Instrumente de scris

501. Stylus; os; cap fragmentar în formă de mână; L = 11,9 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI. Nr. inv.3844; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXIV/2; Inedit.

Instrumente medicale

502. Linguriță; os; fragmentară; ornamentată pe corp cu două muluri delimitate prin incizii; L = 5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9165; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVI/1; Inedită.

503. Linguriță; os; fragmentară; se conservă numai căușul; L = 3,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9166; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVI/2; Inedită.

504. Linguriță; os; căuș fragmentar; L = 12,8 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3808; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVI/3; Inedită.

505. Linguriță; os; L = 8,1 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr.inv. 3805; sec. II-III d.Chr.; Pl. XX I/4; Inedită.

506. Linguriță; os; fragmentară; L = 4,7 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr.inv. 3789; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVI/5; Inedită.

507. Linguriță; os; fragmentară; L = 4,5 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3807; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVI/6; Inedită.

508. Linguriță; os; fragmentară; tija ornamentată cu două muluri delimitate prin incizii; L = 4,2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3806; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVI/7; Inedită.
509. Linguriță; os; culoare galben deschis; fragmentară; L = 7,8 cm. Piesa este ornamentată cu incizii pe corp iar într-un orificiu dreptunghiular se află o bilă; Apulum; MNITC; Nr. inv. VI/4004; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVII/1; *Cociș-Alicu 1993*, p. 120, Pl. XIII/1.
510. Linguriță; os; fragmentară; se păstrează doar căușul; L = 3,6 cm; Apulum; MNITC; Nr. inv. VI/4003; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVII/2; *Cociș-Alicu 1993*, p. 120, Pl. XIII/2.
511. Linguriță; os; L = 10,9 cm; Apulum; MNITr; Nr. inv. VI/4002; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVII/3; *Cociș-Alicu 1993*, p. 120, Pl. XII/3.
512. Linguriță; os; căuș fragmentar; L = 10,2 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3788; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVII/4; Inedită.
513. Sondă de ureche; os; fragmentară; L = 5,3 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3693; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXVI/4; Inedită.
514. Placă; os; Dim. = 4,5 x 5,6 cm; Apulum; MNITC; Nr. inv. VI/4005; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXVI/1; *Cociș-Alicu 1993*, p.124, Pl. XX/3.
515. Mâner spatulă (?); os; L = 9,7 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3832; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIX/1; Inedit.
516. Mâner bisturiu (?); os; L = 3,8 cm; Apulum; vechile colecții; MNUAI; Nr. inv. 3692; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXIX/2; Inedit.
517. Mâner; os; L = 6,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9187; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXVI/5; Inedit.

Piese cu destinații diverse

518. Piepten de decorat ceramica; coastă de bovină; L = 30 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9169; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXV/1; Inedit.
519. Lustruitor; L = 12 cm; o perforație; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3849; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXV/2; Inedită.
520. Crotalum; os; 4 puncte incizate; L = 4,3 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3851; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXVI/3; Inedit.

Piese cu funcționalitate nedeterminată

521. Tijă; os; L = 7 cm; Piesa este fațetată; un orificiu la mijloc; Alba Iulia; MNITC; Nr. inv. V/4001; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXVI/2; *Cociș-Alicu 1993*, p. 124. Pl. XXIV/4.

522. Segment mobilier (?); os; ornament torsadat; L = 6,3 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.I.C.2.; MNUAI; Nr. inv. 9375; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXVII/8; Inedit.

Deșeuri, eboșe, piese în curs de prelucrare

523. Fragment; os lung bovidu; L = 9,5 cm; Alba Iulia; Str. Republicii; MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXVII/1; Inedit.
524. Placă; os; șase orificii perforate; L = 9,5 cm; Apulum; terme (?), cercetări A.Cserni; MNUAI; Nr. inv. 3850; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXVII/2; Inedită.
525. Fragment; os lung bovidu; L = 5,5 cm; Alba Iulia; Str. Republicii; MNUAI. f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXVII/3; Inedit.
526. Fragment; corn de cerb; L = 5,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; sec. II-III d.Chr.; Pl. XXXVII/4; Inedit.
527. Corn de cerb; Dim = 45 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; Nr. inv. 9168; sec. II-III d.Chr.; Pl. XL/1; Inedit.

LISTA ABREVIERILOR

- ArchJug = Archaeologia Jugoslavica. Beograd.
- Acta MN = Acta Musei Napocensis. Cluj.
- Acta MP = Acta Musei Porolissensis. Zalău.
- Apulum = Apulum. Buletinul muzeului regional (județean) Alba Iulia.
- ArchHung = Archaeologia Hungarica
- Alba Regia = Alba Regia. Annales Musei Stephani regis. Székesfehérvár.
- Britannia = Britannia. A Journal of Romano-British and kindred Studies.
London
- CIL = Corpus Inscriptionum Latinarum
- D.A. = Ch.Daremberg, E.Saglio, E. Pottier, Dictionnaire des antiquités grecques
et romaines, d'après les textes et les monuments
- Gallia = Gallia. Fouilles et Monuments Archéologiques en France
Métropolitaine. Paris.
- JbGPV = Jahresbericht der Gesellschaft "Pro Vindonissa". Brugg.
- MKErt = Múzeumi és Könyvtári Értesítő
- Materiale = Materiale și cercetări arheologice. București
- Saalburg-Jahrbruch = Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburgmuseums. Bad
Homburg.
- SCIVA = Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie
- St.Com.Caransebeș = Studii și Comunicări.Caransebeș.
- MNUAI = Muzeul National al Unirii Alba Iulia
- MNITC = Muzeul National de Istorie a Transilvaniei Cluj

NOTE

CAPITOLUL I
ARGUMENT

1. J. C. Béal, L. Hamm, *Fouilles de Javols, étude des objets en os, Revue du Gévaudan, Congrès Gévaudan I, 1977, Mende, 1979*; J. C. Béal, *Catalogue des objets de tabletterie du Musée de la Civilisation Gallo-romaine de Lyon, Lyon, 1983*; J. C. Béal, *Les objets de tabletterie antique du Musée archéologique de Nîmes. Cahiers des Musées et Monuments de Nîmes 2, 1984.*
2. N. Crummy, *A Chronology of Romano-British Bone pins, Britannia 10, 1979, p. 157-165.*
3. M. R. Alföldi, *Knochengegenstände, Intercisa II, ArchHung, 1957, p. 477-495.*
4. M. T. Biró, *Gorsium bone carvings, Alba Regia XXIII, 1987, p. 25-65.*
5. E. Riha, W. B. Stern, *Die römischen Löffel aus Augst und Kaiseraugst, Forschungen in Augst 5, 1982*; E. Riha, *Römisches Toiletgerät und medizinische Instrumente aus Augst und Kaiseraugst, Forschungen in Augst 6, Augst, 1986*; Idem, *Der römische Schmuck aus Augst und Kaiseraugst, Forschungen in Augst 10, Augst 1990.*
6. S. Petković, *Rimski predmeti od kosti i roga sa teritorije Gornje Mezije, Beograd, 1995.*
7. D. Alicu, E. Nemeş, *Obiecte de os descoperite la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Acta MN XIX, 1982, p. 345-365.*
8. N. Gudea, I. Bajusz, *Ace de păr de la Porolissum, Acta MP XIV-XV, 1990-1991, p. 81-126.*
9. S. Cociş, D. Alicu, *Obiecte din os din Dacia Apulensis și Dacia Porolissensis, Acta MP XVIII, 1993, p. 113-149.*

CAPITOLUL II
ISTORICUL CERCETĂRILOR

1. V. Moga, *Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea XIII Gemina, Cluj-Napoca, 1985, p.39-40.*
2. *Ibidem, p.40.*

3. Cserni Béla, *Alsófehér vármegye Történelme a római korban, Alsofeher varmegye öskora*, Aiud, vol.II/1, 1902, p.126-170.
4. Idem, *Jelentés a Colonia Apulensis területén 1911-12 - ben végzett Ásatásokról*. MKÉrt, VI, Budapesta, 1913, p.34-35, fig.23-24.
5. *Ibidem*, p.24.
6. I. Berciu, *Descoperiri arheologice în Apulum, Apulum* III, 1949, p.180-199.
7. D.Protase, *Şantierul arheologic Alba Iulia, Materiale* VI, 1959, p.397-405.
8. R.Heitel, în *SCIVA* 36, 1985, p.219-229.
9. V.Moga, *op.cit.*, p.37-38; Idem, *Cercetări recente în castrul de la Apulum. Palatul Apor Alba Iulia, Apulum* XXVII-XXX, 1993, p.209-222; Idem, *Castrul roman Apulum, Apulum* XXXI, 1994, p.131-137.

CAPITOLUL III
PALEOTEHNOLOGIA OSULUI: PROCEDEE DE
CONFECTIONARE ŞI DECORARE

1. L. Bârză, *Arheologie generală*, Universitatea Independentă "Dimitrie Cantemir" - Facultatea de Istorie, Bucureşti, 1991, p. 36.
2. *Ibidem*, p. 37.
3. J. Dechelette, *Manuel d'archéologie préhistorique, celtique et gallo-romaine*, 1913-1914, vol. II, p. 795.
4. J. C. Béal, *Catalogue des objets de tabletterie du Musée de la Civilisation Gallo-romaine de Lyon*, Lyon, 1983, p. 20-23.
5. Plutarh, *An vitios ad infel.suffic.*, 4, Ediția Cambridge, 1954, p. 499-500.
6. J. C. Béal, *op.cit.*, p.24 și pl.II/2,3,6.
7. *Ibidem*, p.25 și pl.IV/14; LXVI/1335.
8. V.Balaban, *Curs de paleontologie*, 1962, p.309.
9. V.Palade, *Atelierele de piepteni din os din sec.IV e.n. de la Birlad-Valea Seacă, Arheologia Moldovei* IV, 1966, p.273.
10. I.Barnea, *Meșteşugurile din aşezarea feudală de la Garvăn, SCIV*, VI, 1-2, 1955, p.110; J.Kostrewski, *Les origines de la civilisation polonaise*, Paris, 1949, p.285-286.
11. J.Kostrewski, *loc.cit.*
12. Cf.H.Blümner, *Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste bei Griechen und Römern*, Leipzig, 1879, p.222-226.
13. S.Cociş, D.Alicu, *op.cit.*, p.114.
14. Cf.D.Stordeur-Yédid, *Les aiguilles a chas au Paléolithique, XIII-eme suppl. a Gallia Préhistoire*, Paris, 1979, p.134, fig.25/3; 27/1-5.
15. M.Gramatopol, *Artele miniaturală în antichitate*, Bucureşti, 1991, p.15.
16. J. C. Béal, *op.cit.*, p.14-15.

17. R.Bloch, J.Cousin, *Roma și destinul ei*, București, 1985, p.87.
 18. M.Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p.317-318.

CAPITOLUL IV
 TIPOLOGIA OBIECTELOR DIN OS, CORN ȘI FILDES
 DESCOPERITE LA APULUM

A. Piese de toaletă și podoabă

1. Ch.Darembert, E.Saglio, E. Pottier, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, d'après les textes et les monuments*, I, 1877, articol *Acus*, p.61-64. (D.A.).
2. *Ibidem*, *loc.cit.*
3. N.Gudea, I.Bajusz, *op.cit.*, p.83, nota 17.
4. D. Alicu, *Cercetări arheologice la Cluj-Napoca. Villa rustica din Valea Chintăului. Campaniile 1990-1992, Acta MN 31*, 1994, p.547, Pl.XVI/1,3.
5. D.Alicu, E.Nemeș, *op.cit.*, p.345-347, Pl.I/22.
6. N.Gudea, I.Bajusz, *op.cit.*, p.81-126, Pl.I-XXI.
7. I.Țigară, în *ActMuz*, 1956, p.96, (26 piese).
8. N.Gudea, I.Pop, *Castrul roman de la Rîșnov*, Brașov, 1970, p.59, pl.LVIII/1,3.
9. M.Rusu, în *Materiale*, 2, 1956, p.697; *idem*, în *St.Com.Caransebeș*, 1979, pl.I/10.
10. C.Pop, *Obiecte de podoabă, în castrul roman de la Buciumi*, Cluj, 1972, p.92-93, Pl.C/1-9.
11. N.Gudea, *Castrul roman de la Inlăceni*, *Acta MP 3*, 1979, p.199, Pl.XXV/8,9.
12. E.Orosz, *Jelentés a Szamosújvári római castellum praetoriumának ásátásáról*, Szamosújvár, 1907, p.23, fig.XIV/2,3.
13. Al.Barnea, I.Barnea, I.Bogdan Cătănicu, *Tropaeum Traiani I. Cetatea*, București, 1979, Fig.155/10.11; 163/10.1.
14. C.Preda, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, București, 1980, Pl. LVII/10.
15. Al.Suceveanu, *Histria VI, Les Thermes Romains*, Bucarest, 1982, p.123-124, Pl.22/1 B-C, 3; I C, 1; II A, 2.
16. V.H.Baumann, *Ferma Romană din Dobrogea*, Tulcea, 1983, Pl.XLIII/3,4.
17. L.Zotović, C.Jordović, *Viminacium I, Necropole "Više Grobalja"*, Belgrad, 1990, p.2, Abb.2; p.11, Abb.9; Taf.XXIII/10; XXVI/1,3,4,6; LXVI/9; CLVIII/4; CLXI/2; CLXX/2; CLXXXIII/3; CXCVII/7.

18. M.T.Biró, *op.cit.*, Fig.7/14-18, 22, 23; 8/33, 34; 10/61-68; 73, 76, 77; 12/91, 93-98, 104, 105; 15/105-128; 17/140,141; 18/142-156; 21/182, 184, 185; 22/188-192, 203; 26/220-226; 27/232, 233, 238; 28/246; 29/252-274; 32/288-291, 297, 298, 301; 33/305-329; 34/330-334; 38/431-434.
19. E.Riha, *op.cit.*, p.95-114, Taf.40-44; 48-51.
20. J.C.Béal, *op.cit.*, 1983, p.184-207, Nr.574-726.
- 21 N.Grummy, *op.cit.*, 1979, p.157-165.
22. *Ibidem* (7 tipuri).
23. G.M.Ruprechtsberger, *Die römischen Bein - und Bronzenadeln aus den Museens Enns und Linz*, Linz, 1979.
24. V.Saranović-Svatek, *Tipologia kostanâh predmeta iz Sirmiuma*, *ArchJug* 27, 1981, p.159 sq. (8 tipuri).
25. J.C.Béal, *op.cit.*, p.218-219 (18 tipuri).
26. E. Riha, *op.cit.*, p.97, Tabelle 123 (12 tipuri cu 27 variante și forme speciale).
27. N.Gudea, I.Bajusz, *op.cit.*, p.84-85 (V tipuri cu variante).
28. *Ibidem*, Pl.XI/1-7; XII/8-13; XIII/14-22.
29. S.Cociș, D.Alicu, *op.cit.*, Pl.V/4, 7, 8.
30. C.Pop, *op.cit.*, Pl.C/7-9.
31. D.Alicu, E.Nemeș, *op.cit.*, Pl.I/8.
32. L.Zotović, C.Jordović, *op.cit.*, p.7, Abb.2; p.21, Abb.9; Taf.XXIII/10.
33. M.T.Biró, *op.cit.*, Fig.18/142, 144-145; 21/182, 184, 185; 26/220; 27/232-233, 238; 29/254-274; 32/288-291; 33/304-327; 38/432-434.
- 34.E.Riha,*op.cit.*,Taf.43/1417-1429; 44/1430-1433; 48/1521-1525; 49/1526-1545; 50/1546-1567; 51/1568-1575.
35. J.C. Béal *op.cit.*, Pl.XXXIV/613-704; XXXV/680-685.
36. S.Petković, *op.cit.*, p. 30, Pl.XII/1-16.
37. N.Gudea, I.Bajusz, *op.cit.*, Pl.III/1-6; IV/7-18; V/19, 27; VI/28-34.
38. D.Alicu, E.Nemeș, *op.cit.*, Pl.I/1, 2, 5, 6, 7, 16, 17.
39. S.Cociș, D.Alicu, *op.cit.*, Pl.II/2, 9.
40. L.Zotović, C.Jordović, *op.cit.*, Abb.9; Taf.CLVIII/4; CLXI/2; CLXX/2.
41. M.T.Biró, *op.cit.*, Fig.7/22; 10/61, 63-65, 81; 12/94,95; 18/164; 22/203; 32/301.
42. J.C.Béal, *op.cit.*, Pl.XXXII/579-586; XXXIII/589-599.
43. E.Riha, *op.cit.*, Taf.63/2623-2629; 64/2645; 65/ 2649-2662.
44. N.Gudea, I.Bajusz , *op.cit.*, Pl.I/1-6.
45. S.Cociș, D.Alicu, *op.cit.*, Pl.I/3,6-8.
- 46 D.Alicu, E.Nemeș, *op.cit.*, Pl.I/3.
- 47 *Ibidem*, Pl.I/9.
48. M.T.Biró, *op.cit.*, fig.7/23; 10/61, 62, 65, 78; 18/156; 22/201; 26/222-225; 38/431.

49. E.Riha, *op.cit.*, Taf.64/2630-2631; 1646-1648; 65/2651-2661.
50. J.C.Béal, *op.cit.*, No.578, 586.
51. D.Alicu, E.Nemeş, *op.cit.*, Pl.I/2, 4, 11, 19, 21.
52. N.Gudea, I.Bajusz, *op.cit.*, Pl.VII/1-11.
53. S.Cociş, D.Alicu, *op.cit.*, Pl.III/3,4,6.
54. *Ibidem*, Pl.III/2,9.
55. M.T.Biró, *op.cit.*, Fig.12/93, 96, 97.
56. C.Pop, *op.cit.*, Pl.C/2.
57. N.Gudea, I.Pop, *op.cit.*, Pl.VIII/2.
58. J.C.Béal, *op.cit.*, No.597, 599, 600.
59. N.Gudea, I.Bajusz, *op.cit.*, Pl.XVIII/4, 6.
60. *Ibidem*, Pl.XIX/5, 6-9.
61. S.Cociş, D.Alicu, *op.cit.*, Pl.VII/4, 6, 7, 9, 11.
62. *Ibidem*, Pl.VI/1; VII/1.
63. *Ibidem*, Pl.VII/2, 5.
64. L.Zotović, C.Jordović, *op.cit.*, p.7, Abb.2; p.13.Abb5.
65. M.T.Biró, *op.cit.*, Fig.12/102; 17/138; 22/193; 28/244, 245.
66. E.Riha, *op.cit.*, Taf.42/1398.
67. J.C.Béal, *op.cit.*, No.727-729.
68. N.Gudea, I.Bajusz, *op.cit.*, Pl.XIX/3.
69. J.C.Béal, *op.cit.*, Pl.XXXVI/710.
70. *Ibidem*, Pl.XXXVIII/712.
71. E.Riha, *op.cit.*, Taf.58/2502.
72. J.C.Béal, *op.cit.*, Pl. XXXIV/601, 605.
73. E.Riha, *op.cit.*, Taf.41/1381.
74. W.Déonna, *Main et rouelle, Pro Alésia* 43-44, 1925, p.108-113, (Apud Béal 1983, p.221, nota 3)
75. J.Chevalier, A.Gheerbrant, *Dicţionar de simboluri*, vol.3, Bucureşti, 1995, p.303.
76. F.Cumont, *Recherches sur le symbolisme funéraire des romains*, Paris, 1942, p.392-396.
77. S.Petković. *op.cit.*, Pl.XVI/1-3.
78. V.Gonzenbach, *Zwei Typen figürlich verzierter Haarpfeile*, *JbGPV* 1950-1951, p.14.
79. E.Riha, *op.cit.*, Taf.40/1371.
80. A.G.Simon, *Das Kleinkastell Degerfeld bei Butzbach, Saalburg-Jahrbruch* 25, 1968, Abb.11/11.
81. G.Ulbert, *Die römischen Donaukastelle Aislingen und Burghöfe. Limesforschungen* 1, Berlin 1959, Taf.24/11.
82. E.M.Ruprechtsberger, *op.cit.*, p.140, Nr.344-345.
83. J.C.Béal, *op.cit.*, Pl.XXXIX/730-735; XXXX/734, 736, 738.

84. Idem, *Les objets de tabletterie antique du Musée archéologique de Nîmes. Cahiers des Musées et Monuments de Nîmes* 2, 1984, Pl.11/238-239.
85. J.P.Bush-Fox, *IVth Report on Excavations of the Roman Fort at Richborough, Kent*, 1949, Pl.54/211.
86. *D.A.*, I, 2, p.893, articol 1 *Cantharos*.
87. *Ibidem*, nota 8.
88. M.Bărbulescu, *op.cit.*, p.189.
89. *Ibidem*.
90. V.Rusu-Bolindeț, *Reprezentări de vase ceramice pe monumentele sculpturale din Dacia romană, Ephemeris Napocensis* IV, 1994, p.117.
91. V.Moga, *Cercetări arheologice la Apulum, Apulum* XXIV, 1987, p.157-169, Fig.9/5; D.Ciugudean, *Ace romane de păr cu capul în formă de cantharos, Acta MP* XX, 1996, p.35-40.
92. D.Ciugudean, *op.cit.*, p.38.
93. C.Preda, *op.cit.*, Pl.LVIII/11.
94. S.Petković, *op.cit.*, p.45, Pl. XXXIII/4-6
95. J.C.Béal, *op.cit.*, p.269.
96. N.Gudea, Porolissum, *Un complex daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman, I, Acta MP* XIII, 1989, p.828, Pl.CCLXVI/24-26.
97. S.Cociș, D.Alicu, *op.cit.*, p.121, Pl.XV/3.
98. M.T.Biró, *op.cit.*, Fig.37/415.
99. E.Riha, *op.cit.*, Taf.14/293,294.
100. J.C.Béal, *Catalogue des objets...*, 1983, Pl.XLVIII/817-820.
101. A.Matei, I.Bajusz, *Castrul roman de la Romita-Certiae, Zalău*, 1997, p.129, Pl. LXXXII/5.
102. L.Zotović, C.Jordović, *op.cit.*, Pl.XLIII/18, 19; S.Petkovic, *op.cit.*, p.40-42, Pl. XXVI/5-7.
103. M.T.Biró, *op.cit.*, Fig.8/39 (3 buc); 19/167.
104. E.Riha, *op.cit.*, Taf.31/728-731.
105. S.Greep, *Antler Roundel Pendants from Britain and the North-Western Roman Provinces, Britannia* XXV, 1994, p.79-98.
106. *Ibidem*, p. 82-108.
107. *Ibidem*, p.85, catalogue: 1, 153.
108. *Ibidem*, catalogue: 112-3, 184-5, 169, 187.
109. Pliniu, *Historia Naturalis*, VIII, XLIX, 112-19; 280-1.
110. J.J.Hatt, "Et omnes stellas ex cornibus alcinis". *Talismans gallo-romains en bois de cerf ou d'élan dans les tombes, RAE*, VI, 1955, p.55-59 (Apud J.C.Béal, *op.cit.*, p.282, nota 3).
111. J.C.Béal, *op.cit.*, p.278.
112. *Ibidem*, p.279.
113. *Ibidem*, p.79-82, Pl.XIV, XV.

114. S.Petković, *op.cit.*, p.37, Pl. XXI/6-14.

B. Piese de uz casnic

1. J.C.Béal, *op.cit.*, p.182.
2. E.M.Ruprechtsberger, *op.cit.*, p.34-37.
3. D.Alicu, E.Nemeş, *op.cit.*, p.114.
4. D.Stordeur-Yédid, *op.cit.*, p.134, fig.25/3; 27/1-5.
5. M.T.Biró, *op.cit.*, Fig.8/32; 9/55-60; 10/71, 72; 18/157, 159; 38/428;
6. J.C.Béal, *op.cit.*, Pl. XXXI/435, 437, 439, 441.
7. *Ibidem*, p.163 și nota 2.
8. M.T.Biró, *op.cit.*, p. 34, Fig. 11.
9. C.Pop, *op.cit.*, Pl.XCIX/2; CI/1-8; S.Cociş, D.Alicu, *op.cit.*, Pl.XIV/2, 6, 7, 15; D.Alicu, V.Popa, C.Pop, E.Bota, M.Vomir, *Cercetări arheologice la Sarmizegetusa. Campania 1992-1993; Clădirile EM 30 - EM 31, Acta MN 31, 1994, p.468, Pl.IX/2-4; D.Alicu, V.Popa, E.Bota, Cercetări arheologice la Sarmizegetusa. Campania 1993; Amfiteatrul, Acta MN 31, p.503, Pl. X/1-7; S.Cociş, D.Alicu, *op.cit.*, Pl.XIV/3-4, 7-9, 13-14; Al.Suceveanu, *op.cit.*, Pl.22/I B-C, 2, 3, 4, 5; Pl.22/II A,1; Al.Barnea, I.Barnea, I.Bogadan-Cătănciu, *op.cit.*, Fig.159/10.2; Fig.165/10.5; V.A.Matei, I.Bajusz, *op.cit.*, p.129, Pl. LXXXII/8; p.134, Pl. CI/1-3.*
10. C.Zotović, L.Jordović, *op.cit.*, p.21.Abb.9; Taf.XV/3 (2 buc.); XX/9, 10 (8 buc.); XXII/1; XXVI/5; CLXX/2; CLXXIV/13 (3 buc.); CLXXVII/ 3; CC/5, 9; M.T.Biró, *op.cit.*, Fig.9/49-54; 10/74; 12/92, 99; 18/158, 160-162; 22/ 194-200; 28/247-251; 32/292-296; 34/335-337; 37/417; 38/429-430; J.C.Béal, *op.cit.*, p.163-178, No.389-473; S.Petković, *op.cit.*, p.46-47, Pl. XVII/1-22; XVIII/1-6.
11. Cf. G.König, *Die Fingerkunkel aus Grab 156, in Verenamüster Zürich, Ausgrabungen und Bauuntersuchung*, I, Zürich, S.129-133
12. O.Bozu, *Bemerkungen über weniger bekannten altchristlichen Bronzegegenstände im 4.-5. Jahrhundert datiert: die Fingerkunkeln, Banatica*12, 1993, p.220, fig.2.
13. S.Cociş, D.Alicu, *op.cit.*, Pl.XV/1.
14. D.Tudor, *Sucidava*, Craiova, 1974, Fig.64/1.
15. C.Preda, *op.cit.*, Pl.XXIX/pas.3.
16. C.Zotović,L.Jordović, *op.cit.*,Taf.CXXXIV/10; CLI/4; M.T.Biró, *op.cit.*, Fig.28/242; J.C.Béal, *op.cit.*, Pl.XXXVIII/740, 741; S.Petković, *op.cit.*, Pl. XVIII/7-11.
17. D.Alicu,E.Nemeş, *op.cit.*, p.353, Pl. IV/1.
18. J.C.Béal, *op.cit.*, p.77, Pl.XXV/80.

19. N.Gudea, *Un castellum din epoca romană târzie la "Căunițade jos". Contribuții la cercetarea limesului bănățean al Dunării în sec. IV, Banatica*, 1977, p.38-89, Fig.64/3, 4; 43/2.
20. N.Gudea, V.Lucăcel, C.Pop, *op.cit.*, Pl.CXXI/1-5; CXX/4, 6, 7.
21. R.J.Forbes, *Studies in ancient technology*, vol.IV, Leiden, 1964, p.154.
22. J.C.Béal, *op.cit.*, p.101-2, cu notele aferente.
23. *Ibidem*, Pl. IV/181.
24. *Ibidem*, p.373-76, cu notele aferente.
25. *Ibidem*, notele 2, 3.
26. *Ibidem*, nota 5.
27. *Ibidem*, Pl. LXI, 1329.
28. M.T.Biró, *op.cit.*, p. 45, fig.227, 229.
29. M.Davidescu, *Cetatea romană de la Hinova*, București, 1989, p.75, fig.22/b,c.

C. Piese de echipament militar

1. P.Bona, R.Petrovsky, M.Petrovsky, *Tibiscum - cercetări arheologice(II) (1976-1979)*, *Acta MN XX*, 1983, p.417-418, Pl.XI/2, 11; D.Benea, *Cercetări arheologice în așezarea civilă de la Tibiscum, Banatica 7*, 1983, p.203-225, Fig.2/2.
2. Informație M.Bărbulescu, căruia îi mulțumim și pe această cale pentru amabilitate.
3. V.A.Matei, I.Bajusz, *op.cit.*, p.129, Pl. LXXXII/1.
4. *D.A.*, I, 1, p.389-390, articol *Arcus*.
5. M.Macrea, *op.cit.*, p.52.
6. D.Alicu, E.Nemeș, *op.cit.*, p.350, Pl.VIII/2 și notele 36, 38.
7. D.Alicu, V.Popa, C.Pop, E.Bota, M.Vomir, *op.cit.*, p.468, Pl.IX/1.
8. V.Moga, *Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea XIII Gemina*, Cluj-Napoca, 1985, p.113-114.
9. *D.A.*, I,2, p.1509-1510, articol *Corniculum*.
10. L.Petulescu, *Prinzătoare de teacă romane din Dacia, Acta MN XX*, 1983, p. 459, fig.5/21.
11. V.A.Matei, I,Bajusz, *op.cit.*, p.135, Pl. CI/4.
12. M.Bărbulescu, *op.cit.*, fig. 16/15.

D. Piese pentru jocuri

1. *D.A.*, I, 1, 1877, p.180.
2. *Ibidem*, I, 5, 1919, p.125 și urm.
3. *Ibidem*, I, 3, 1904, p.993.

4. *CIL*, VI, 9927.
5. J.C.Béal, *op.cit.*, p.375, notele 1, 2; Pl. LIV/1172.
6. *Ibidem*, p.284.
7. D.Alicu, Nemeş, *op.cit.*, Pl.IV/8-13; Pl.V/1-21; D.Alicu, V.Popa, E.Bota, *op.cit.*, Pl.X/9-11.
8. I.Bajusz, *Colecția de antichități a lui Téglás Istvan din Turda, Acta MP IV*, 1980, nr.227, 588, 736.
9. N.Gudea 1989, Pl.CCLXVI/1-11; CCLXVII/7-9.
10. D.Alicu, E.Nemeş, *op.cit.*, Pl.XXI/6; XXII/1; XXIII/1.
11. *Ibidem*, Pl.XXII/3; XXI/7; XXII/12; XXIII/6; XXIII/11.
12. C.Zotović, L.Jordović, *op.cit.*, Pl.LXX/7 (4 buc.); CLXXXIV/3 (4 buc.).
13. M.T.Biró, *op.cit.*, Fig.3/1-3; 8/25-30; 9/41-48; 10/79-80; 12/83-84; 21/174-181; 26/219; 28/240-241; 30/278, 279, 282, 283, 285, 286; 38/418, 420-423, 426, 427.
14. J.C.Béal, *op.cit.*, p.286-313, nr. 833-1162; p.321-322, nr.1163-1171.
14. D.Alicu, E.Nemeş, *op.cit.*, p.350.
15. J.C.Béal, *op.cit.*, p.313, nota 1.
16. *D.A.*, V, 1, 1919, p.125.
17. D.Alicu, E.Nemeş, *op.cit.*, Pl.VI/7.
18. N.Gudea, *Castrul roman de la Inlăceni, Acta MP III*, 1979, Pl.CCLXVII/2; S.Cociş, D.Alicu, *op.cit.*, Pl.XXI/3.
19. M.Bărbulescu, *Potaissa, Studiu monografic*, Turda, 1994, Fig.25/7; R.Ardevan, A.A.Rusu, *Botar Imre și colecția sa de antichități, Acta MP III*, 1979, Pl.I/5.
20. P.Bona, R.Petrovsky, M.Petrovsky, *op.cit.*, p.418, nr.3.
21. C.Zotović, L.Jordović, *op.cit.*, Pl.LXX/7.
22. M.T.Biró, *op.cit.*, Fig.27/237; 10/75; 26/215; 36/404.
23. J.C.Béal, *op.cit.*, p.345-353, nr.1228-1231.

E. Piese decorative de mobilier

1. M.R.Alföldi, *op.cit.*, p.477-495, Pl.LXXXII/1, 4.
2. M.T.Biró, *op.cit.*, p.42, Fig. 20a; Fig. 20b.
3. Ch.Holliger, C.Holliger-Wiesmann, *Vier Totenbetten mit Knochenschmitzereien aus Vindonissa, JbGPV, Brugg 1993, Vindonissa-Museum 1994*, p.21-52.
4. *Ibidem*, p.21.
5. *Ibidem*, p.21. și nota 2.
6. *Ibidem*, p.22-25.
7. R.V.Nicholls, *A roman Couch in Cambridge. Archaeologia* (London) 106, 1979, p.1-32.

8. E.Talamo, *Un letto funerario da una tomba dell'Esquilino. Bullettino della Commissione archeologica comunale di Roma* 92, 1987-1988, p.17-102.
9. R.Mollo Mezzena, *Augusta Praetoria, Aggiornamento sulle conoscenze archeologiche della città e del suo territorio, Atti del Congresso sul bimillenario della città di Aosta 5-20 ottobre 1975* (Bordighera, Aosta 1982), p.264-269.
10. G.Hallier, R.Guéry, H.Lavagne, J.Gascou, *Le mausolée de Cucuron (Vaucluse). Gallia* 47, 1990, p.145-202; J.C.Béal, *Le mausolée de Cucuron (Vaucluse), 2e partie. Le lit funéraire a décor d'os de la tombe n° 1. Gallia* 48, 1991, p.285-317.
11. E.Talamo, *op.cit.*, Fig.107.
12. *Ibidem*, Fig.110.
13. Ch.Holliger, C.Holliger-Wiesmann, *op.cit.*, Pl. 4-8.
14. *Ibidem*, Pl. 5/2.14, 2.15; Pl. 6/2.16, 2.18, 2.19.
15. *Ibidem*, p.30.
16. *Ibidem*, p.35.
17. Philostr. *Imag.* III, 1; Aelian, *Nat.anim.* XVIII,32; H.Blümner, *op.cit.*, p.373.

F. Instrumente muzicale

1. *D.A.*, V, p.300, nota 1.
2. *CIL*, VI, 9935.

G. Instrumente de scris

1. C.Preda, *op.cit.*, Pl. XXIX/pas.1.
2. M.Davidescu, *Drobeta în secolele I-VII e.n.*, Craiova, p.111-112.

H. Instrumente medicale

1. J.C.Béal, *op.cit.*, p. 249.
2. *D.A.*, I, 2, articol *Cochlear*.
3. N.Gudea, I.Bajusz, *Instrumente medicale din Dacia Porolissensis, Acta MP* XVI, 1992, p.262-263, Pl.IX/4, 5, 7; X/3.
4. M.Bărbulescu, *op.cit.*, p.121, Fig.25/1.
5. S.Cociș,D.Alicu, *op.cit.*, Pl. XII/2, 4.
6. N.Gudea, V.Lucăcel, *Castrul roman de la Buciumi*, Cluj, 1972, Pl.CXXVI/3.
7. C.Zotović, L.Jordović, *op.cit.*, p.27. Abb.12; Taf.LXXIX/8; CXCII/2.
8. M.T.Biró, *op.cit.*, Fig.30/284; 34/338; 38/424.

9. E. Riha, W. B. Stern, *Die römischen Löffel aus Augst und Kaiseraugst, Forschungen in Augst* 5, 1982, Taf.1-10.
10. J.C.Béal, *op.cit.*, Pl.XLIV-XLVI/780-796.
11. S.Cociș,D.Alicu, *op.cit.*, p.119, Pl. XI/2.
12. E.Riha, *Römisches Toilettgerät und medizinische Instrumente aus Augst und Kaiseraugst*, Augst, 1986, Pl.37/391-401; J.C.Béal, *op.cit.*, p.241, Pl. XLII, 763.
13. S.Cociș,DAlicu, *op.cit.*, p.124.

I. Piese cu destinații diverse

1. F.Cablor, H.Leclercq, *Dictionnaire d ' Archéologie Chrétienne et de Liturgie*, 1925, II/2, 2366; Pl.11.
2. *D.A.*, I, 2, p.1562.
3. M.T.Biro, *op.cit.*, p.45.
4. *Ibidem*, Fig.21/183; pentru piesa de la Intercisa, descoperită în apropierea turnului de apă - a se vedea specificația autoarei (Dunaújváros VT.69/3/7).

K. Deșeuri, eboșe, piese în curs de prelucrare

1. R.Sabrié, în DRAC Languedoc-Roussilon, SRA, Bilan scientifique 1993, p.51-52, cf. *Instrumentum, Bulletin du Groupe de travail européen sur l'artisanat et les productions manufacturées dans l'Antiquité*. 2, 1995. p.15.

LES OBJETS EN OS, CORNE ET IVOIRE D'APULUM (R É S U M É)

I. Argument

Les artefacts en os, bois de cerf et l'ivoire constituent un patrimoine injustement ignoré, ils ayant été traité sporadiquement dans le contexte des autres découvertes archéologiques.

Les objets travaillés en cette matière sortent de dessous de l'incidence de l'anonymat à partir des deux dernières décennies, en suscitant ainsi l'intérêt sur tant de collections perdues dans les vitrines ou cachées dans les réserves des musées. D'autre part, ni les érudits de l'Antiquité n'ont pas démontré dans leurs ouvrages aucune passion spéciale pour cet artisanat "sans prestige", dont la matière était commune et dépourvue de valeur intrinsèque.

Quand même humble mais solide, l'os a servi à confectionner quantité d'objets aussi divers que: épingles à cheveux, aiguilles, dés à jouer, jetons, peignes, jouets, manches de couteaux, pommeaux d'épée, boutons, cuillères, spatules, statuettes, fuseaux, anneaux, boîtes, étuis - témoignages précieux de la vie quotidienne à l'époque romaine. Travaillé pour la fabrication de produits d'usage courant et relativement "bon marché", l'os - cet ivoire des pauvres - était probablement présent dans des nombreux maisons, même si les découvertes archéologiques n'en le démontrent toujours.

Plus plastique et facile à travailler, l'os, le bois et l'ivoire présentent moins que le métal le risque de la corrosion, mais leur nature organique les délivrent en même temps plus périssables. C'est ça qui pourrait être l'explication de la rareté de ces objets parmi les autres catégories de découvertes archéologiques. Si l'ivoire transmette un message noble, on ne peut tout à fait infirmer la modestie foncière de l'os ou du bois, mais cette chose n'a pas empêché l'artisan de créer des objets inédits, en exerçant sa maîtrise artistique quel qu'il soit le support matériel utilisé.

Quoique le nombre des objets de tableterie découverts dans les sites et les camps fortifiés sur le territoire de Dacie est inférieur en comparaison avec les pièces en métal ou céramique ils représentent quand même une des facettes de la civilisation romaine au nord du Danube. L'obscurité à laquelle ont gési ces objets a commencé se dissiper de pair avec l'idée préconçue qui minimisait leur valeur artistique, historique ou chronologique, de sorte que les chercheurs leurs accordent plus d'attention.

Un des plus conséquents promoteurs de la valorisation monographique des objets romains de tabletterie c'est J.-C.Béal, qui, à partir de 1979 a élaboré trois études prodigieuses sur les découvertes de la Gaule romaine. Quant à la province romaine Britannia, N.Crummy proposait en 1979 une classification typologique et chronologique des épingles à cheveux.. Pour le cas de la Pannonie, une ancienne mais extrêmement utile analyse des objets de tabletterie d'Intercisa a été suivi d'une consistante étude consacrée aux découvertes de Gorsium. Bien qu'elle n'a pas traité distinctement les pièces en os découvertes à Augst et Kaiseraugst, E.Riha les a inclus dans les analyses dédiées aux diverses catégories typologiques provenant de ces importants centres de la civilisation romaine de Raetia. Les objets romains en os et bois de cerf découverts sur le territoire de *Moesia Superior* ont été rigoureusement analysés dans un volume publié en 1995.

Pour le territoire de la Dacie romaine, la première étude consacrée en exclusivité aux objets en os parut en 1982 relative aux exemplaires d' *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*. Quelques années plus tard a été réalisée une pertinente analyse typologique des épingles à cheveux de Porolissum. La plus récente étude dédiée aux objets de tabletterie de la *Dacie Apulensis* et *Porolissensis* a été élaborée par S.Cociş et D.Alicu en 1993.

L'analyse des objets de tabletterie d'Apulum, qui fait l'objet de cet ouvrage est destinée à s'intégrer au contexte des préoccupations de la valorisation des objets romains en os, bois de cerf ou ivoire des collections des musées menée à augmenter les informations relatives à l'activité artisanale de la province de Dacie. Le travail de l'os vient de compléter la riche et complexe image de cet centre urbain ou, les attestations épigraphiques et les découvertes archéologiques désignent une intense et fleurissante vie économique, politique-administrative et militaire.

II. L'histoire des recherches

Le long des II-IIIèmes s.ap. J.-C., sur le territoire de l'actuelle ville de Alba Iulia s'est développé le plus important centre urbain de la Dacie romaine, siège du procureur de la *Dacie Apulensis* après 124, et siège du gouverneur des trois provinces à partir de 168. C'est ici ou a été cantonnée aussi la Légion XIII Gémina tout le long de la domination romaine en Dacie et dont le camp fortifié se situait sur le plateau connu sous le nom de "Citadelle". À la proximité du camp fortifié aura se développer la première agglomération citadine d'Apulum - *canabae legionis XIII Geminae* - mentionnées dans plusieurs épigraphes et

colonisées avec des marchands, artisans, vétérans, etc.. Sous la règle de Marc Aurèle elles deviendront *Municipium Aurelium Apulense* et sous celle de Commode - *Colonia Aurelia Apulensis*.

En outre, à Alba Iulia s'est développé un deuxième habitat civil, devenu *municipium Septimium Apulense* au temps de Septime Sévère, et plus tard, au milieu du IIIème siècle, sous Traianus Decius - *Colonia Nova Apulensis*.

L'aboutissement des fouilles archéologiques déroulées à Apulum le long d'un siècle est vraiment impressionnant, parmi les milliers de pièces qui constituent le patrimoine de notre musée se trouvant plus de 500 objets en os, bois de cerf ou corne. Malheureusement, la plupart proviennent des anciennes fouilles et sont dépourvus des observations topographiques et stratigraphiques tant nécessaires pour la datation.

Quand même, nous avons essayé d'établir, à la mesure du possible, les principales zones de provenance et la distribution des objets en os sur le territoire de la ville, en consultant les inventaires successifs du musée. Mais les plus anciens, aussi bien que les plus récents ne comportent qu'une énumération et les dimensions et ne sont utilisables que si l'objet porte encore un numéro, sans en disposer de la moindre description.

Le plus grand nombre de pièces ont été découvertes dans la présumée zone des thermes excavées entre 1898-1901 par A.Cserni. À la suite des plus récentes et encore inédites recherches, les édifices de cette zone sont identifiés comme le prétoire du gouverneur. Les fouilles entreprises entre 1911-1912 par le même archéologue ont mis au jour un édifice de grand dimensions sur le territoire de la banlieue Partoș, d'où proviennent aussi nombreux objets en os (271 épingles à cheveux et aiguilles à coudre).

Dans la période 1956-1958 et 1970-1971, D.Protase a effectué des fouilles systématiques dans le cimetière romain situé sur "Dealul Furcilor", mais comme la plupart des matériaux restent encore inédits, il est difficile à se prononcer sur le poids des objets en os.

Les chercheurs de notre musée ont entrepris entre 1980-1985 des fouilles de sauvetage dans la deuxième nécropole romaine de la ville d'Apulum, située dans la zone de la "Station de Sauvetage" qui était partiellement superposé par un cimetière du Moyen Âge. Les tombeaux romaines n'ont pas fourni que peu de pièces en os: une paire de dés, un anneau et quelques épingles.

Les travaux édilitaires entreprises entre 1980-1982 aux côtés nordiques (Rues Moșilor, Gemina et Aurel Vlaicu) et sudiques (Boulevard 1 Decembrie 1918) du camp fortifié romaine ont détruit des importantes vestiges d'habitation. Pourtant, les archéologues du musée d'Alba Iulia et de Cluj-Napoca ont sauvé

un nombre considérable d'objets. Dans la zone délimitée par les rues Aurel Vlaicu et Gemina ont été récupérés plus de 40 objets en os bien conservés ou fragmentaires qui provenaient d'habitations et des fosses ménagères appartenant à l'ancien niveau d'habitation. Le niveau, daté avec des monnaies de Traian et Hadrian, appartient aux premiers colons établis à Apulum et représente probablement les *Canabae legionis XIII Geminae*. Il faut remarquer le fait qu'ici ont été découvertes quelques pièces, parmi lesquelles les plaques de renforcement d'arc, les pendentifs en dents d'animaux etc., qui n'apparaissent pas dans d'autres zones de la ville.

Les fouilles d'ampleur entreprises par V.Moga, à partir de 1980 dans le périmètre du camp fortifié n'ont pas livré, malheureusement, aucun objet en os. Mais les investigations archéologiques déroulées par le même chercheur à la banlieue de Partoș ont en mis au jour une plaque de ceinture, des jétions et des aiguilles dans un édifice.

À partir de 1995, les fouilles de sauvetage entreprises sur Dealul Furcilor par R.Ciobanu et N.Rodean, viennent de compléter les données préliminaires obtenues par les recherches antérieures de D.Protase. Dans le périmètre des édifices assez modestes découverts ici, parmi les autres vestiges on peut noter aussi quelques intéressantes pièces en os et bois de cerf: des épingle, des aiguilles, des jétions, un médaillon en bois de cerf et une flûte en os d'aigle.

Quant aux considérations chronologiques, faute de contexte stratigraphique pour la plupart des objets des anciennes collections, nous avons daté les pièces dans les limites plus larges des II-III-èmes siècles ap.J.-C.

III. La paléotechnologie de l'os: procédés de fabrication et décoration

Ce chapitre porte sur les techniques du travail de l'os et celles décoratives tant que permet l'état des recherches actuelles et les informations plutôt lacunaires offertes par les sources antiques, les textes grecs et latins en parlant assez peu du travail de l'os dans le monde romain.

Si en préhistoire l'utilisation des objets en os est bien attestée, l'exploitation des métaux semble avoir porté un coup sérieux au travail de l'os. Hallstatt - la première Age du Fer a fourni peu d'objets en os, tandis que pour La Tène on constate une pauvreté même plus accentuée.

Pour l'époque romaine les découvertes archéologiques témoignent d'un renouveau d'intérêt pour ce matériau qui sert maintenant à la fabrication d'une gamme très variée d'outils, d'objets d'usage courant ou de parure.

L'utilisation de l'os est dès lors cantonnée au domaine des objets de petit dimensions. L'os est l'un des matériaux dont les possibilités sont les plus limitées: il ne peut fournir des matrices longues et larges comme l'ivoire que l'on sculpte dans la masse, ni celles, allongées, du bois animal aux diverses formes.

Pour en disposer d'un tableau complet sur le travail de l'os on exige des analyses plus complexes, y inclus les déterminations ostéologiques. C'est le cas des analyses opérées sur des centaines de déchets, ébauches et produits finis provenant des sites de Lyon et Vienne. La conclusion générale qui s'est imposée était celle que pour ces sites les objets ont été fabriqués des os de porc, de mouton, d'âne, de cerf, de cheval et d'os longs de bovidés, après enlèvement des épiphyses. On a utilisé de préférence les métatarses, métacarpes, humérus, fémurs, tibias, radius, cubitus, prélevés des animaux ci-dessus mentionnés.

Pour tenir dans le volume de matière dont on dispose il arrive que l'artisan soit obligé à un compromis, en sacrifiant les exigences esthétiques par la simplification des reliefs ou des décors qu'il s'est initialement proposés.

La reconstitution des détails du travail de l'os à l'époque romaine est extrêmement difficile puisqu'il n'y a pas dans l'épigraphie ou dans les textes antiques aucune mention d'artisan ou de technique employée, en dehors de l'unique renseignement de Plutarque, selon qui l'os, une fois trempé dans la cendre et le vinaigre, était scié avec un fil.

Les chercheurs tentent d'identifier ces techniques en analysant les traces de fabrication sur les déchets et les ébauches. Relatif à la technique de débitage on a pu observer deux types de sciage: le sciage grossier à la scie, destiné à débarasser les épiphyses encombrantes; ce débitage transversal laisse des traces caractéristiques: les parois rectilignes obtenus par sciage présentent des faisceaux de stries ouverts selon un angle de 20° environ, le sciage s'effectuant par séquences.

Le deuxième type de débitage est celui en percussion posée avec percuteur pour le dégrossissage longitudinal. L'outil dont on se sert pour cette opération a été identifié par les différents auteurs comme: ciseau, couteau, lame de métal et abrasif, etc.

J.-C.Béal identifie le ciseau - à tranchant rectiligne et la gouge - à lame en U, concluant que l'emploi du ciseau paraît fréquent. D'après les traces il semble qu'on utilisait l'une à tranchant lisse qui laisse une surface presque lisse et l'autre avec un tranchant muni de dents plus ou moins prononcées qui donne des surfaces striées parallèlement.

L'analyse d'un bois de cerf (Pl. XL/1) récupéré de l'aire édilitaire située au nord du camp fortifié d'Apulum permet de distinguer les deux techniques de débitage. Le sciage à la scie a été appliquée à la base de la corne (Pl. XLI/1)

tandis que le détachement des ramifications devait être réalisé par débitage avec un perçuteur de type ciseau (Pl. XLI/2).

On suppose que les deux moments délicats du sciage en sont de début et la fin. On peut rencontrer aussi sur notre bois de cerf de traces qui témoignent d'une préparation de l'emplacement où la lame devra s'appliquer. Il s'agit des entailles qu'on peut remarquer en détail au-delà ou en-deçà de l'emplacement prévu, déterminant des gorges peu profondes (Pl. XLII/1, 2). Mais il semble que le tabletier a renoncé à confectionner d'autres objets en abandonnant ultérieurement la corne une fois préparée pour travail.

En ce qui concerne les techniques de forage on utilisait le plus souvent un foret et un perçoir à archet, instrument dont l'emploi est attesté dans la menuiserie antique. Il est probable que l'opération était facilitée par la combinaison du sablage avec le mouillage de l'os avec du vinaigre. La nature du foret employé est difficile à définir: probablement que le tabletier a recouru à une mèche à deux ou trois pointes, dite aussi "de tonnelier".

Un aspect particulier le constitue le forage transversal des objets tubulaires qui devaient être probablement remplis d'une matière assez dure, comme le bois, par exemple, pour en obtenir un trou rond et en éviter les accidents. Il est possible que cette âme de bois ait servi aussi à immobiliser les objets à l'aide des cordes ou entre deux poupées, car l'artisan devait se servir de ses deux mains. Il pourrait, aussi, bloquer la pièce avec les pieds ou s'assurer de l'aide d'une autre personne.

Pour obtenir des trous allongés ou rectangulaires le tabletier pratique plusieurs trous tangents ou rapprochés en faisant sauter le paroi d'os qui les sépara. C'était probablement la technique couramment employée pour les chas d'aiguilles qui aboutirent à un profil en 8. On a constaté la présence d'une gouttière à la base inférieure de nombreux chas, considérée souvent comme un phénomène d'usure ou destinée à faciliter le passage de la ficelle. Comme cette gouttière n'apparaît pas sur les deux faces de l'aiguille, on ne peut pas parler d'usure mais plutôt d'une préparation du trou, par enlèvement d'une portion d'os, obtenue par pression.

Quant aux techniques de tournage des objets en os, on se heurte de la même pénurie des informations fournis par les monuments figurés ou la littérature antique. Si l'existence du tour à rotation alternative, entraîné par un archet n'est pas tout à fait contesté, celle du tour à rotation continue semble plus difficile à démontrer. L'objet à tourner était fixé horizontalement entre deux poupées d'un tour rudimentaire à pédale et mis en rotation. L'artisan appliquait l'outil lorsque la rotation s'effectuait dans le sens opposé à celui des aiguilles d'une montre, c'est à dire vers lui.

Malheureusement, dans son “Histoire Naturelle”, Pline l’Ancien ne nous a pas parlé d’outils des tabletiers mais il nous renseigne sur ceux employés par les lithoglyphes. Ce sont de petits outils en bronze et fer: le trépan dont l’extrémité épointée donne des cavités hémisphériques, “terebra” - le ciseau à dents, pour les incisions minces et le foret, ou le ciseau à pointe recourbée pour les incisions plus larges. Il est possible que les tabletiers aient utilisé des outils pareils, bien que la matière support était nettement différente.

Il y a peu de chose à dire aussi sur les techniques décoratives. Quand même, il semble que le décor le plus anciennement attesté sur les objets en os est celui du cercle pointé, appelé aussi œil de dé, motif qu’on retrouve également sur les objets en métal. On peut noter ici les stries disposées dans des décors organisés ou aléatoirement, qui peuvent avoir parfois une justification fonctionnelle ou simplement ornementale. Il faut faire mention aux décors tournés, galbes et moulures, qui se sont développés souvent jusqu’à l’exubérance aux époques anciennes, reflétant la maîtrise de cette technique.

On peut parler aussi d’une tendance particulière parmi les techniques décoratives quant il s’agit de décors figurés sculptés en ronde-bosse. Ceux-ci portent toujours la marque du talent et de l’ingéniosité d’un artisan, malgré les contraintes réelles imposées par la morphologie du matériel utilisé. C’est d’ailleurs le cas de quelques pièces de facture spéciale découvertes à Apulum (Pl. XI/3; XXXVIII/1; XXXIX/1, 2).

Si au sujet de la technologie du travail de l’os on dispose moins de repères documentaires, nous ignorons tout sur l’organisation du travail chez le tabletier, de sa division éventuelle et de ses rapports avec les autres artisans.

En fonction de la densité des découvertes archéologiques provenant des sites, nécropoles ou camps fortifiés, les chercheurs se posent la question s’il y avaient seulement des artisans ambulants ou il fonctionnaient des ateliers spécialisés qui produisaient pour le marché local ou régional.

À l’opinion de J.-C.Béal, l’existence de ces ateliers supposait d’être remplies trois conditions d’ordre économique: avoir une matière première suffisante; avoir une clientèle suffisante pour la production standardisée (jetons, dés, aiguilles, épingles); avoir une clientèle assez aisée pour avoir accès à ces produits que ne doivent être considérés l’ersatz bon marché de produits plus luxueux de métal ou ivoire. Leur tournage et polissage faisait probablement que leur coût soit assez élevé.

À défaut d’informations sur le prix des objets en os, nous pourrions faire un parallèle avec le coût du tournage sur bois, tel qu’il est mentionné dans l’Édit de Dioclétien: les prix augmentent de 25% à plus de 100% quand on préfère un moyeu, un essieu ou un rayon en bois tourné au même produit en

bois brut. La comparaison semble raisonnable - toutes proportions gardées - si n'omet pas le poids du bois et de l'os dans la fabrication des objets d'usage courant.

Il serait intéressant de pouvoir déterminer les critères qui ont conduit à choisir l'os, de le préférer pour la fabrication de certains outils ou ornements, aussi bien que la concurrence ou la collaboration établie entre les tabletiers et les artisans du bronze, du verre ou du bois à l'époque romaine.

En dépit du fait que les tabletiers ne sont pas attestés épigraphiquement à Apulum, aussi bien que dans les autres provinces de l'empire, leur présence est démontrée par le grand nombre de pièces découvertes et surtout par les déchets, les ébauches ou les semi-produits enregistrés ici.

Uns de ces artisans pourraient appartenir au *collegium fabrum coloniae Apulensis* ou au *collegium fabrum municipii Septimii* attestés en plusieurs inscriptions à Apulum qui comprenaient des artisans de différents domaines (forgerons, métallurgistes, maçons, etc.).

IV. La typologie des objets en os, corne et ivoire découverts à Apulum

A. Pièces de parure

Une première catégorie importante est représentée par les pièces de parure, comprenant 164 objets en os et bois de cerf. Évidemment, la plupart des exemplaires ce sont les épingles à cheveux, en nombre de 144 pièces provenant des anciennes collections ou qui ont été récoltés à l'occasion des travaux éditaires dans la région située au nord du camp fortifié, ou on suppose qu'il pourraient être eus placées les canabae.

Les *épingles à cheveux* sont répartis en 15 types, pour l'analyse desquels nous avons consulté les typologies réalisées par J.C.Béal pour les exemplaires de Lyon et par N.Gudea-I.Bajusz pour les pièces de Porolissum. Là ou nous avons eu des épingles analogues, nous en avons mentionné aussi le type correspondant.

1. *Épingles à tête sphérique* (Pl. II/1-17; Pl. III/1-23) - parmi les 40 exemplaires d'Apulum nous avons signalé un phénomène particulier sur 5 des épingles auxquelles on a retranché la pointe cassée en vue de prolonger leur utilisation. Nous ignorons le motif qui a conduit à une telle intervention, les épingles n'étant pas abandonnées ou considérées des objets "prêts-à-jeter".

2. *Épingles à sommet conique* (Pl. IV/8-9, 12, 13; Pl. V/2, 7-12; Pl. VI/1-15; Pl. VII/1-5, 7-13; Pl. VIII/1-5, 7, 9, 10, 12-13, 15-16)

3. *Épingles à sommet plat* (Pl. IV/1-5; Pl. V/6; Pl. IX/3, 4, 7-8, 12-13). Les 12 exemplaires sont de dimensions plus grandes, de section circulaire, dont le diamètre diminue régulièrement du sommet vers la pointe.

4. *Épingles à sommet arrondi* (Pl. IV/6-7; Pl. V/3-4, 13-14; Pl. IX/1-2, 5-6, 9-11, 14). Les 14 exemplaires présentent des caractéristiques semblables à la catégorie précédente, sauf le type du sommet.

5. *Épingles à sommet triangulaire* (Pl. IV/10, 11; Pl. V/1, 5; Pl. VII/6; Pl. VIII/6, 8, 11, 14). Le sommet de ces 9 pièces est en triangle aigu tandis que le diamètre se rétrécit légèrement vers la pointe.

6. *Épingles à tête en forme de pomme de pin* (Pl. X/1-3). La pomme de pin est schématiquement rendue, sur la tête ovoïde ou piriforme de l'épingle, à l'aide d'incisions qui s'enroulent en spirales et s'entrecroisent pour former des losanges. Le raccord entre le col et la tête se fait par des moulures, le corps de section circulaire diminue progressivement en direction de la pointe. La signification symbolique de la pomme de pin est bien connue, car le motif est fréquemment utilisé. Signe d'immortalité, la pomme de pin est associée à plusieurs divinités: à Bacchus, à Sabazios, au couple d'Attis et de Cybèle, en le trouvant aussi sur de nombreux monuments funéraires.

7. *Épingles à tête romboïdale et deux moulures* (Pl. X/5).

8. *Épingles à tête incisée terminée par un bouton* (Pl. X/6).

9. *Épingles à tête en forme de balustre et sommet pyramidal* (Pl. X/4).

10. *Épingles à tête pyramidale et une ou deux moulures* (Pl. X/7, 9, 11).

11. *Épingles à tête en forme de balustre* (Pl. X/8, 10).

12. *Épingles à tête en forme de disque* (Pl. XI/4).

13. *Épingles à tête en forme de palmette* (Pl. XI/2). Pour cet exemplaire unique des anciennes collections, travaillée en grand maîtrise et soin des détails nous n'avons pas trouvé aucune analogie parmi les épingles à cheveux découvertes en Dacie ou dans les autres provinces de l'empire, sauf une petite pièce en bronze provenant d'Augst, dont la tête vaguement stylisée semble représenter une palmette. Le décor à palmettes se rencontre plus souvent sur les monuments architectoniques ou funéraires. Les feuilles de palmier symbolisent la victoire et la paix - sous-entendu "la paix éternelle" - ou la régénération et l'immortalité.

14. *Épingles à tête en forme de main droite* (Pl. XI/1). Dans la série des épingles à décor figuré de notre collection s'inclut une pièce dont la tête représente une main droite ouverte, avec les doigts dressés, symbolisant la protection. La main est traitée de manière réaliste, les phalanges étant délimitées par des fines incisions et en se rétrécissant vers le sommet. Au poignet s'enroule un serpent décoré avec des incisions obliques, qui peut avoir été un simple

bracelet, mais dans certains cas - le serpent, par son caractère chthonien est considéré un des motifs qui symbolisent l'immortalité.

15. *Épingles à tête en forme de vase* (Pl. XI/3). Récupérée fortuitement à l'occasion des travaux édilitaires dans la région située au nord du camp fortifié, cette pièce est vraiment unique sur le territoire de la Dacie. La tête de l'épingle est ornée soigneusement avec une figure humaine ayant précisés les traits de la physionomie: la bouche, le nez, les yeux et les oreilles. Une incision ovale pratiquée sur la nuque veut marquer peut-être un chignon qui nous a permis d'identifier un personnage féminin. Il porte sur la tête un vase de type canthare, uns des symboles de Dionysos, dieu du vin et de la végétation, divinité funéraire à la fois. Nous n'avons pas trouvée aucune analogie parmi les épingles de diverses provinces, mais elles semblent être de tradition hellénistique. Dans une des nécropoles romaines d'Apulum ont été découvertes dans des sépultures d'incinération trois épingles à cheveux en bronze, à tête en forme de canthare, déposées en offrande, fait qui démontre que ce motif décoratif est particulier à ce centre. En ajoutant aussi que les fouilles effectuées sur le territoire de Colonia Aurelia Apulensis ont mis au jour les vestiges d'un temple de Liber Pater, nous avons conclu que ces épingles en os ou en bronze ont été portées comme "signum" par les adorateurs de cette divinité. Ils pourraient être membres d'une confrérie bachique qui devait fonctionner à Apulum.

Dans la catégorie plus vaste des objets d'ornement nous avons signalé aussi les *plaques de ceinture* (Pl. XII/1-4), *les anneaux* (Pl. XII/5-11), *une boîte pour les onguents* (Pl. XIII/6) et les divers *pendentifs*. Les dernières ont été confectionnés de dents de cerf et de chien (Pl. XIII/1-4) par le forage d'un ou deux orifices, ou défense de sanglier (Pl. XIII/5) et servaient d'amulettes.

On a accordé une attention spéciale aux *médallions en bois de cerf*, car ce type de pendentif n'est pas encore signalé parmi les découvertes de Dacie. D'Apulum proviennent trois médaillons (Pl. XIV/1-3) qui se présentent sous la forme d'une rondelle épaisse, débitée de la base de la tige centrale du bois de cerf, où le bois pousse à partir du pédicule et s'en détache annuellement. Tous les médaillons sont munis d'une perforation centrale, plus large et les exemplaires no.2 et 3 de 10 et 3 trous dans la pierrure, ou dans la gorge naturelle en U qui sépare les nodosités de la partie plus compacte du médaillon.

Quant à la fonctionnalité de ces pièces les chercheurs opinent qu'elles étaient porté simplement comme pendentif, ou comme un des éléments d'un collier sur un cordon en cuir, lin ou laine. Le fait que sur deux exemplaires découvertes à Cambodunum et Cologne se sont conservés "in situ" des anneaux

en bronze dans les trous périphériques a déterminé à supposer que les médaillons pourraient être suspendus sur des chaînes métalliques.

En même temps on n'a pas exclu ni la possibilité que ces pendentifs soient cloués à l'aide des rivets dans leurs multiples trous (rivets conservés "in situ" sur quelques pièces de l'empire) aux montants des chars, des portes ou maisons en vue de les protéger, et comme symbole de l'abondance et de la longévité.

On a pensé que les pièces sans traces d'usure pouvaient être portés dans une bourse ou cousus sur les habits. On y voit généralement des objets porte-bonheur: la valeur symbolique du cerf - force, fécondité, régénération - était bien connue dans l'Antiquité. On ne peut pas ignorer ni l'association à l'idée du symbolisme de la mort-renaissance liée au détachement annuel des bois et leur régénération.

Les pendentifs en bois de cerf sont attestés du I-er au IV-ème siècle moins ou plus presque dans toutes les provinces de l'empire. L'absence des ces médaillons dans le sud de la Gaule, en Italie, Grèce ou le nord de l'Afrique a déterminé la conclusion que ces pièces ne se sont pas arrivés en Gaule avec les grecs ou les romains, mais elle peut refléter en même temps la distribution géographique du cerf rouge à l'époque romaine.

B. Pièces d'usage courant

Une deuxième catégorie importante est constituée par les objets d'usage quotidien, dont nous avons analysé 293 pièces. Comme partout d'ailleurs, la plupart de ces objets sont *les aiguilles*, d'une grande variété de types. L'essai de localiser la distribution des découvertes nous a conduit à conclure que nombreuses aiguilles font partie d'anciennes collections; un pourcentage pas négligeable provient des bâtiments publics (thermes (fouilles A.Cserni)) et les autres de l'aire extra muros du camp fortifié, de l'une des nécropoles de la ville et les plus récentes des fouilles de sauvetage entreprises sur Dealul Furcilor.

Parmi les 121 aiguilles de notre collection, 60 exemplaires sont bien conservés, tandis que 61 pièces sont dépourvues de la partie supérieure du sommet, brisé dans la région du chas.

Comme les aiguilles sont très variées on ne peut actuellement rapporter une forme à une fonction précise. J.C.Béal a tenté un essai de typologie sur les objets de Lyon en fonction de la forme du sommet (plat, en tronc de cône, pyramidal, arrondi, pointu) et de celle du chas: circulaire, obtenu par une unique forage, ou en forme de 8, obtenu en deux perforations tangentes.

Nou nous sommes hasardé de proposer une typologie réalisée sur nos aiguilles en fonction du nombre des chas, ayant comme sous-divisions (variantes) la forme géométrique du sommet.

Type I - à chas simple, obtenu par un unique forage.

1-ère Variante - à sommet arrondi (8 exemplaires)

2-ème Variante - à sommet triangulaire (un exemplaire)

Type II - à chas en forme de 8 obtenu par deux perforations tangentes.

1-ère Variante - à sommet plat (11 exemplaires)

2-ème Variante - à sommet arrondi (12 exemplaires)

3-ème Variante - à sommet conique (16 exemplaires)

4-ème Variante - à sommet triangulaire (6 exemplaires)

Type III - à trois chas - un en forme de 8 obtenu par deux perforations tangentes et deux trous circulaires, obtenus par forage unique, placés au-dessus et au-dessous du chas central (6 exemplaires)

Naturellement, on c'est interrogé sur l'utilité de ceux chas complexes, accompagnés de trous perforants, on admettant que ces aiguilles permettaient de travailler avec plusieurs fils à la fois. À l'opinion de M.T.Biró ces aiguilles pourraient être utilisées pour fixer les habits. Le fil passait par tous les chas en se terminant dans une boucle glissante ajustable, par laquelle pénétrait la pointe de l'aiguille. À l'acception de l'auteur l'aiguille et le fil actionnent comme une *fibule*.

Dans la même catégorie on peut inclure à la rigueur une pièce plus grande que les aiguilles (Pl. XXV/4), qui pourrait constituer un poinçon, ou un perçant (?). La perforation circulaire pratiquée à l'extrémité supérieure peut suggérer un double fonctionnalité: de percer et de coudre. Par sa massivité, la pièce s'en détache nettement des aiguilles communes, elle faisant partie d'accessoires d'un militaire qui l'utilisait pour les réparations de son équipement. Sur l'une des faces on peut remarquer des incisions qui semblent représenter la chiffre XIII, qui pourrait indiquer l'appartenance du propriétaire à l'une des unités de la Legion XIII Gemina.

On retrouve dans notre collection d'autres objets relatives à l'activité du tissage ou celui du travail du cuir: *deux quenouilles fragmentaires pour filer* (Pl. XXVII/6, 7), *des fuseaux fragmentaires* (Pl. XXIX/5-7) pour tendre et tordre le fil en cours de travail, opération qui pourrait être facilitée par les incisions en spirale qui ornent nos exemplaires. Deux plaques allongées avec un appendice circulaire (Pl. XXIX/8, 9), peuvent être considérés *des plioirs* (falzbeinartig) ou des écharnoirs pour le cuir. On doit remarquer parmi les objets d'usage courant quelques *manches de couteau*, travaillées en os, bois de cerf ou corne (Pl.

XXVII/9; XXVIII/1-6), aussi bien que *les boîtes pour les aiguilles* de petite dimension (Pl. XXV/5-8).

C. Pièces d'équipement militaire

Plaques de renforcement d'arc (Pl. XXX/2-4). De la région située au nord du camp fortifié proviennent trois plaques en os qui renforçaient les extrémités de l'arc en bois, arme utilisée par les archers qui constituaient les troupes auxiliaires de l'armée romaine.

Insigne militaire (Pl. XXX/1). La pièce en discussion a été découverte fortuitement dans la région située au nord du camp fortifié de la Legion XIII Gemina. Travaillée soigneusement et grande maîtrise en bois de cerf, elle a été soumise, après l'écartement des nodosités et polissage à une ornementation minutieuse en plusieurs registres. Deux tiers de la surface est décorée avec des fines et épaisses incisions. La partie supérieure de la corne est façonnée en dix facettes les unes décorées de rangés de points incisés. La base de la corne est ornée avec de petits alvéoles sous lesquels ont été pratiquées quatre perforations en croix. On peut remarquer de même, le début d'un ornement incisé en zigzag sur l'une des facettes.

Nous n'avons pas trouvé des pièces analogues parmi les découvertes de la Dacie romaine et les autres provinces de l'empire. La fonction de cet objet est difficile à définir. Nous supposons que les orifices étroits permettaient plutôt passer un ou deux cordonnets en cuir en vue d'ancrer la corne.

Quelques inscriptions signalent la présence à Apulum d'une catégorie de sous-officiers aux attributions administrative-judiciaires - només *corniculari* - à partir probablement de l'insigne militaire *corniculum* fixée sur le côté du casque et qui se composait d'une ou deux petites cornes. Parmi les *corniculari* attestés à Apulum on peut noter Celerinus Valerianus (CIL,II,1106). P.Aelius Rufinus (CIL.III.1099), G.Petronius Iustus (Dacia,VII-VIII, p.310, no.3), Aelius Septimius Romanus (CIL, III, 1471), ce dernier étant miles leg.XIII.Gem., adiutor off.corniculariorum. Leur insigne militaire semblait être le *corniculum* - un appendice placé près de la visière, qui devait être mobile sur le casque, de façon à s'attacher ou s'enlever à volonté. Malheureusement, on n'a pas identifié dans les monuments de figure qui permette de visualiser une représentation sûre et précise de cet objet.

Quand même, en analysant les données de notre pièce, nous nous permettons d'avancer l'opinion qu'elle pourrait constituer un *corniculum* porté par un des *corniculari* qui fonctionnaient à Apulum.

Attache de fourreau (Pl. XXX/5). Il est connu le fait qu'à partir du II-ème siècle ap.J.-C., dans l'équipement militaire le gladius est remplacé par

l'épée longue - spatha. Le fourreau de spatha se composait de deux plaques en bois, doublées par un étui en cuir et se fixait au balteus par ces attaches en bronze, fer ou en os. Notre pièce est de type II - *Steckbügel* - qui ne dispose pas de rivets mais qui se fixait en introduisant les extrémités aigues dans des fentes taillées dans l'étui en cuir du fourreau.

D. Pièces de jeux

Notre collection comprend un nombre de 29 jetons (Pl. XXXI/1-15; Pl. XXXII/1-14) et 6 dés (Pl. XXXIII/1-6). On distingue deux types de jetons: les premières portent sur la face supérieure une dépression en cuvette moins ou plus large qui isole une couronne à profil plan à sa périphérie. Les autres présentent sur la face supérieure des gorges (cercles) concentriques. Sur la face inférieure lisse 5 jetons portent des graffiti, qui semblent représenter des lettres: N, BA, M, A. Sur deux autres jetons est incisé le chiffre X - signe du denier. Une autre pièce peut être considérée plutôt une *tessera* (Pl. XXXII/12) : la face supérieure est en cuvette et la couronne plane de la périphérie porte quatre incisions en croix, dont la signification nous ignorons. L'autre face est lisse et porte le chiffre VII gravé en creux. On ne saurait toujours dire si les lettres sont des mots abrégés portant le nom du possesseur ou le sigle de l'artisan. Malheureusement, on ne dispose pas encore d'une série assez conséquente de ce type d'objets pour proposer une lecture pertinente.

On peut ajouter aussi la grande popularité de jeux de hasard, interdits et réprimés par une loi, à l'exception de la période des Saturnales, fête célébrée en décembre. Ce n'est pas étonnant, par conséquent, qu'il y avait des artisans spécialisés, de manière qu'une inscription de Rome nous fait connaître un fabricant de dés à jouer, et sans doute aussi de tout le matériel qui s'y rapportait, tabliers, cornets - *artifex artis tessalarie lussorie*.

E. Pièces décoratives de mobilier

La pièce en discussion est la seule travaillée en ivoire de toute notre collection. Il s'agit d'une applique qui représente un enfant ailé, travaillée soigneusement et avec grande maîtrise des détails (Pl. XXXVIII/1; Pl. XXXIX/1, 2). L'applique s'est bien conservée, à l'exception de l'extrémité gauche, qui ne nous permet pas d'estimer avec précision la dimension initiale. C'est pourquoi il est difficile d'évaluer en même temps si l'enfant portait ou non un objet dans sa main gauche. Mais, en analysant le revers de la pièce on constate l'emplacement médian de l'orifice de fixation qui nous mène à conclure que l'enfant a été le seul personnage figuré sur l'applique.

Les enfants ailés sont la personnification du dieu Amor, mais aux *amores* tenant dans la main un flambeau renversé, on a attribué un caractère funéraire. C'est d'ailleurs l'hypostase dont nous supposons que se trouve l'enfant représenté sur notre applique en ivoire.

Les plaques en os ou ivoire avec des représentations d'amores ornaient les lits funéraires - *lectus funebris* - construits en bois. Jusqu'à présent on a découvert plus de 200 fragments de lits funéraires sur les vallées d'Amplero, en Italie, ou du Rhône et du Rhin, en France. On a trouvé les plus proches analogies parmi les découvertes de Vindonissa, récemment publiées. En ce qui concerne la fonctionnalité de notre pièce, il est sûr qu'elle a été appliquée sur une pièce de mobilier. On ne peut pas préciser avec certitude s'il était un lit funéraire ou une autre pièce de mobilier. On pense plutôt que l'applique est arrivée à Apulum avec son propriétaire, comme marchandise importée.

F. Instruments de musique

Les fouilles récentes de sauvetage entreprises sur Dealul Furcilor ont mis au jour une flûte travaillée en os d'aigle (Pl. XXXIV/1). Une des faces de l'extrémité supérieure est munie de trois trous (*foramina*) tandis que sur la face opposée on a pratiqué un autre.

On a soutenu l'antériorité du chalumeau en pierre ou en os sur celui en matière végétale: tige de roseau, de lotus, bois de buis, de laurier, de sureau et probablement de cèdre. Les matières les plus consacrées à la fabrication de ces instruments ont été fournies par le règne animal: os de chiens, aigles, faon, la corne et l'ivoire pour les instruments de luxe.

Même si la flûte n'a jamais eu ni en Grèce ni à Rome le caractère d'un instrument vraiment national, elle accompagnait avec son ton diverses relations sociales: sacrifices, libations, mystères extatiques, funérailles, théâtre, fêtes nuptiales, banquets et mascarades. Pour diminuer l'effort de certains travaux manuels ou pour marquer une cadence rythmée, la flûte soutenait le moral des moissonneurs, des boulangers, des pêcheurs ou des rameurs.

On peut rapprocher de ces coutumes l'emploi rustique de la tibia par les bergers, les pâtres, notamment pour appeler ou calmer leurs troupeaux. Les auteurs antiques qualifient la tibia d'instrument sauvage, pétulante, mais surtout pathétique, confident de la joie aussi bien que de la douleur. Les artisans qui fabriquaient les instruments à vent étaient connus à Rome sous le nom de *tibiarii*.

G. Stylets à écrire

En dépit du fait que les critères d'identifier les stylets sont encore subjectifs, ils étant souvent confondus avec les épingles, nous croyons que

parmi les pièces qui constituent les anciennes collections on a pu identifier un stylet d'une facture particulière (Pl. XXXIV/2). La pointe avec laquelle on écrivait sur les *tabela cerata* pourrait être un doigt (l'index ?) de la main droite figurée au sommet. L'extrémité inférieure qui permettait d'effacer le texte gravé dans la cire a la forme d'un bulbe.

H. Instruments de médecine

Dans cette catégorie nous avons inclus les cuillères - *cochlearia* - dont l'une, avec la manche creusée, ayant encastrée une bille en os, devait servir à l'alimentation des enfants (Pl. XXVII/1), une spatule cure-oreille fragmentaire (Pl. XXXVI/4), une palette à préparer les onguents ou les produits de pharmacie (Pl. XXXVI/1) et des manches fragmentaires qui pourraient appartenir à de certains spatules, instruments de chirurgien, etc. (Pl. XXVII/5; Pl. XXIX/1, 2; Pl. XXXVI/5).

I. Pièces diverses

On fait mention à des outils de potier: un peigne travaillé d'une côte de bovidé servant à orner les vases par sa denture (Pl. XXXV/1) et un polisseur pour la céramique (Pl. XXXV/2). On a identifié aussi dans nos collections un *crotalum* (Pl. XXXVI/3).

J. Pièces à fonction indéterminée.

Dans les anciennes collections il y en a aussi des objets dont la fonction est difficile à définir: une tige à facettes et un trou perforant (Pl. XXXVI/2) et une pièce fragmentaire ornée en torsades, qui pourrait être un élément décoratif de mobilier (Pl. XXVII/8).

K. Déchets, ébauches, semi-produits

A l'occasion des travaux édilitaires à la proximité du prétoire du gouverneur de la Dacie ont été découvertes les vestiges d'une maison romaine ou on a trouvé en outre des fragments de terra sigillata et deux pièces fragmentaires en os (Pl. XXXVII/1, 3). Elles ont été débités à ciseau d'os longues de bovidés ayant marqués les entailles pour le débitage. Parmi les autres fragments de déchets on peut noter une plaquette mince en os (Pl. XXXVII/2) dont la surface on a signalé cinq orifices équarriés au drille (?) en vue de dégager de jetons. Une autre ébauche c'est une pièce en bois de cerf (Pl. XXXVII/4) portant les entailles de sciage, sans qu'on puisse préciser la finalité de ces opérations.

Nous devons mentionner aussi que dans la proximité du camp fortifié de la Legion XIII Gemina on a découvert un bois de cerf ayant environ 45 cm (Pl. XL/1) dont la surface on a pu constater les détails du débitage: le sciage à la scie et le débitage avec le ciseau (Pl. XLI/1; PL. XLII/1, 2).

CATALOGUE

Epingles à cheveux

1. Epingle; os; L = 10,7 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3837; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. II/1; Inédite.
2. Epingle; os; L = 10,8 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3838; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. II/2; Inédite.
3. Epingle; os; L = 11,2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3839; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. II/3; Inédite.
4. Epingle; os; L = 10,8 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3840; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. II/4; Inédite.
5. Epingle; os; L = 6,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9176; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. II/5; Inédite.
6. Epingle; os; L = 8,3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9175; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. II/6; Inédite.
7. Epingle; os; L = 8,7 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3856; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. II/7; Inédite.
8. Epingle; os; L = 7 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3743; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. II/8; Inédite.
9. Epingle; os; L = 6,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9289; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. II/9; Inédite.
10. Epingle; os; L = 9,3 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3744; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. II/10; Inédite.
11. Epingle; os; L = 7,5 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3858; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. II/11; Inédite.
12. Epingle; os; L = 4,3 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3668; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. II/12; Inédite.
13. Epingle; os; L = 5,9 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3861; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. II/13; Inédite.
14. Epingle; os; L = 6,2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3773; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. II/14; Inédite.
15. Epingle; os; L = 7,2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3745; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. II/15; Inédite.
16. Epingle; os; L = 7,3 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3841; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. II/16; Inédite.

17. Epingle; os; L = 7,7 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3856; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. II/17; Inédite.
18. Epingle; os; L = 8,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3705; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/1; Inédite.
19. Epingle; os; L = 6,7 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3722; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/2; Inédite.
20. Epingle; os; L = 4,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3723; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/3; Inédite.
21. Epingle; os; L = 5,2 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3724; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/4; Inédite.
22. Epingle; os; L = 7,2 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3725; sec. II-III; Pl. III/5; Inédite.
23. Epingle; os; L = 4,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3726; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/6; Inédite.
24. Epingle; os; L = 3,7 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3727; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/7; Inédite.
25. Epingle; os; L = 3,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3728; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/8; Inédite.
26. Epingle; os; L = 6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3730; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/9; Inédite.
27. Epingle; os; L = 1,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3731; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/10; Inédite.
28. Epingle; os; L = 1,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3733; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/11; Inédite.
29. Epingle; os; L = 1,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3733; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/12; Inédite.
30. Epingle; os; L = 7,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3732; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/13; Inédite.
31. Epingle; os; L = 8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3734; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/14; Inédite.
32. Epingle; os; L = 4,6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3735; sec. II-III; Pl. III/15; Inédite.
33. Epingle; os; L = 3,6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3735; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/16; Inédite.
34. Epingle; os; L = 7,4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3737; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/17; Inédite.
35. Epingle; os; 3,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3736; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/18; Inédite.

36. Epingle; os; L = 3,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3738; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/19; Inédite.
37. Epingle; os; L = 4,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3738; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/20; Inédite.
38. Epingle; os; L = 6,6 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3739; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/21; Inédite.
39. Epingle; os; L = 6,7 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3741; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/22; Inédite.
40. Epingle; os; L = 5,7 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3742; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. III/23; Inédite.
41. Epingle; os; L = 13 cm; Apulum; MNITC; No. inv. VI/3997; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IV/1; *Cociş-Alicu 1993*, p.115, Pl. I/1.
42. Epingle; os; L = 8,9 cm; Apulum; MNITC; No. inv. V/3996; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IV/2; *Cociş-Alicu 1993*, p.115, Pl. I/4.
43. Epingle; os; L = 4,9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IV/3; Inédite.
44. Epingle; os; L = 13 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3826; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IV/4; Inédite.
45. Epingle; os; L = 13 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3827; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IV/5; Inédite.
46. Epingle; os; L = 9 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3781; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IV/6; Inédite.
47. Epingle; os; L = 8,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9188; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IV/7; Inédite.
48. Epingle; os; L = 9,7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9186; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IV/8; Inédite.
49. Epingle; os; L = 12,8 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3857; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IV/9; Inédite.
50. Epingle; os; L = 7,6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9185; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IV/10; Inédite.
51. Epingle; os; L = 12,3 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3783; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IV/11; Inédite.
52. Epingle; os; L = 12,2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3782; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IV/12; Inédite.
53. Epingle; os; L = 12,7 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3828; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IV/13; Inédite.
54. Epingle; os; L = 9,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3653; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. V/1; Inédite.

55. Epingle; os; L = 10,6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3659; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. V/2; Inédite.
56. Epingle; os; L = 6,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3680; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. V/3; Inédite.
57. Epingle; os; L = 8,7 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3681; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. V/4; Inédite.
58. Epingle; os; L = 6,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3687; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. V/5; Inédite.
59. Epingle; os; L = 12,1 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3688; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. V/6; Inédite.
60. Epingle; os; L = 8,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3695; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. V/7; Inédite.
61. Epingle; os; L = 7 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3697; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. V/8; Inédite.
62. Epingle; os; L = 5,6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3693; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. V/9; Inédite.
63. Epingle; os; L = 5,2 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3697; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. V/10; Inédite.
64. Epingle; os; L = 9,4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3699; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. V/11; Inédite.
65. Epingle; os; L = 4,9 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3668; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. V/12; Inédite.
66. Epingle; os; L = 5,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3694; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. V/13; Inédite.
67. Epingle; os; L = 6,6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3667; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. V/14; Inédite.
68. Epingle; os; L = 5,7; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3707; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VI/1; Inédite.
69. Epingle; os; L = 4,4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3710; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VI/2; Inédite.
70. Epingle; os; L = 6,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3712; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VI/3; Inédite.
71. Epingle; os; L = 6,2 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3713; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VI/4; Inédite.
72. Epingle; os; L = 8,7 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3714; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VI/5; Inédite.
73. Epingle; os; L = 8,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3716; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VI/6; Inédite.

74. Epingle; os; L = 5,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3717; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VI/7; Inédite.
75. Epingle; os; L = 6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3718; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VI/8; Inédite.
76. Epingle; os; L = 13,5 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3760; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VI/9; Inédite.
77. Epingle; os; L = 10,6 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3761; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VI/10; Inédite..
78. Epingle. os; L = 7,9 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3774; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VI/11; Inédite.
79. Epingle; os; L = 7,5 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3775; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VI/12; Inédite.
80. Epingle; os; L = 8,2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3779; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VI/13; Inédite.
81. Epingle; os; L = 8,8 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3780; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VI/14; Inédite.
82. Epingle; os; L = 6,5 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3785; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VI/15; Inédite.
83. Epingle; os; L = 7 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3787; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VII/1; Inédite.
84. Epingle; os; L = 3,3 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3824; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VII/2; Inédite.
85. Epingle; os; L = 10,3 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3829; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VII/3; Inédite.
86. Epingle; os; L = 7,2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3830; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VII/4; Inédite.
87. Epingle; os; L = 10,2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3831; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VII/5; Inédite.
88. Epingle; os; L = 3,6 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3833; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VII/6; Inédite.
89. Epingle; os; L = 7,9 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3840; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VII/7; Inédite.
90. Epingle; os; L = 8,2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3859; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VII/8; Inédite.
91. Epingle; os; L = 8,2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3702; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VII/9; Inédite.
92. Epingle; os; L = 9,7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; f.n.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VII/10; Inédite.

93. Epingle; os; L = 7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VII/11; Inédite.
94. Epingle; os; L = 4,9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VII/12; Inédite.
95. Epingle; os; L = 4,1 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VII/13; Inédite.
96. Epingle; os; L = 7,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VIII/1; Inédite.
97. Epingle; os; L = 7,3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VIII/2; Inédite.
98. Epingle; os; L = 5,9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VIII/3; Inédite.
99. Epingle; os; L = 5,8 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VIII/4; Inédite.
100. Epingle; os; L = 5,6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VIII/5; Inédite.
101. Epingle; os; L = 4,6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VIII/6; Inédite.
102. Epingle; os; L = 5,6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VIII/7; Inédite.
103. Epingle; os; L = 4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VIII/8; Inédite.
104. Epingle; os; L = 3,9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VIII/9; Inédite.
105. Epingle; os; L = 9,5 cm; Apulum; Cetate - Ravelinul Sf. Francisc și Paula; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VIII/10; Inédite.
106. Epingle; os; L = 5 cm; Apulum; Tombe No. 325; MNUAI; No. inv. 9318.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VIII/11; Inédite.
107. Epingle; os; L = 5,4 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; No. inv. 9371.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VIII/12; Inédite.
108. Epingle; os; L = 10,4; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; No. inv. 9389; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VIII/13; Inédite.
109. Epingle; os; L = 7 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; No. inv. 9360; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VIII/14; Inédite.
110. Epingle; os; L = 9,5 cm; Apulum; MNITC; No. inv. V/3993; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VIII/15; *Cociș-Alicu 1993*, p.116, Pl. II/5.
111. Epingle; os; L = 10,2 cm; Apulum; MNITC; No. inv. V/3096; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VIII/16; *Cociș-Alicu 1993*, p.116, Pl. II/6.

112. Epingle; os; L = 8,4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?) colecții MNUAI; No. inv. 3705; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IX/1; Inédite.
113. Epingle; os; L = 9,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3700; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IX/2; Inédite.
114. Epingle; os; L = 6,7 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3707; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IX/3; Inédite.
115. Epingle; os; L = 7,2 cm; Apilim; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3708; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IX/4; Inédite.
116. Epingle; os; L = 11 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3711; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IX/5; Inédite.
117. Epingle; os; L = 2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3749; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IX/6; Inédite.
118. Epingle; os; L = 3,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IX/7; Inédite.
119. Epingle; os; L = 7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IX/8; Inédite.
120. Epingle; os; L = 6,3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IX/9; Inédite.
121. Epingle; os; L = 9,8 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IX/10; Inédite.
122. Epingle; os; L = 6,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IX/11; Inédite.
123. Epingle; os; L = 10 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IX/12; Inédite.
124. Epingle; os; L = 8,9 cm; Apulum; MNITC; No. inv. V/3998; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IX/13; *Cociș-Alicu 1993*, p.115, Pl. I/5.
125. Epingle; os; L = 6,2 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; No. inv. 9371; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. IX/14; Inédite.
126. Epingle; os; L = 9,1 cm; ornements en 4 registres; Apulum; MNITC; No. inv. V/650; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. X/1; *Cociș-Alicu 1993*, p. 117, Pl. VI/3.
127. Epingle; os; L = 12,3 cm; Type Gudea-Bajusz V/2; Apulum; MNITC; No. inv. V/625; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. X/2; *Cociș-Alicu 1993*, p. 118, Pl. VII/3.
128. Epingle; os; L = 6,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9174; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. X/3; Inédite.
129. Epingle; os; L = 11,4 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3835; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. X/4; Inédite.

130. Epingle; os; L = 12 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3834; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. X/5; Inédite.
131. Epingle; os; L = 5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9181; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. X/6; Inédite.
132. Epingle; os; L = 9,7 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3746; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. X/7; Inédite.
133. Epingle; os; L = 8,2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3784; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. X/8; Inédite.
134. Epingle; os; L = 5,1 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3836; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. X/9; Inédite.
135. Epingle; os; L = 6,1 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3682; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. X/10; Inédite.
136. Epingle; os; L = 2,6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3661; Pl. X/11; Inédite.
137. Epingle; os; L = 12,7cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3843; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XI/1; Inédite.
138. Epingle; os; L = 5,3 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3855; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XI/2; Inédite.
139. Epingle; os; L = 3,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9173; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XI/3; Inédite.
140. Epingle; os; L = 9,7 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; No. inv. 9390; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XI/4; Inédite.
141. Epingle; os; L = 10,3 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3747; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XI/5; Inédite.
142. Epingle; os; L = 9,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XI/6; Inédite.
143. Epingle; os; L = 6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XI/7; Inédite.
144. Epingle; os; L = 3,5 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3729; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XI/8; Inédite.

Plaques de ceinture

145. Plaque; os; 3 perforations; L = 4,5 x 3,8 cm; Apulum; Partoș; S. VIII/1991; MNUAI; No. inv. 9072; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XII/1; Inédite.
146. Plaque; os; 3 perforations; L = 4,3 x 3,8 cm; Apulum; str.Gemina (canabae?) MNUAI; No. inv. 9164; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XII/2; Inédite.

147. Plaque; os; 3 perforations; L = 4,6 x 4,6 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3852; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XII/3; Inédite.
148. Plaque; os; 3 perforations; L = 4,3 x 4,3 cm; Apulum; Partoș - cimitirul ortodox, 1994; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XII/4; Inédite.

Anneaux

149. Anneau; os; D = 2,9 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; No. inv. 9367; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XII/5; Inédit.
150. Anneau; os; fragmentaire; D = 3,4 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3854; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XII/6; Inédit.
151. Anneau; os; fragmentaire; D = 2,8 cm; Alba Iulia; Cetate - ravelin Sf. Francisc și Paula; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XII/7; Inédit.
152. Anneau; os; fragmentaire; D = 3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9189; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XII/8; Inédit.
153. Anneau; os; D = 2,6 cm; Apulum; M.583; Stația de Salvare; MNUAI; No. inv. 9300; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. VII/9; Inédit.
154. Anneau; os; D = 3,7 x 2,4 x 1; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3791; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XII/10; Inédit.
155. Anneau; os; fragmentaire; D = 3,8 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3853; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XII/11; Inédit.

Pendentifs

156. Dent canine; un trou; L = 4,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9172; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIII/1; Inédite.
157. Incisive; cerf; un trou; L = 3,7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9171; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIII/2; Inédite.
158. Incisive; cerf; deux trous; L = 3,6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9170; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIII/3; Inédite.
159. Incisive; cerf; fragmentaire; un trou; L = 3,2 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; No. inv. 9357; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIII/4; Inédite.
160. Défence; sanglier; deux trous; L = 14 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIII/5; Inédite.

Pendentifs en bois de cerf

161. Pendentif; bois de cerf; fragmentaire; un trou central: D = 6,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9190; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIV/1; Inédit.
162. Pendentif; bois de cerf; un trou central et 10 perforations dans la pierrure; D = 8 cm; Apulum; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIV/2; Inédit.
163. Pendentif; bois de cerf; un trou central et 3 perforations dans la pierrure; D = 9 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIV/3; Inédit.

Pyxide

164. Pyxide; os; fragmentaire; Dim. = 3 x 2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIII/6; Inédite.

Aiguilles

165. Aiguille; os; L = 12,6 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 8708; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XV/1; Inédite.
166. Aiguille; os; L = 12,9 cm; Apulum; Partoș; MNUAI; No. inv. 3862; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XV/2; Inédite.
167. Aiguille; os; L = 12,2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3813; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XV/3; Inédite.
168. Aiguille; os; la pointe brisée; L = 9,4 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3762; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XV/4; Inédite.
169. Aiguille; os; la pointe brisée; L = 13,7 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3811; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XV/5; Inédite.
170. Aiguille; os; L = 11,3 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3814; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XV/6; Inédite.
171. Aiguille; os; fragmentaire; la pointe brisée; L = 5,8 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9182; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XV/7; Inédite.
172. Aiguille; os; fragmentaire; décorée dans la zone médiane avec des incisions obliques; L = 7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9179; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XV/8; Inédite.

173. Aiguille; os; fragmentaire; L = 4,6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9184; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XV/9; Inédite.
174. Aiguille; os; la pointe brisée; L = 7,3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9180; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XV/10; Inédite.
175. Aiguille; os; fragmentaire; L = 5,3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9183; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XV/11; Inédite.
176. Aiguille; os; la pointe brisée; L = 12,6 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3812; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XV/12; Inédite.
177. Aiguille; os; fragmentaire; L = 6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3650; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVI/1; Inédite.
178. Aiguille; os; L = 10,7 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3656; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVI/2; Inédite.
179. Aiguille; os; fragmentaire; L = 6,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3658; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVI/3; Inédite.
180. Aiguille; os; fragmentaire; L = 7 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3660; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVI/4; Inédite.
181. Aiguille; os; fragmentaire; L = 3,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3661; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVI/5; Inédite.
182. Aiguille; os; fragmentaire; L = 3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3663; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVI/6; Inédite.
183. Aiguille; os; fragmentaire; L = 5,6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3664; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVI/7; Inédite.
184. Aiguille; os; fragmentaire; L = 6,9 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?) ; MNUAI; No. inv. 3665; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVI/8; Inédite.
185. Aiguille; os; L = 8,4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3666; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVI/9; Inédite.
186. Aiguille; os; fragmentaire; L = 6,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3667; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVI/10; Inédite.

187. Aiguille; os; fragmentaire; L = 7,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3671; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVI/11; Inédite.
188. Aiguille; os; L = 9,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni?); MNUAI; No. inv. 3674; sec. II-III d. Chr.; Pl. XVI/12; Inédite.
189. Aiguille; os; fragmentaire; L = 5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 9670; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVI/13; Inédite.
190. Aiguille; os; fragmentaire; le sommet brisé; L = 6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3678; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVI/14; Inédite.
191. Aiguille; os; L = 8,5 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; No. inv. 9390; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVI/15; Inédite.
192. Aiguille; os; la pointe brisée; L = 9,2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3748; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVII/1; Inédite.
193. Aiguille; os; fragmentaire; L = 3,1 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3749; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVII/2; Inédite.
194. Aiguille; os; fragmentaire; L = 6,3 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3753; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVII/3; Inédite.
195. Aiguille; os; fragmentaire; L = 6,6 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3755; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVII/4; Inédite.
196. Aiguille; os; fragmentaire; L = 5 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3766; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVII/5; Inédite.
197. Aiguille; os; fragmentaire; L = 6,5 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3769; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVII/6; Inédite.
198. Aiguille; os; trois chas; la pointe brisée; L = 10,6 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3753; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVII/7; Inédite.
199. Aiguille; os; fragmentaire; L = 7,8 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3755; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVII/8; Inédite.
200. Aiguille; os; fragmentaire; L = 7,7 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3757; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVII/9; Inédite.
201. Aiguille; os; la pointe brisée; L = 13,2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3759; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVII/10; Inédite.
202. Aiguille; L = 8,2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3767; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVII/11; Inédite.

203. Aiguille; os; fragmentaire; L = 8,3 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3770; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVII/12; Inédite.
204. Aiguille; os; la pointe brisée; L = 10,6 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3809; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVIII/1; Inédite.
205. Aiguille; os; fragmentaire; L = 3,9 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3821; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVIII/2; Inédite.
206. Aiguille; os; fragmentaire; L = 6,5 cm; Apulum; Stația de salvare; MNUAI; No. inv. 9279; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVIII/3; Inédite.
207. Aiguille; os; L = 8,1 cm; Alba Iulia; Citadelle - Ravelin St Francisc et Paula; MNUAI; No. inv. 9475; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVIII/4; Inédite.
208. Aiguille; os; L = 11 cm; Apulum; Stația de salvare; MNUAI; No. inv. 9307; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVIII/5; Inédite.
209. Aiguille; os; L = 9,3 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3815; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
210. Aiguille; os; L = 8 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3816; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVIII/7; Inédite.
211. Aiguille; os; fragmentaire; L = 5,7 cm; Apulum; Partoș; MNUAI; No. inv. 3866; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVIII/8; Inédite.
212. Aiguille; os; L = 6,4 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3817; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVIII/9; Inédite.
213. Aiguille; os; fragmentaire; L = 4 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3820; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVIII/10; Inédite.
214. Aiguille; os; L = 6,5 cm; Apulum; Partoș; MNUAI; No. inv. 3863; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XVIII/11; Inédite.
215. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 8,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3650; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIX/1; Inédite.
216. Aiguille; os; le sommet et la pointe brisée; L = 7,7 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3651; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIX/2; Inédite.
217. Aiguille; os; fragmentaire; L = 5,4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3652; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIX/3; Inédite.
218. Aiguille; os; fragmentaire; L = 7,6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3653; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIX/4; Inédite.

219. Aiguille; os; fragmentaire; L = 8,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3654; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIX/5; Inédite.
220. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 8,6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3655; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIX/6; Inédite.
221. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 11,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3657; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIX/7; Inédite.
222. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 11 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3662; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIX/8; Inédite.
223. Aiguille; os; fragmentaire; L = 5,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3663; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIX/9; Inédite.
224. Aiguille; os; fragmentaire; L = 6,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3663; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIX/10; Inédite.
225. Aiguille; os; fragmentaire; L = 4,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3663; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XIX/11; Inédite.
226. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 8,9 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3677; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XX/1; Inédite.
227. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 10 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3679; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XX/2; Inédite..
228. Aiguille; os; le sommet et la pointe brisée; L = 9,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3679. II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XX/3; Inédite.
229. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 11,7 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3683; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XX/4; Inédite.
230. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 9,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3684; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XX/5; Inédite.
231. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 6,2 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3691; sec. II-III; Pl. XX/6; Inédite.

232. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 6 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3750; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XX/7; Inédite.
233. Aiguille; os; le sommet et la pointe brisée; L = 8,9 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3750; Pl. XX/8; Inédite.
234. Aiguille; os; fragmentaire; L = 6,9 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3754; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XX/9; Inédite.
235. Aiguille; os; fragmentaire; L = 9,3 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3754; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XX/10; Inédite..
236. Aiguille; os; fragmentaire; L = 5,7 cm; Apulum anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3696; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XX/11; Inédite.
237. Aiguille; os; fragmentaire; L = 3,4 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3752; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XX/12; Inédite.
238. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 11,7 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3758; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXI/1; Inédite.
239. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 10,5 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3763; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXI/2; Inédite.
240. Aiguille; os; le sommet et la pointe brisée; L = 10 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3763; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXI/3; Inédite.
241. Aiguille; os; fragmentaire; L = 7 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3763; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXI/4; Inédite.
242. Aiguille; os; fragmentaire; L = 4,4 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3764; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXI/5; Inédite.
243. Aiguille; os; fragmentaire; L = 6,9 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3768; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXI/6; Inédite.
244. Aiguille; os; fragmentaire; L = 4 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3768; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXI/7; Inédite.
245. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 10,5 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3772; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXI/8; Inédite.
246. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 10,5 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3818; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXI/9; Inédite.
247. Aiguille; os; fragmentaire; L = 7,5 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3819; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXI/10; Inédite.
248. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 10,2 cm; Apulum; Partoș; MNUAI; No. inv. 3865; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXI/11; Inédite.
249. Aiguille; os; fragmentaire; L = 7,2 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; No. inv. 9358; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXI/12; Inédite.

250. Aiguille; os; fragmentaire; L = 7,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3664; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXII/1; Inédite.
251. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 9,6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3667; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXII/2; Inédite.
252. Aiguille; os; fragmentaire; L = 7,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3667; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXII/3; Inédite.
253. Aiguille; os; fragmentaire; L = 4,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3667; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXII/4; Inédite.
254. Aiguille; os; fragmentaire; L = 6,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3669; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXII/5; Inédite.
255. Aiguille; os; fragmentaire; L = 7,1 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv.3670; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXII/6; Inédite.
256. Aiguille; os; fragmentaire; L = 4,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3670; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXII/7; Inédite.
257. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 9,9 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3672; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXII/8; Inédite.
258. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 14,4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3673; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXII/9; Inédite.
259. Aiguille; os; fragmentaire; L = 5,4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3675; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXII/10; Inédite.
260. Aiguille; os; fragmentaire; L = 6,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3675; Pl. XXII/11; Inédite.
261. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 9,2 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3676; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXII/12; Inédite.
262. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 10,6 cm; Apulum; Str. Moșilor; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIII/1; Inédite.
263. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 10,2 cm; Apulum; Str. Moșilor; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIII/2; Inédite.

264. Aiguille; os; le sommet brisé; vârful reascuțit; L = 8,5 cm; Apulum; Str. Moșilor; MNUAI; II-III s.ap.J.-C.; Pl. XXIII/3; Inédite.
265. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 8,2 cm; Apulum; Str. Moșilor; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIII/4; Inédite.
266. Aiguille; os;; fragmentaire; L = 7,2 cm; Apulum; Str. Moșilor; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIII/5; Inédite.
267. Aiguille; os; fragmentaire; L = 5,4 cm; Apulum; Str. Moșilor; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIII/6; Inédite.
268. Aiguille; os; fragmentaire; L = 6,2 cm; Apulum; Str. Moșilor; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIII/7; Inédite.
269. Aiguille; os; fragmentaire; L = 4,2 cm; Apulum; Str. Moșilor; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIII/8; Inédite.
270. Aiguille; os; fragmentaire; L = 6,8 cm; Apulum; Str. Moșilor; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIII/9; Inédite.
271. Aiguille; os; fragmentaire; L = 4,5 cm; Apulum; MNITC.; No. inv. VI/4000; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIII/10; *Cociș-Alicu 1993*, p. 120, Pl. XIV/10.
272. Aiguille; os; fragmentaire; L = 6,9 cm; Apulum; MNITC.; No. inv. VI/3998; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIII/11; *Cociș-Alicu 1993*, p. 120, Pl. XIV/12.
273. Aiguille; os; L = 12,5 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.15.C.3.; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIV/1; Inédite.
274. Aiguille; os; L = 12,5 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.II.C.3.; MNUAI; No. inv. 9411; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIV/2; Inédite.
275. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 11,3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIV/3; Inédite.
276. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 6,5 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.17.C.1.; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIV/4; Inédite.
277. Aiguille; os; fragmentaire; L = 6,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIV/5; Inédite.
278. Aiguille; os; fragmentaire; L = 5 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.17.C.3.; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIV/6; Inédite.
279. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 7,3 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.II.C.4.; MNUAI; No. inv. 9370; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIV/7; Inédite.
280. Aiguille; os; le sommet brisé; L = 9 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.II.C.4.; MNUAI; No. inv. 9391; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIV/8; Inédite.
281. Aiguille; os; 3 chas; L = 13,8 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3810; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXV/1; Inédite.

282. Aiguille; os; 3 chas; L = 9,1 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9177; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXV/2; Inédite.
283. Aiguille; os; fragmentaire; L = 4,1 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9178; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXV/3; Inédite.

Epingles ou aiguilles fragmentaires

284. Pièce fragmentaire; os; L = 6,7 cm ; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3652 ; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
285. Pièce fragmentaire; os; L = 4,7 cm ; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3652; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
286. Pièce fragmentaire; os; L = 5,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3652; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
287. Pièce fragmentaire; os; L = 8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3661; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
288. Pièce fragmentaire; os; L = 6,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3661; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
289. Pièce fragmentaire; os; L = 4,6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3661; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
290. Pièce fragmentaire; os; L = 6,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3667; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
291. Pièce fragmentaire; os; L = 3,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3667; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
292. Pièce fragmentaire; os; L = 3,4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3667; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
293. Pièce fragmentaire; os; L = 2,7 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3667; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
294. Pièce fragmentaire; os; L = 7,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3697; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
295. Pièce fragmentaire; os; L = 7,2 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3668; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
296. Pièce fragmentaire; os; L = 5,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3678; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
297. Pièce fragmentaire; os; L = 4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3678; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
298. Pièce fragmentaire; os; L = 3,9 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3678; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.

299. Pièce fragmentaire; os; L = 6,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3681; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite
300. Pièce fragmentaire; os; L = 8,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3685; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite
301. Pièce fragmentaire; os; L = 4,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3685; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite
302. Pièce fragmentaire; os; L = 8,2 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3686; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite
303. Pièce fragmentaire; os; L = 6,4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3686; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite
304. Pièce fragmentaire; os; L = 4,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3686; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite
305. Pièce fragmentaire; os; L = 3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3686; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite
306. Pièce fragmentaire; os; L = 4,4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3689; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite
307. Pièce fragmentaire; os; L = 3,1 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3689; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite
308. Pièce fragmentaire; os; L = 4,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3690; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite
309. Pièce fragmentaire; os; L = 7 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3691; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite
310. Pièce fragmentaire; os; L = 6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3691; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
311. Pièce fragmentaire; os; L = 5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3691; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
312. Pièce fragmentaire; os; L = 2,7 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3691; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
313. Pièce fragmentaire; os; L = 2,2 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3691; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
314. Pièce fragmentaire; os; L = 1,7 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3691; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
315. Pièce fragmentaire; os; L = 6,2 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3694; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
316. Pièce fragmentaire; os; L = 5,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3694; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
317. Pièce fragmentaire; os; L = 4,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3694; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.

318. Pièce fragmentaire; os; L = 3,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3694; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
319. Pièce fragmentaire; os; L = 2,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3694; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
320. Pièce fragmentaire; os; L = 6,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3697; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
321. Pièce fragmentaire; os; L = 4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3697; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
322. Pièce fragmentaire; os; L = 6,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3698; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
323. Pièce fragmentaire; os; L = 5,4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3698; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
324. Pièce fragmentaire; os; L = 5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3698; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
325. Pièce fragmentaire; os; L = 4,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3698; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
326. Pièce fragmentaire; os; L = 5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3698; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
327. Pièce fragmentaire; os; L = 4,4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3698; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
328. Pièce fragmentaire; os; L = 3,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3698; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
329. Pièce fragmentaire; os; L = 10,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
330. Pièce fragmentaire; os; L = 9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
331. Pièce fragmentaire; os; L = 8,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
332. Pièce fragmentaire; os; L = 7,8 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
334. Pièce fragmentaire; os; L = 6,9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
335. Pièce fragmentaire; os; L = 7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite..
336. Pièce fragmentaire; os; L = 7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite..
337. Pièce fragmentaire; os; L = 6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.

338. Pièce fragmentaire; os; L = 6,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
339. Pièce fragmentaire; os; L = 6,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
340. Pièce fragmentaire; os; L = 6,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
341. Pièce fragmentaire; os; L = 6,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
342. Pièce fragmentaire; os; L = 5,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite..
343. Pièce fragmentaire; os; L = 5,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
344. Pièce fragmentaire; os; L = 5,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
345. Pièce fragmentaire; os; L = 5,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
346. Pièce fragmentaire; os; L = 5,9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
347. Pièce fragmentaire; os; L = 5,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
348. Pièce fragmentaire; os; L = 5,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
349. Pièce fragmentaire; os; L = 5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
350. Pièce fragmentaire; os; L = 4,8 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
351. Pièce fragmentaire; os; L = 4,7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
352. Pièce fragmentaire; os; L = 4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
353. Pièce fragmentaire; os; L = 3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
354. Pièce fragmentaire; os; L = 6,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
355. Pièce fragmentaire; os; L = 5,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
356. Pièce fragmentaire; os; L = 5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.

357. Pièce fragmentaire; os; L = 4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
358. Pièce fragmentaire; os; L = 3,8 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
359. Pièce fragmentaire; os; L = 3,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?)
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
360. Pièce fragmentaire; os; L = 4,8 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.18.C.3.;
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
361. Pièce fragmentaire; os; L = 4,2 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.18.C.7.;
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
362. Pièce fragmentaire; os; L = 6,3 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.18.C.3.;
MNUAI.; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
363. Pièce fragmentaire; os; L = 10,5 cm; Apulum; anciennes collections
(fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3701; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
364. Pièce fragmentaire; os; L = 6,3 cm; Apulum; anciennes collections
(fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3703; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
365. Pièce fragmentaire; os; L = 7 cm; Apulum; anciennes collections
(fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3704; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
366. Pièce fragmentaire; os; L = 4,2 cm.; Apulum; anciennes collections
(fouilles A.Cserni ?); MNU. MNUAI.; No. inv. 3706; II-IIIème s.ap.J.-C.;
Inédite.
368. Pièce fragmentaire; os; L = 6,7 cm; Apulum; anciennes collections
(fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3709; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
369. Pièce fragmentaire; os; L = 3 cm; Apulum; anciennes collections
(fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3709; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
370. Pièce fragmentaire; os; L = 7,8 cm; Apulum; anciennes collections
(fouilles A.Cserni ?); AI.; No. inv. 3706; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
367. Pièce fragmentaire; os; L = 3,8 cm; Apulum; anciennes collections
(fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3710; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
371. Pièce fragmentaire; os; L = 9,3 cm; Apulum; anciennes collections
(fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3715; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
372. Pièce fragmentaire; os; L = 5,7 cm; Apulum; anciennes collections
(fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3715; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
373. Pièce fragmentaire; os; L = 5,4 cm; Apulum; anciennes collections
(fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3717; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
374. Pièce fragmentaire; os; L = 4,3 cm; Apulum; anciennes collections
(fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3717; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.

375. Pièce fragmentaire; os; L = 4,6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3718; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
376. Pièce fragmentaire; os; L = 3,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3718; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
377. Pièce fragmentaire; os; L = 3,4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3718; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
378. Pièce fragmentaire; os; L = 7,9 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3719; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
379. Pièce fragmentaire; os; L = 5,2 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3719; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
380. Pièce fragmentaire; os; L = 9 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3720; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
381. Pièce fragmentaire; os; L = 8,4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3720; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
382. Pièce fragmentaire; os; L = 6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3720; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
383. Pièce fragmentaire; os; L = 2 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3721; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
384. Pièce fragmentaire; os; L = 7,2 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3721; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
385. Pièce fragmentaire; os; L = 5,9 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3736; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
386. Pièce fragmentaire; os; L = 4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3736; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
387. Pièce fragmentaire; os; L = 3,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3736; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
388. Pièce fragmentaire; os; L = 4,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3737; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
389. Pièce fragmentaire; os; L = 3,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3737; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
390. Pièce fragmentaire; os; L = 2,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3737; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
391. Pièce fragmentaire; os; L = 7 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3738; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
392. Pièce fragmentaire; os; L = 2,1 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3738; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
393. Pièce fragmentaire; os; L = 5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3749; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.

394. Pièce fragmentaire; os; L = 3,2 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3749; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
395. Pièce fragmentaire; os; L = 5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3749; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
396. Pièce fragmentaire; os; L = 3,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3750; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
397. Pièce fragmentaire; os; L = 9 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3751; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
398. Pièce fragmentaire; os; L = 8,9 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3751; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
399. Pièce fragmentaire; os; L = 2,9 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3751; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
400. Pièce fragmentaire; os; L = 6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3752; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
401. Pièce fragmentaire; os; L = 4,6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3752; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
402. Pièce fragmentaire; os; L = 4,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3752; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
403. Pièce fragmentaire; os; L = 5,6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3755; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
404. Pièce fragmentaire; os; L = 7,4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3756; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
405. Pièce fragmentaire; os; L = 5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3756; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
406. Pièce fragmentaire; os; L = 8,7 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3758; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
407. Pièce fragmentaire; os; L = 3,6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3763; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
408. Pièce fragmentaire; os; L = 5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3764; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
409. Pièce fragmentaire; os; L = 4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3764; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
410. Pièce fragmentaire; os; L = 3,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3764; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
411. Pièce fragmentaire; os; L = 3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3764; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
412. Pièce fragmentaire; os; L = 6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3765; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.

413. Pièce fragmentaire; os; L = 5,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3765; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
414. Pièce fragmentaire; os; L = 5,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3765; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
415. Pièce fragmentaire; os; L = 4,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3776; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
416. Pièce fragmentaire; os; L = 4,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3776; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
417. Pièce fragmentaire; os; L = 4,5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3776; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
418. Pièce fragmentaire; os; L = 3,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3776; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
419. Pièce fragmentaire; os; L = 4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3776; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
420. Pièce fragmentaire; os; L = 4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3776; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
421. Pièce fragmentaire; os; L = 2,9 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3776; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
422. Pièce fragmentaire; os; L = 6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3778; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
423. Pièce fragmentaire; os; L = 5,1 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3778; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
424. Pièce fragmentaire; os; L = 4,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3778; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
425. Pièce fragmentaire; os; L = 3,1 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3778; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
426. Pièce fragmentaire; os; L = 2,9 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3778; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
427. Pièce fragmentaire; os; L = 6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3786; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
428. Pièce fragmentaire; os; L = 4,7 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3786; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
429. Pièce fragmentaire; os; L = 3,2 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3786; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
430. Pièce fragmentaire; os; L = 7,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3787; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
431. Pièce fragmentaire; os; L = 5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3787; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.

432. Pièce fragmentaire; os; L = 5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3822; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
433. Pièce fragmentaire; os; L = 5 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3823; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
434. Pièce fragmentaire; os; L = 6,2 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3860; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
435. Pièce fragmentaire; os; L = 5,2 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3861; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
436. Pièce fragmentaire; os; L = 6,4 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3862; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.
437. Pièce fragmentaire; os; L = 6 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI.; No. inv. 3867; II-IIIème s.ap.J.-C.; Inédite.

Poinçon

438. Poinçon ou perçant (?); os; la face supérieure est décorée avec une auge et prévue d'une perforation a l'extrémité supérieure; L = 13,9 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3825; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXV/4; Inédit.

Boîtes aux aiguilles

439. Boîte; os; fragmentaire; L = 3,7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI. II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXV/5; Inédite.
440. Boîte; os; fragmentaire; L = 6,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXV/6; Inédite.
441. Boîte; os; fragmentaire; décorée avec des incisions en forme d' "oeil dé"; un oriffice de suspension; L = 8,6 cm; Apulum; MNUAI; No. inv. 9477; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXV/7; Inédite.
442. Boîte; os; fragmentaire; 2 oriffices pour suspension; L = 4,3 cm; Alba Iulia; Cetate - ravelinul Sf. Francisc și Paula; MNUAI; No. inv. 9472; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXV/8; Inédite.

Quenouilles

443. Quenouille; os; L = 10,7 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3845; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVII/6; Inédite.

444. Quenouille; os; fragmentaire; on conserve seulement l'anneau; L = 4,5 cm; Alba Iulia; MNITr.; No. inv. V/648; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVII/7; *Cociş-Alicu 1993*, p. 121, Pl. XV/1.

Manches de couteau

445. Manche; os; la zone médiane décorée en torsades; L = 10,3 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3846; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVII/9; Inédite.
446. Manche; os; 3 trous pour les rivets; L = 11,6 cm; Apulum; MNUAI; No. inv. 9476; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVIII/1; Inédite.
447. Manche; os; 2 trous pour les rivets; L = 10,8 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9154; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVIII/2; Inédite.
448. Manche; bois de cerf; L = 12 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9155; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVIII/3; Inédite.
449. Manche; corne de chevre; L = 8,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9479; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVIII/4; Inédite.
450. Manche; corne de chevre; L = 12 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9478; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVIII/5; Inédite.
451. Manche; corne de chevre; L = 10,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9480; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVIII/6; Inédite.

Fuseaux

452. Fuseau; os; fragmentaire; incisions en spirale; L = 5,5 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3771; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIX/5; Inédit.
453. Fuseau; os; fragmentaire; registres d' incisions en spirale; L = 12 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3777; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIX/6; Inédit.
454. Fuseau (?); os; fragmentaire; L = 4,1 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3842; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIX/7; Inédit.

Elements de charniere

455. Matrice ; os; la surface extérieure est dégrossie par facettes; L = 3,5 cm; D = 4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9157; II-

IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIX/3; Inédite.

456. Matrice; os; Dim. = 2 x 2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9158; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIX/4; Inédite.

Echarnoirs

457. Echarnoir; os; appendice brisé; L = 13,4 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3848; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIX/8; Inédit.
458. Echarnoir; os; fragmentaire; L = 7,4 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3847; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIX/9; Inédit.

Plaques de renforcement d' arc

459. Plaque de renforcement d' arc; os; fragmentaire; L = 9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9152; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXX/2; Inédite.
460. Plaque de renforcement d' arc; os; fragmentaire; L = 10,6 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9153; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXX/3; Inédite.
461. Plaque de renforcement d' arc; os; fragmentaire; L = 11,3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9151; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXX/4; Inédite.

Insigne militaire

462. Corniculum; bois de cerf; L = 13,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9156; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXX/1; Inédit.

Attache de fourreau

463. Attache de fourreau; os; fragmentaire; L = 6,4 cm; Apulum; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXX/5; Inédite.

Jetons

464. Jeton; os; D = 2,3 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9160; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXI/1; Inédit.

465. Jeton; os; D = 2,3 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3795; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXI/2; Inédit.
466. Jeton; os; D = 2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3801; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXI/3; Inédit.
467. Jeton; os; D = 1,9 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3796; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXI/4; Inédit.
468. Jeton; os; D = 1,9 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3797; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXI/5; Inédit.
469. Jeton; os; D = 1,9 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9162; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXI/6; Inédit.
470. Jeton; os; D = 1,6 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3799; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXI/7; Inédit.
471. Jeton; os; D = 1,9 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3798; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXI/8; Inédit.
472. Jeton; os; D = 2,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9161; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXI/9; Inédit.
473. Jeton; os; fragmentaire; Apulum; str.Gemina (canabae ?) D = 2,2 cm; MNUAI; No. inv. 9163; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXI/10; Inédit.
474. Jeton; os; D = 2,4 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3793; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXI/11; Inédit.
475. Jeton; os; D = 2,1 cm; Apulum; Partoş - cimitirul ortodox, 1994; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXI/12; Inédit.
476. Jeton; os; D = 2 cm; Apulum; Partoş - cimitirul ortodox, 1994; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXI/13; Inédit.
477. Jeton; os; D = 2 cm; Alba Iulia; Cetate - ravelinul Sf.Francisc și Paula; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXI/14; Inédit.
478. Jeton; os; D = 1,7 cm; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXI/15; Inédit.
479. Jeton; os; D = 2,3 cm; Apulum; MNITC; No. inv. 3882; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXII/1; *Cociş-Alicu 1993*, p.123, Pl. XXIII/5.
480. Jeton; os; D = 2 cm; Apulum; MNITC; No. inv. V/637; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXII/2; *Cociş-Alicu 1993*, p. 123, Pl. XXII/4.
481. Jeton; os; D = 1,9 cm; Apulum; MNITC; No. inv. V/4009; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXII/3; *Cociş-Alicu 1993*, p. 123, Pl. XXIII/4.
482. Jeton; os; D = 2 cm; Apulum; MNITC; No. inv. V/4008; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXII/4; *Cociş-Alicu 1993*, p.123, Pl. XXIII/2.
483. Jeton; os; D = 2 cm; Apulum; MNITC; No. inv. V/4010; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXII/5; *Cociş-Alicu 1993*, p.123, Pl. XXII/16.

484. Jeton; os; D = 2,2 cm; Apulum; MNITC; No. inv. 5894; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXII/6; *Cociș-Alicu 1993*, p.123, Pl. XXIII/8.
485. Jeton; os; D = 2,2 cm; Apulum; MNITC; No. inv. VI/4011; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXII/7; *Cociș-Alicu 1993*, p. 123, Pl. XXIII/9.
486. Jeton; os; D = 1,9 cm; Apulum; MNITC; No. inv. 5897; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXII/8; *Cociș-Alicu 1993*, p. 123, Pl. XXIII/10.
487. Jeton; os; D = 2,2 cm; Apulum; MNITC; No. inv. V/4009; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXII/9; *Cociș-Alicu 1993*, p.122, Pl. XXI/4.
488. Jeton; os; D = 2,2 cm; Apulum; MNITC; No. inv. 5893; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXII/10; *Cociș-Alicu 1993*, p. 122, Pl. XXI/5.
489. Jeton; os; D = 2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3794; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXII/11; Inédit.
490. Jeton; os; D = 1,8 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3800; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXII/12; Inédit.
491. Jeton; os; D = 2,1 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3802; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXII/13; Inédit.
492. Jeton; os; D = 2,3 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3803; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXII/14; Inédit.

Dés

493. Dé; os; fragmentaire; Dim. = 1,3 x 0,7 cm; Apulum; str.Gemina (canabae?) MNUAI; No. inv. 9167; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXIII/1; Inédit.
494. Dé; os; fragmentaire; Dim. = 0,9 x 0,4 cm; Apulum; str.Gemina (canabae?) MNUAI; No. inv. 9167; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXIII/2; Inédit.
495. Dé; os; Dim. = 1,1 x 1 cm; Apulum; M.583, Stația de Salvare; No. inv. 9300; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXIII/3; Inédit.
496. Dé; os; Dim. = 1,1 x 1,1 cm; Apulum; M.583, Stația de Salvare; No. inv. 9300; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXIII/4; Inédit.
497. Dé; os; Dim. = 0,9 x 0,9 cm; Apulum; MNITC; No. inv. IV/4010; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXIII/5; *Cociș-Alicu 1993*, p. 122, Pl. XXI/2.
498. Dé; os; Dim. = 0,9 x 0,7 cm; Apulum; M.281, Stația de Salvare; No. inv. 8061; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXIII/6; Inédit.

Pièces décoratives de mobilier

499. Aplique en forme d'enfant ailé (Amor); ivoire; fragmentaire; H = 6 cm; l = 3 cm; gr. = 1,3 cm; D. trou = 0,8 cm; Apulum; MNUAI; No. inv. 19053 (?); Pl. XXXVIII/a, b, c; XXXIX/a,b; Inédite.

Instruments de musique

500. Flûte; os (ulna ?) d' aigle; fragmentaire; L = 25,2 cm; quatre trous; Apulum; Dealul Furcilor; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXIV/1; Inédite.

Stylets a écrire

501. Stilet; os; tete fragmentaire en forme de main droite; L = 11,9 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI. No. inv.3844; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXIV/2; Inédit.

Instruments de médecine

502. Cuillère; os; fragmentaire; le corp est décoré avec deux moulures délimitées par des incisions; L = 5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9165; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVI/1; Inédite.
503. Cuillère; os; fragmentaire; on conserve seulement le cuilleron; L = 3,2 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9166; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVI/2; Inédite.
504. Cuillère; os; cuilleron fragmentaire; L = 12,8 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3808; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVI/3; Inédite.
505. Cuillère; os; L = 8,1 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No.inv. 3805; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVI/4; Inédite.
506. Cuillère; os; fragmentaire; L = 4,7 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No.inv. 3789; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVI/5; Inédite.
507. Cuillère; os; fragmentaire; L = 4,5 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3807; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVI/6; Inédite.

508. Cuillère; os; fragmentaire; tije ornementée avec deux moulures; L = 4,2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3806; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVI/7; Inédite.
509. Cuillère; os; fragmentaire; L = 7,8 cm. Le corp est décoré avec des incisions et conserve dans l'orifice rectangulaire une bille. Il est possible qu'elle ait servi a l'alimentation des enfants; Apulum; MNITr.; No. inv. VI/4004; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVII/1; *Cociş-Alicu 1993*, p. 120, Pl. XIII/1.
510. Cuillère; os; fragmentaire; on conserve seulement le cuilleron; L = 3,6 cm; Apulum; MNITr.; No. inv. VI/4003; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVII/2; *Cociş-Alicu 1993*, p. 120, Pl. XIII/2.
511. Cuillère; os; L = 10,9 cm; Apulum; MNITr.; No. inv. VI/4002; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVII/3; *Cociş-Alicu 1993*, p. 120, Pl. XII/3.
512. Cuillère; os; cuilleron fragmentair; L = 10,2 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3788; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVII/4; Inédite.
513. Cure-oreille; os; fragmentaire; L = 5,3 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3693; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXVI/4; Inédite.
514. Palette; os; Dim. = 4,5 x 5,6 cm; Apulum; MNITC; No. inv. VI/4005; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXVI/1; *Cociş-Alicu 1993*, p.124, Pl. XX/3.
515. Manche de spatule (?); os; L = 9,7 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3832; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIX/1; Inédite.
516. Manche de scalpel (?); os; L = 3,8 cm; Apulum; anciennes collections (fouilles A.Cserni ?); MNUAI; No. inv. 3692; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXIX/2; Inédite.
517. Manche; os; L = 6,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9187; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXVI/5; Inédite.

Pièces diverses

518. Outil de potier; côte de bovidé; L = 30 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9169; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXV/1; Inédit.
519. Polisseur; os; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3849; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXV/2; Inédit.

520. Crotalum; os; 4 points incisés; L = 4,3 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3851; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXVI/3; Inédit.

Pièces non identifiées

521. Tije; os; L = 7 cm; équarrie en facettes; un trou central; Alba Iulia; MNITC; No. inv. V/4001; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXVI/2; *Cociș-Alicu 1993*, p. 124. Pl. XXIV/4.

522. Élément décoratif de mobilier (?); os; fragmentaire; L = 6,3 cm; Apulum; Dealul Furcilor, S.I.C.2.; MNUAI; No. inv. 9375; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXVII/8; Inédit.

Déchets, ébauches, semi-produits

523. Fragment; os long bovidé; L = 9,5 cm; Alba Iulia; str. Republicii; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXVII/1; Inédit.

524. Plaque; os; six trous perforants; L = 9,5 cm; Apulum; thermes (?), fouilles A.Cserni; MNUAI; No. inv. 3850; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXVII/2; Inédite.

525. Fragment; os long bovidé; L = 5,5 cm; Alba Iulia; str. Republicii; MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXVII/3; Inédit.

526. Fragment; bois de cerf; L = 5,5 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XXXVII/4; Inédit.

527. Bois de cerf; Dim. = 45 cm; Apulum; str.Gemina (canabae ?) MNUAI; No. inv. 9168; II-IIIème s.ap.J.-C.; Pl. XLI/1; Inédit.

EXPLICAȚIA PLANȘELOR

- Pl. I. Alba Iulia: localizarea principalelor zone cu descoperiri din epocă romană.
- Pl. II. Apulum: ace de păr cu cap sferic (1-17).
- Pl. III. Apulum: ace de păr cu cap sferic (1-23).
- Pl. IV. Apulum: ace de păr cu cap plat (1-5); cu cap rotunjit (6-7); cu cap conic (8-9, 12-13); cu cap triunghiular (10-11).
- Pl. V. Apulum: ace de păr cu cap triunghiular (1, 5); cu cap conic (2, 7-12); cu cap plat (6); cu cap rotunjit (3-4, 13-14).
- Pl. VI. Apulum: ace de păr cu cap conic (1-15).
- Pl. VII. Apulum: ace de păr cu cap conic (1-5, 7-13); cu cap triunghiular (6).
- Pl. VIII. Apulum: ace de păr cu cap conic (1-5, 7, 9-10, 12-13, 15-16); cu cap triunghiular (6, 8, 11, 14).
- Pl. IX. Apulum: ace de păr cu cap plat (3-4, 7-8, 12-13); cu cap rotunjit (1-2, 5-6, 9-11, 14).
- Pl. X. Apulum: ace de păr cu cap în formă de con de pin (1-3); cu cap în formă de balustră și vârf piramidal (4); cu cap romboidal și două gulere (5); cu cap incizat terminat cu buton (6); cu cap piramidal și unul sau două gulere (7, 9, 11); cu cap în formă de balustră (8, 10).
- Pl. XI. Apulum: ace de păr cu cap în formă de mână (1); cu cap în formă de palmetă (2); cu cap în formă de vas (3); cu cap discoidal (4); cu cap fragmentar și unul sau două gulere (5-8).
- Pl. XII. Apulum: plăci decorative de centură (1-4); inele-verigi (5-11).
- Pl. XIII. Apulum: pandantive din dinți de animale: canin de câine (1); incisivi de cerb (2-4); colț de mistreț (5); pioxidă (6).
- Pl. XIV. Apulum: pandantive din corn de cerb (1-3).
- Pl. XV. Apulum: ace de cusut (1-12).
- Pl. XVI. Apulum: ace de cusut (1-15).
- Pl. XVII. Apulum: ace de cusut (1-12).
- Pl. XVIII. Apulum: ace de cusut (1-11).
- Pl. XIX. Apulum: ace de cusut fragmentare (1-11).
- Pl. XX. Apulum: ace de cusut fragmentare (1-12).
- Pl. XXI. Apulum: ace de cusut fragmentare (1-12).
- Pl. XXII. Apulum: ace de cusut fragmentare (1-12).
- Pl. XXIII. Apulum: ace de cusut fragmentare (1-9); întregi (10-11).
- Pl. XXV. Apulum: ace de cusut întregi (1-2); fragmentare (3-8).
- Pl. XXV. Apulum: ace de cusut (1-3); sulă (4); cutii pentru ace (5-8).
- Pl. XXVI. Apulum: lingurițe (1-7).

- Pl. XXVII. Apulum: lingurițe (1-4); mânere (5, 9); furci de tors (6-7); element decorativ de mobilier (8).
- Pl. XXVIII. Apulum: plăsele din os (1-2); mânere din corn de cerb (3) și corn de capră (4-6).
- Pl. XXIX. Apulum: mânere (1-2); elemente de șarnieră neperforate (3-4); fusuri fragmentare (5-7); fălțuitoare (8-9).
- Pl. XXX. Apulum: piese de echipament militar: corniculum (1); întăritoare de arc (2-4); prinzătoare de teacă (5).
- Pl. XXXI. Apulum: jetoane (1-15).
- Pl. XXXII. Apulum: jetoane (1-14).
- Pl. XXXIII. Apulum: zaruri (1-6).
- Pl. XXXIV. Apulum: flaut (1); stylus (2).
- Pl. XXXV. Apulum: piepten de decorat ceramica (1); lustruitor (2).
- Pl. XXXVI. Apulum: paletă farmaceutică (1); piesă cu funcționalitate nedeterminată (2); crotalum (3); sondă de ureche (4); mâner fragmentar (5).
- Pl. XXXVII. Apulum: deșeuri, eboșe din os și corn (1-4).
- Pl. XXXVIII. Apulum: aplică decorativă de mobilier din fildeș (a, b, c).
- Pl. XXXIX. Apulum: aplică decorativă de mobilier din fildeș (a, b).
- Pl. XL. Apulum: corn de cerb (1).
- Pl. XLI. Apulum: corn de cerb: detalii de debitare cu fierăstrăul (1-2).
- Pl. XLII. Apulum: corn de cerb: detalii de debitare cu dalta (1-2).

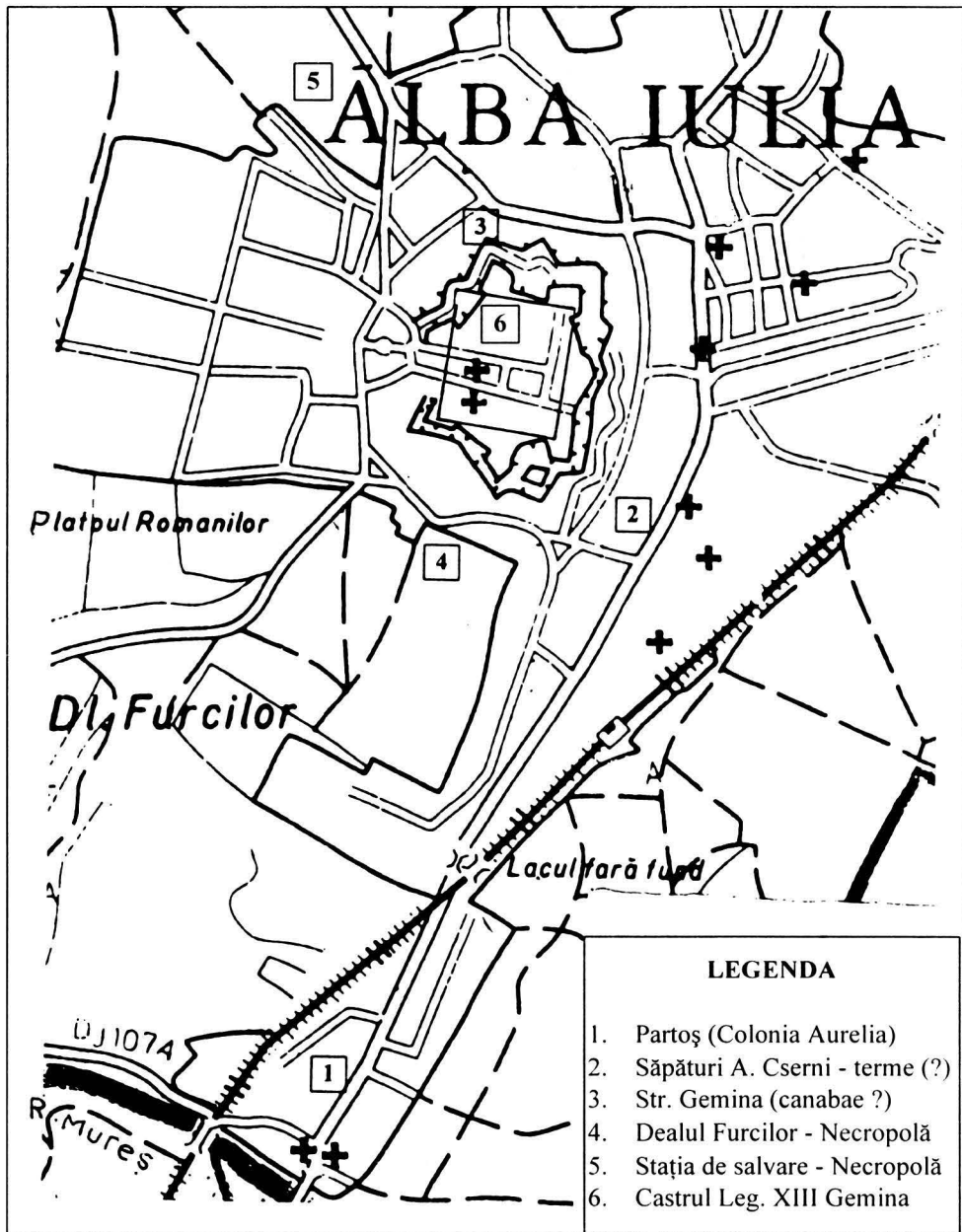
EXPLICATION DES FIGURES

- Pl. I. Alba Iulia: localisation des principaux zones aux découvertes de l' époque romaine.
- Pl. II. Apulum: épingles à cheveux à tête sphérique (1-17).
- Pl. III. Apulum: épingles à cheveux à tête sphérique (1-23).
- Pl. IV. Apulum: épingles à cheveux à sommet plat (1-5); à sommet arrondi (6-7); à sommet conique (8-9, 12-13); à sommet triangulaire (10-11).
- Pl. V. Apulum: épingles à tête triunghiular (1, 5); à tête conique (2, 7-12); à tête plat (6); à tête arrondi (3-4, 13-14).
- Pl. VI. Apulum: épingles à tête conique (1-15).
- Pl. VII. Apulum: épingles à tête conique (1-5, 7-13); à tête triangulaire (6).
- Pl. VIII. Apulum: épingles à tête conique (1-5, 7, 9-10, 12-13, 15-16); à tête triangulaire (6, 8, 11, 14).
- Pl. IX. Apulum: épingles à sommet plat (3-4, 7-8, 12-13); à sommet arrondi (1-2, 5-6, 9-11, 14).
- Pl. X. Apulum: épingles à tête en forme de pomme de pin (1-3); en forme de balustre et sommet pyramidal (4); à tête romboïdale et deux moulures (5); à tête incisée terminée par un bouton (6); à tête pyramidale et une ou deux moulures (7, 9, 11); à tête en forme de balustre (8, 10).
- Pl. XI. Apulum: épingles à cheveux a tête en forme de main (1); à tête en forme de palmette (2); à tête en forme de vase (3); à tête discoidale (4); à tête fragmentaire avec une ou deux moulures (5-8).
- Pl. XII. Apulum: plaques décoratives de ceinture (1-4); anneaux (5-11).
- Pl. XIII. Apulum: pendentifs de dent canine (1); incisifs de cerf (2-4); défense de sanglier (5); pyxide (6).
- Pl. XIV. Apulum: pendentifs en bois de cerf (1-3).
- Pl. XV. Apulum: aiguilles (1-12).
- Pl. XVI. Apulum: aiguilles (1-15).
- Pl. XVII. Apulum: aiguilles (1-12).
- Pl. XVIII. Apulum: aiguilles (1-11).
- Pl. XIX. Apulum: aiguilles fragmentaires (1-11).
- Pl. XX. Apulum: aiguilles fragmentaires (1-12).
- Pl. XXI. Apulum: aiguilles fragmentaires (1-12).
- Pl. XXII. Apulum: aiguilles fragmentaires (1-12).
- Pl. XXIII. Apulum: aiguilles fragmentaires (1-9); complètes (10-11).

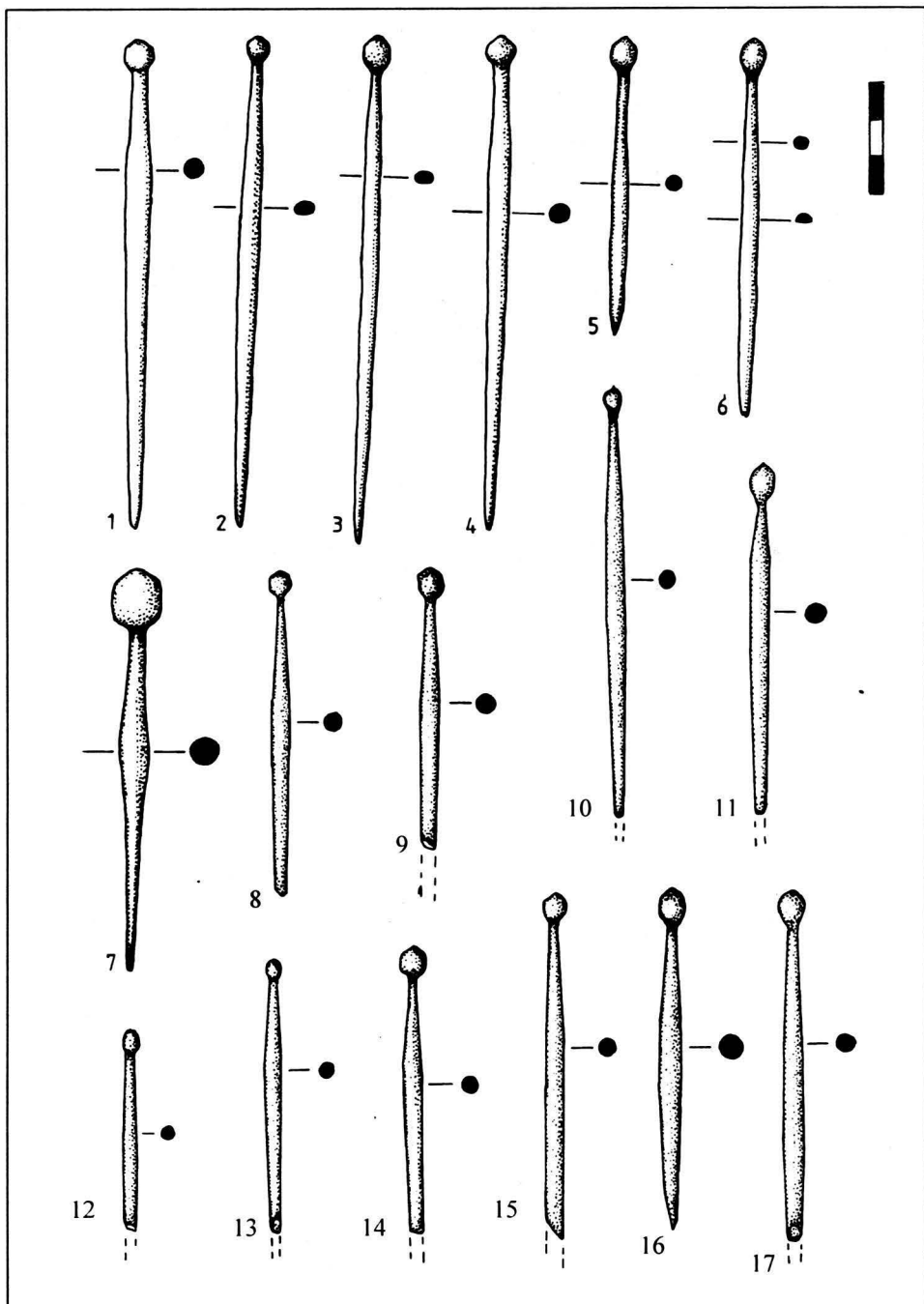
- Pl. XXV. Apulum: aiguilles (1-2); fragmentaires (3-8).
- Pl. XXV. Apulum: aiguilles (1-3); poinçon (4); étuis aux aiguilles (5-8).
- Pl. XXVI. Apulum: cuillères (1-7).
- Pl. XXVII. Apulum: cuillères (1-4); manches (5, 9); quenouilles (6-7); élément décoratif de mobilier (8).
- Pl. XXVIII. Apulum: manches d'os (1-2); manches en bois de cerf (3) et corne (4-6).
- Pl. XXIX. Apulum: manches (1-2); élément de charnière (3-4); fuseaux fragmentaires (5-7); écharnoirs (8-9).
- Pl. XXX. Apulum: pièces d'équipement militaire: insigne militaire (1); plaques de renforcement d'arc (2-4); attache de fourreau (5).
- Pl. XXXI. Apulum: jetons (1-15).
- Pl. XXXII. Apulum: jetons (1-14).
- Pl. XXXIII. Apulum: dés (1-6).
- Pl. XXXIV. Apulum: flûte (1); stylet (2).
- Pl. XXXV. Apulum: peigne de potier (1); polisseur (2).
- Pl. XXXVI. Apulum: palette de pharmacie (1); pièce avec fonctionnalité indéterminée (2); crotalum (3); spatule cure-oreille (4); manche fragmentaire (5).
- Pl. XXXVII. Apulum: déchets, ébauches en os et corne (1-4).
- Pl. XXXVIII. Apulum: applique décorative de mobilier en ivoire (a, b, c).
- Pl. XXXIX. Apulum: applique décorative de mobilier en ivoire (a, b).
- Pl. XL. Apulum: bois de cerf (1).
- Pl. XLI. Apulum: bois de cerf: détails de débitage à la scie (1-2).
- Pl. XLII. Apulum: bois de cerf: détails de débitage au ciseau (1-2).
-

PLANȘE

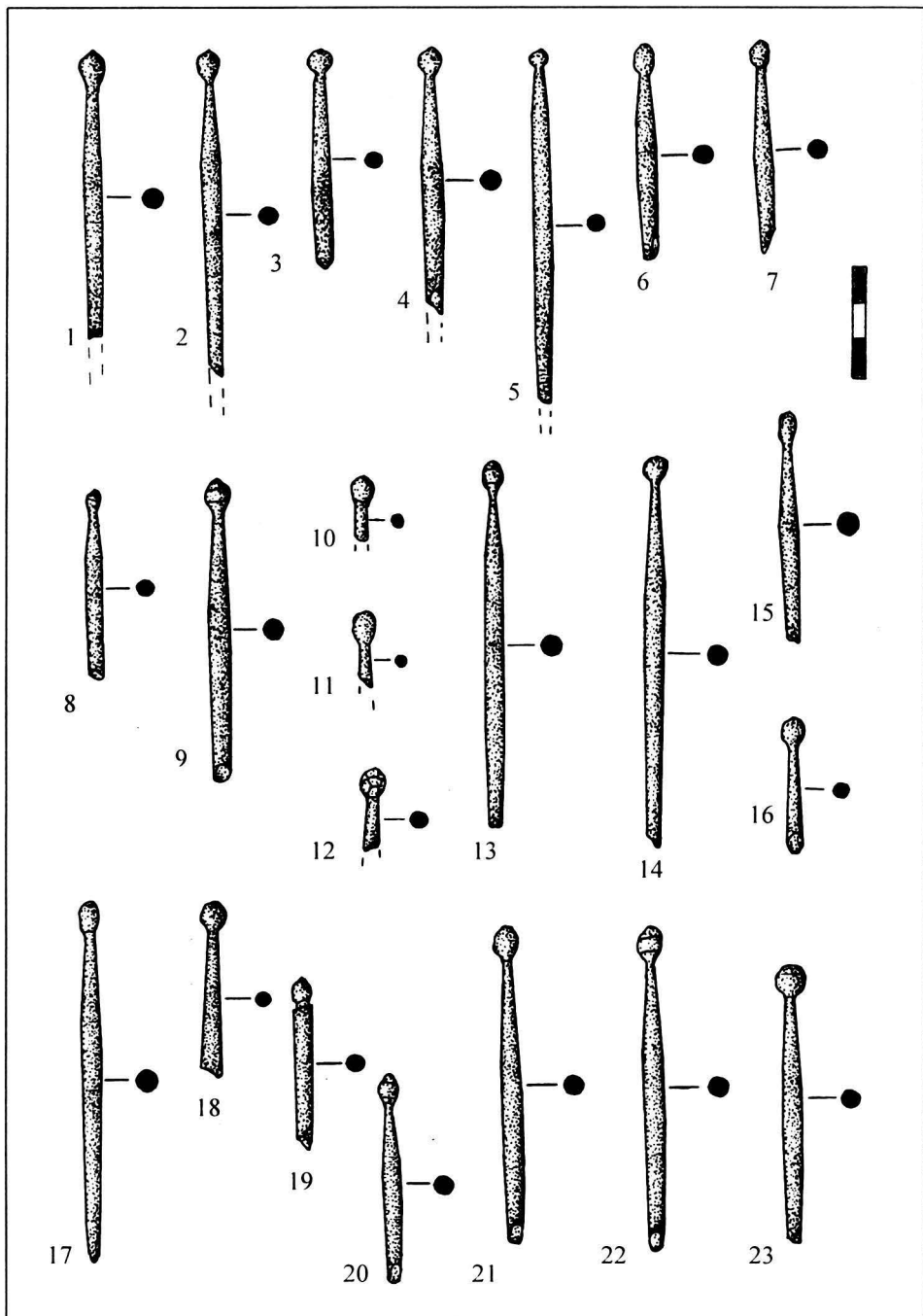

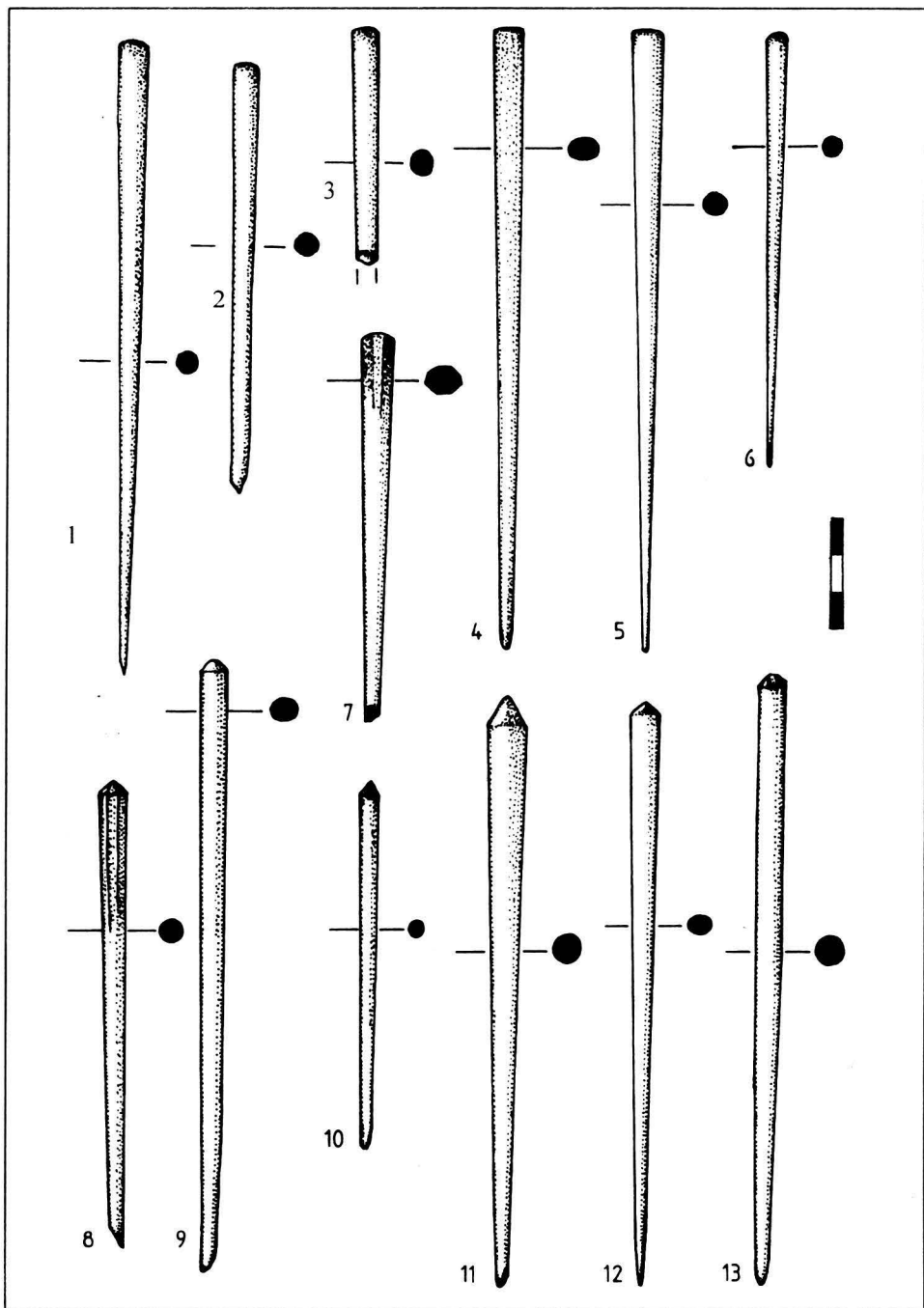
Plansa I

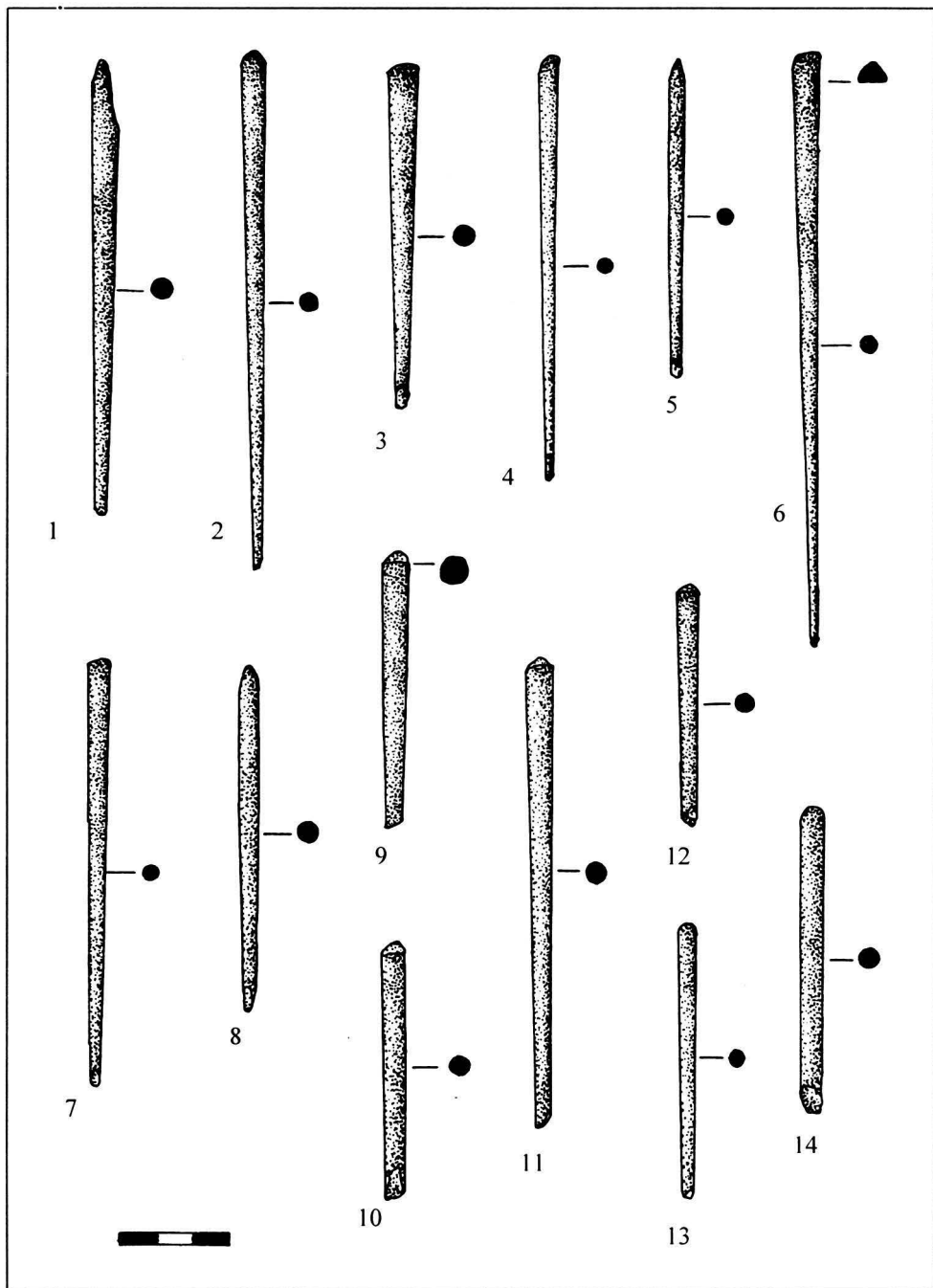
Plaușa II

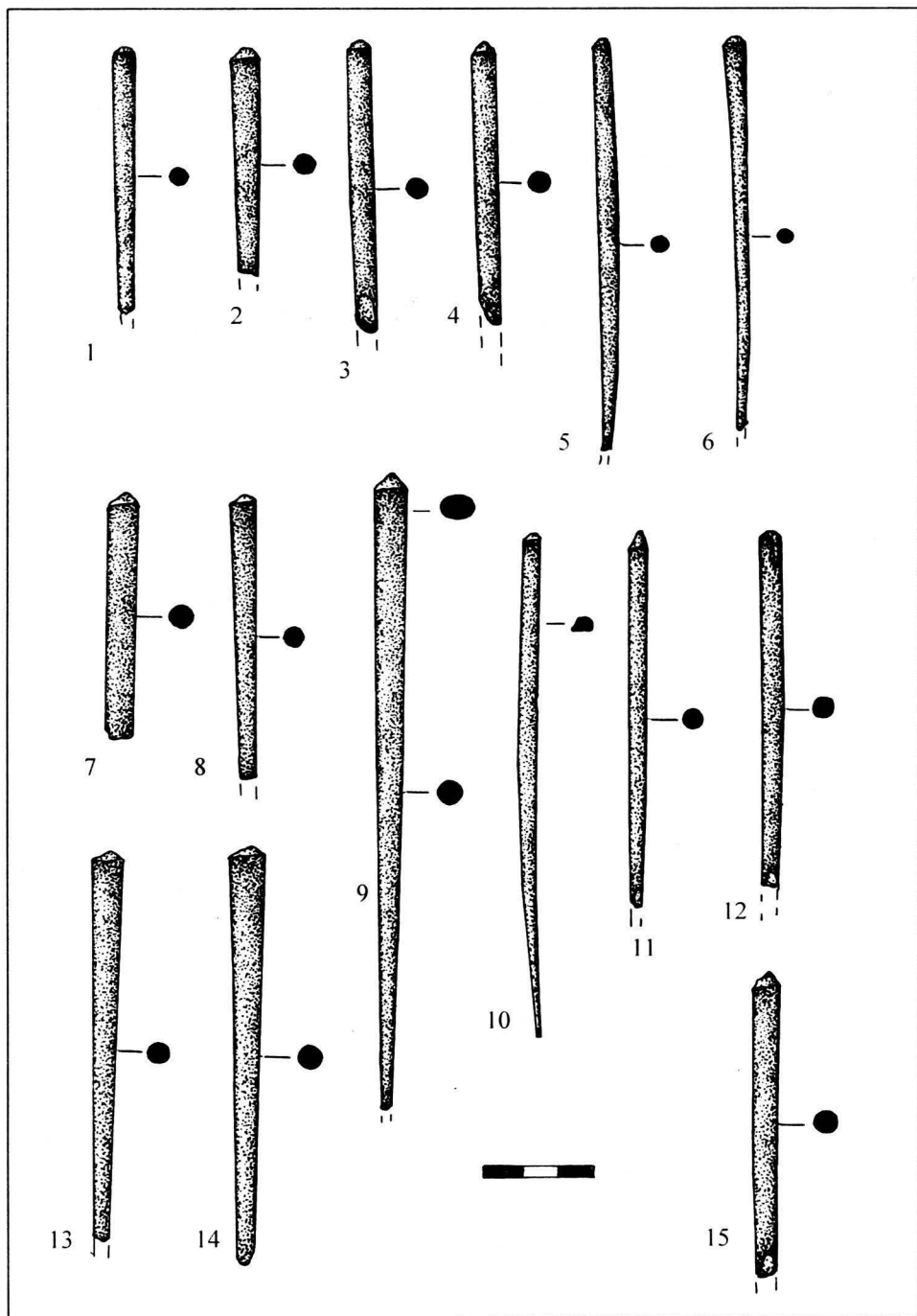
Plaușa III

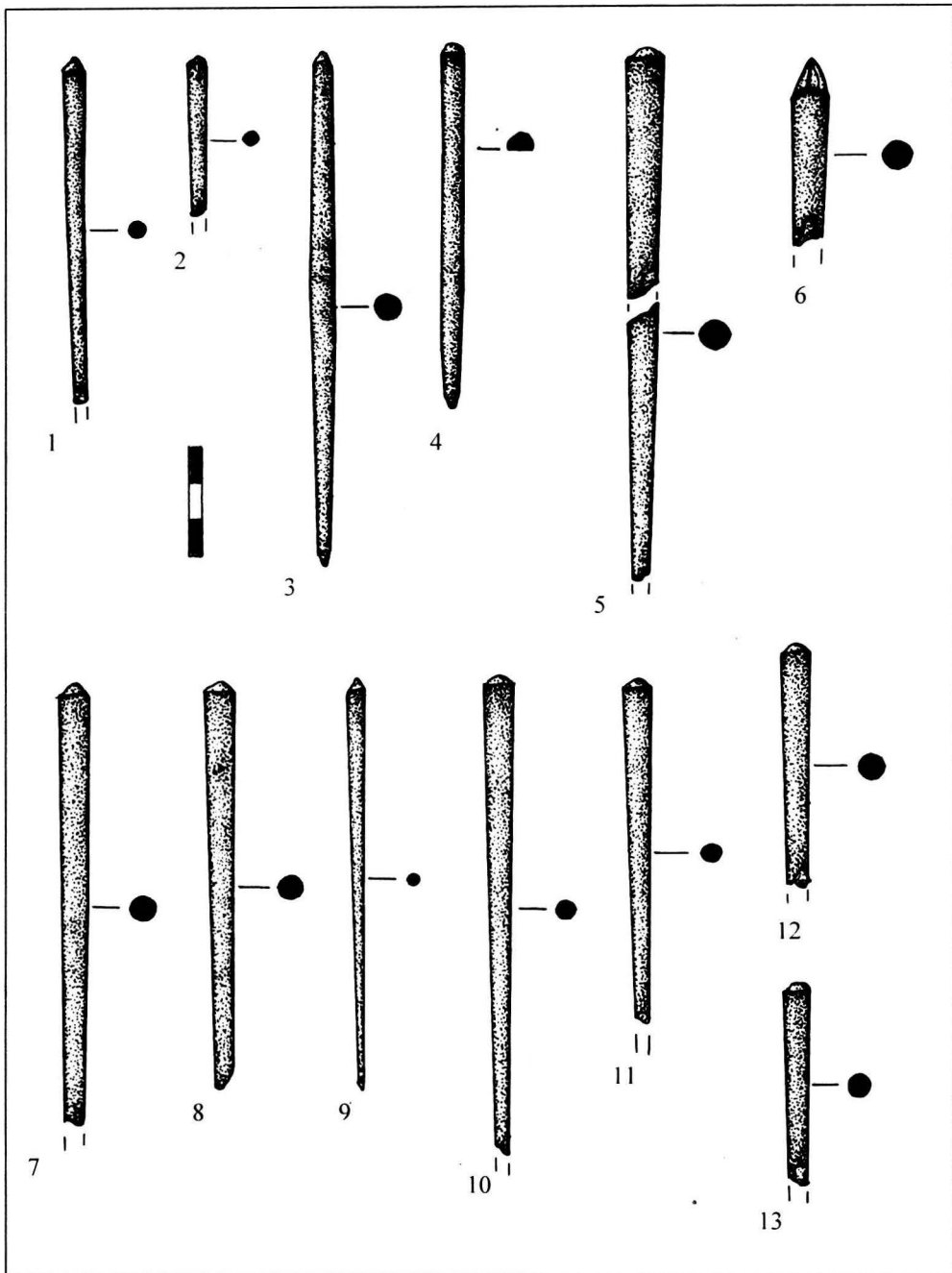
Plaușă IV

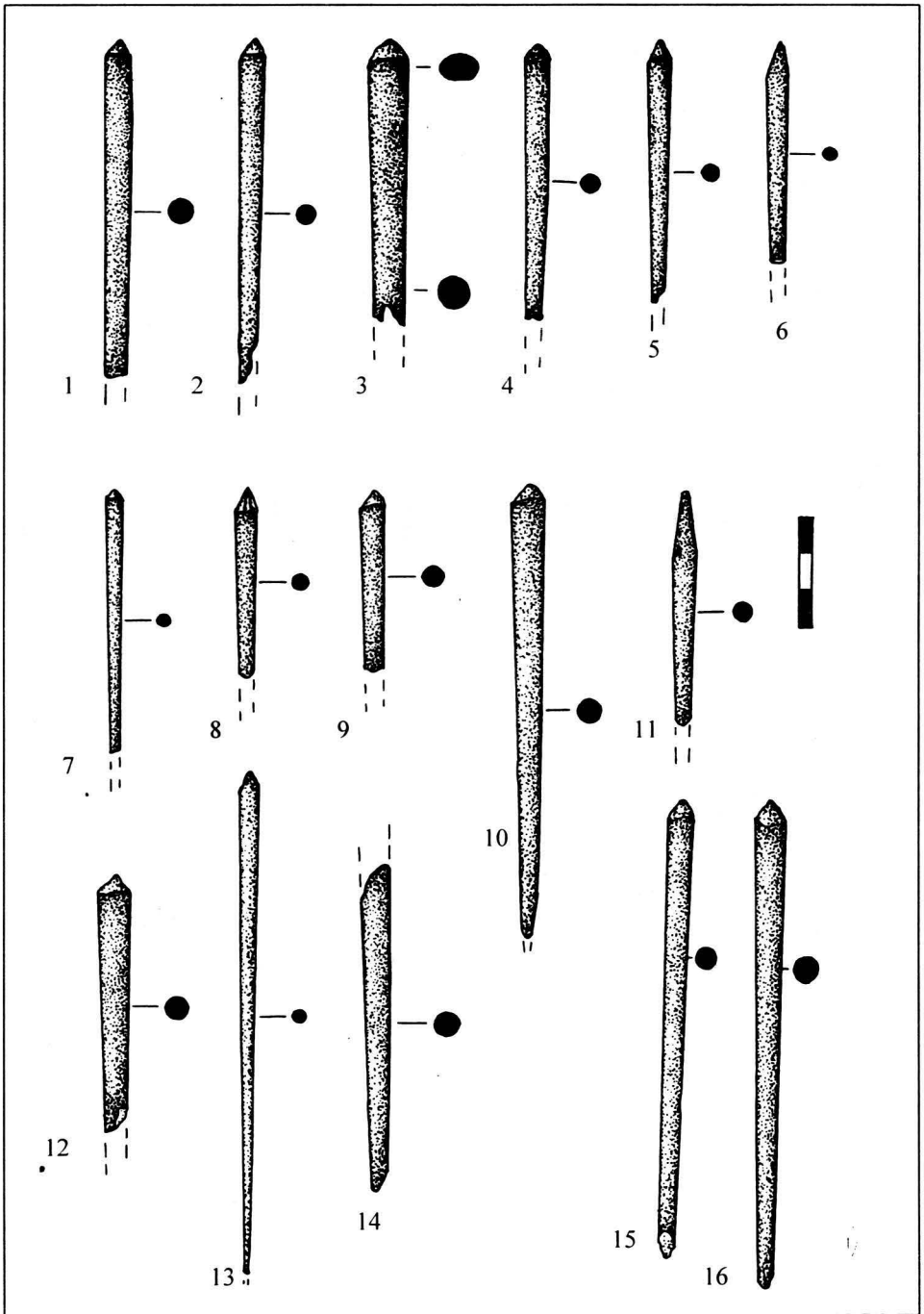
Plaușă V

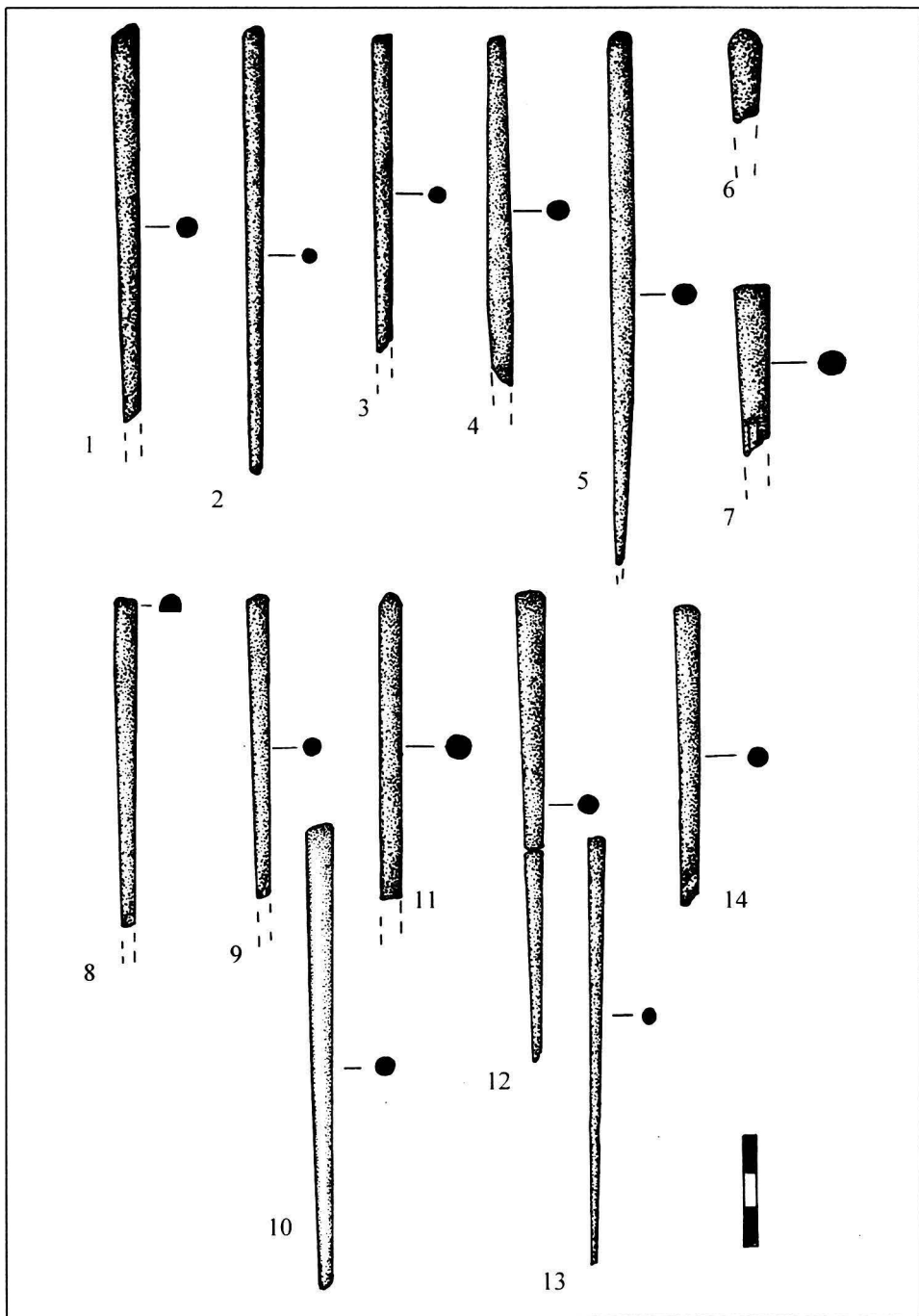
Planșa VI.

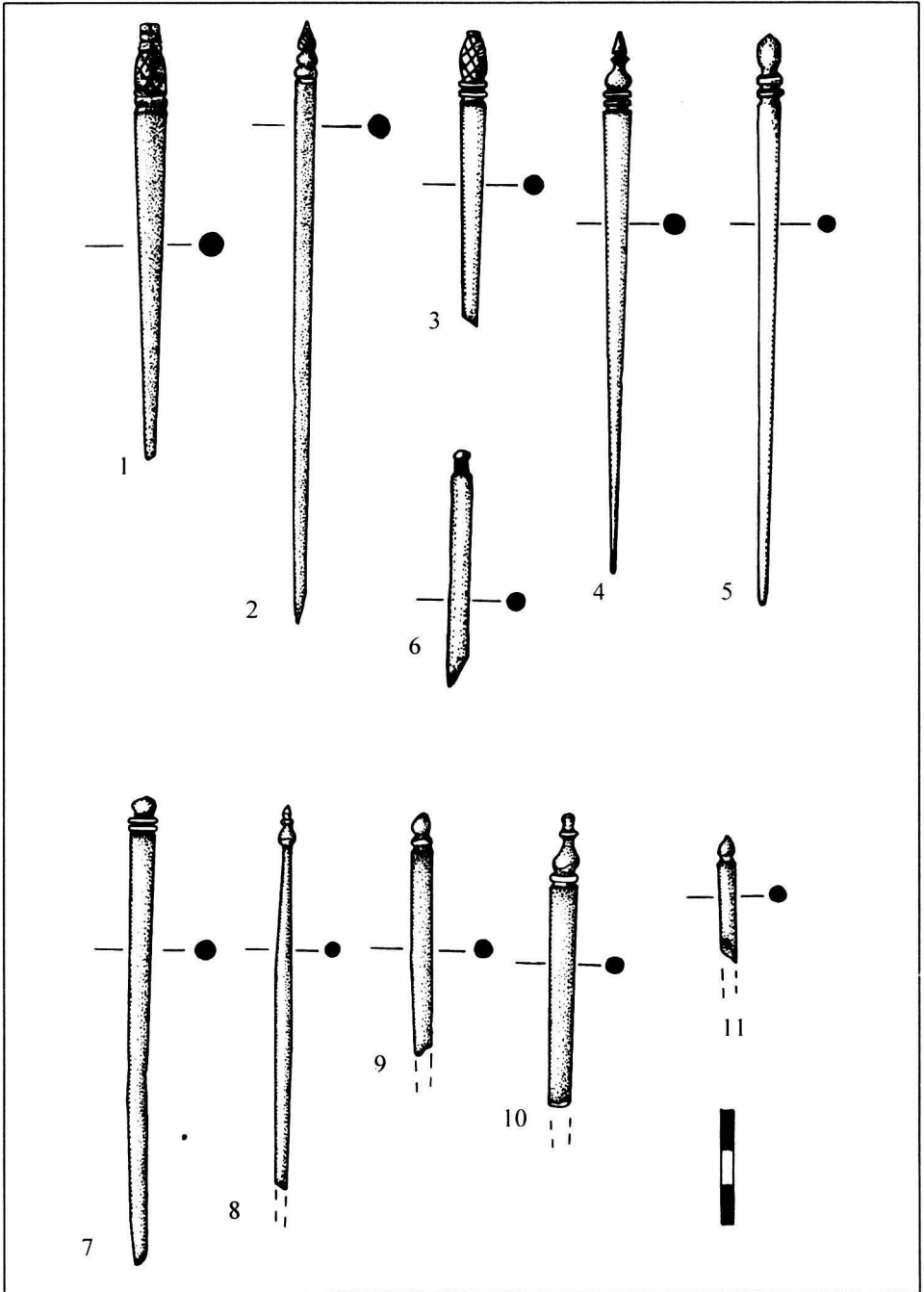
Plasa VII

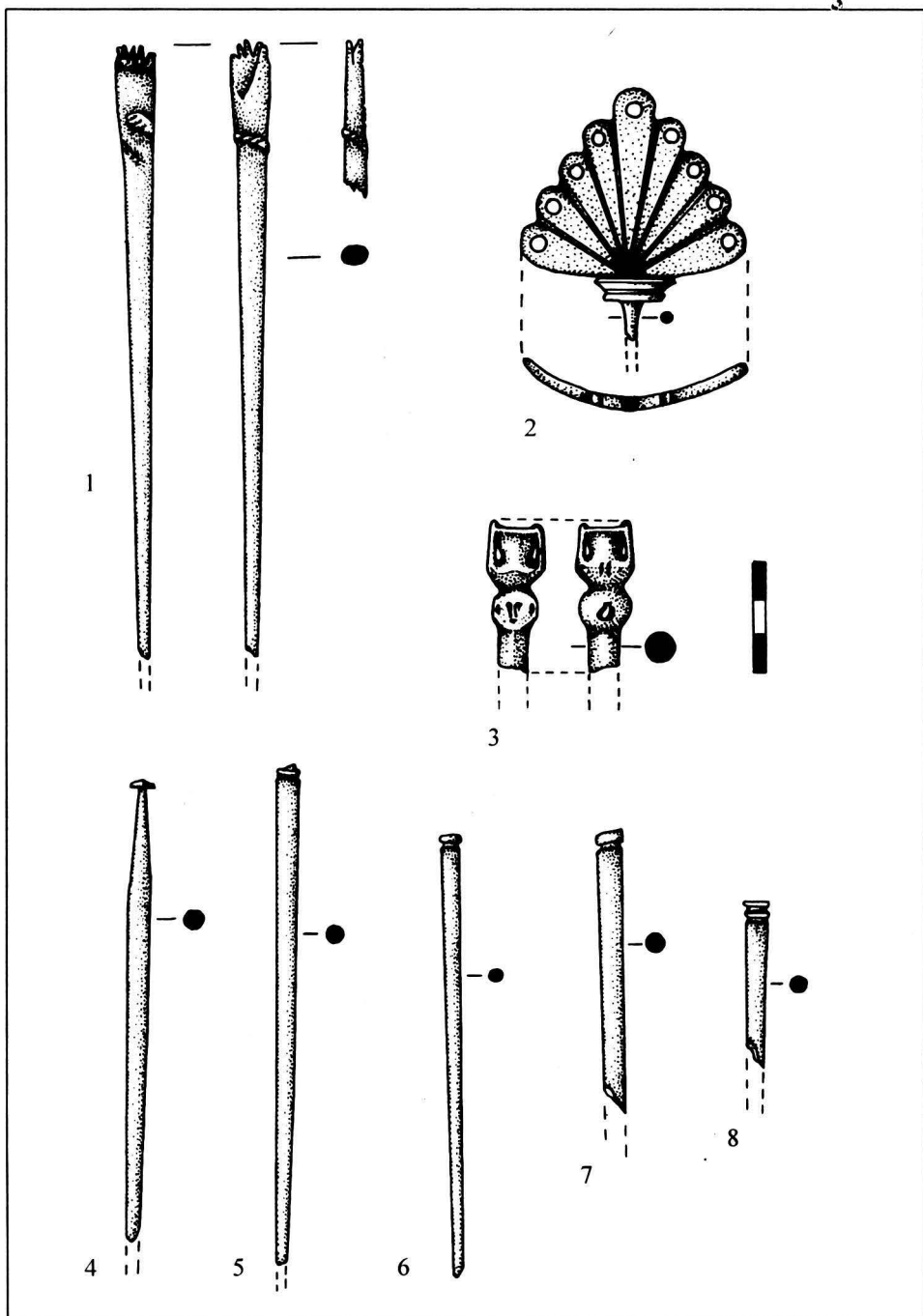
Planșa VIII

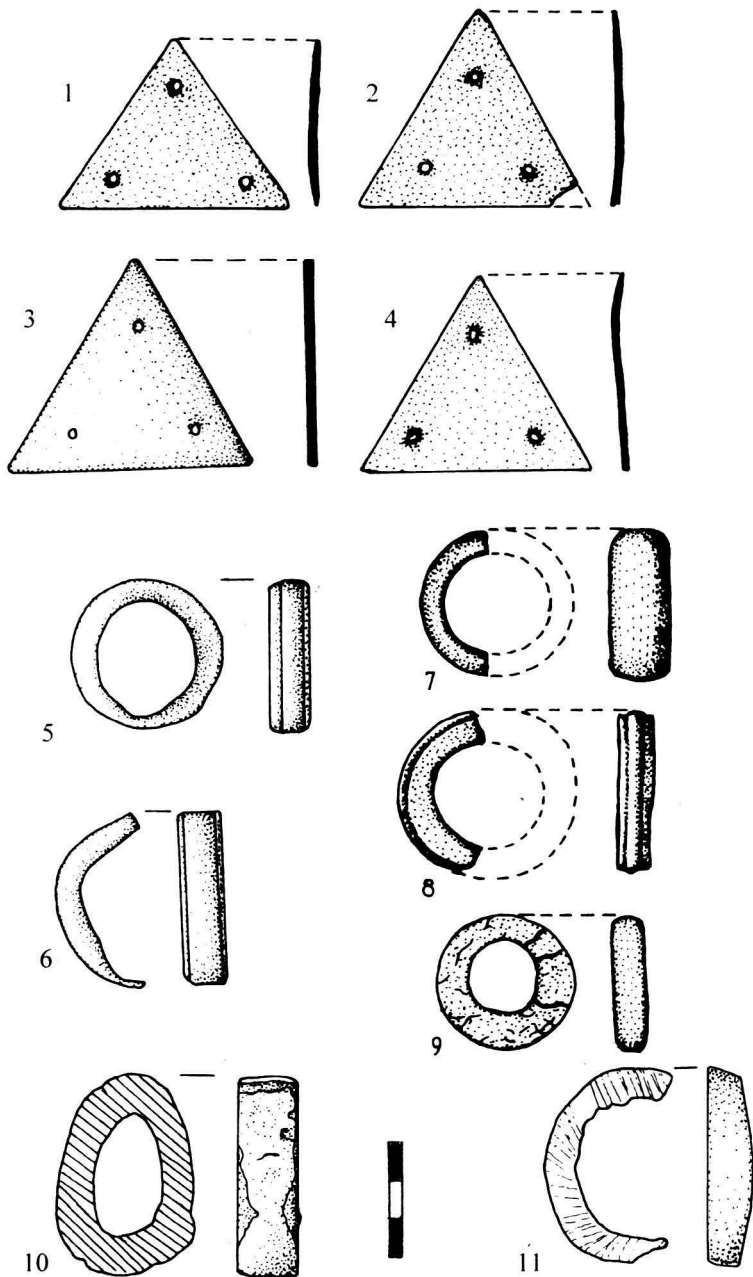
Plauņa IX

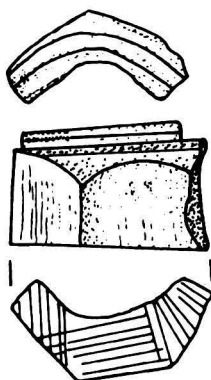
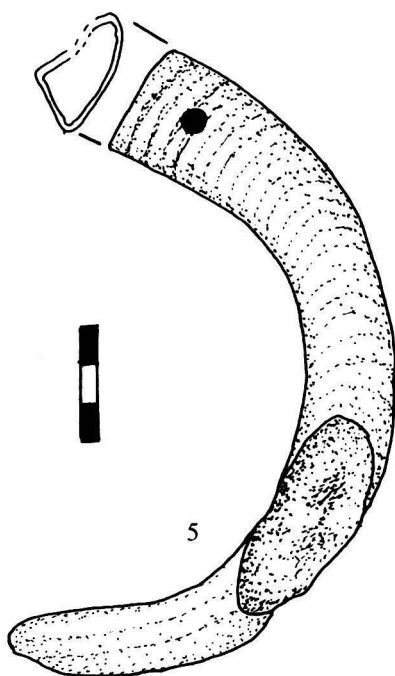
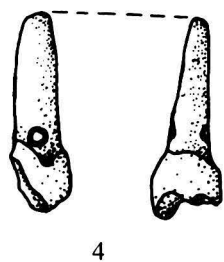
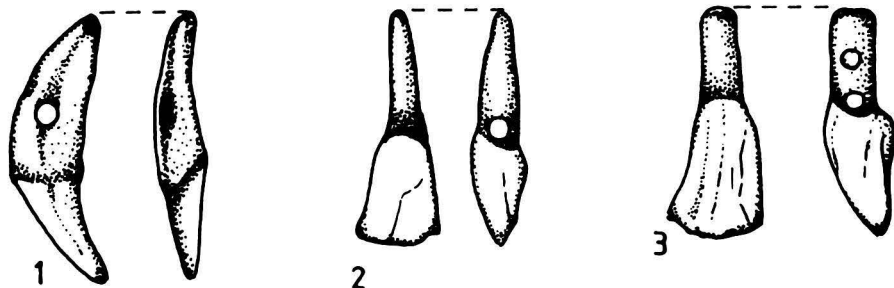
Planşa X

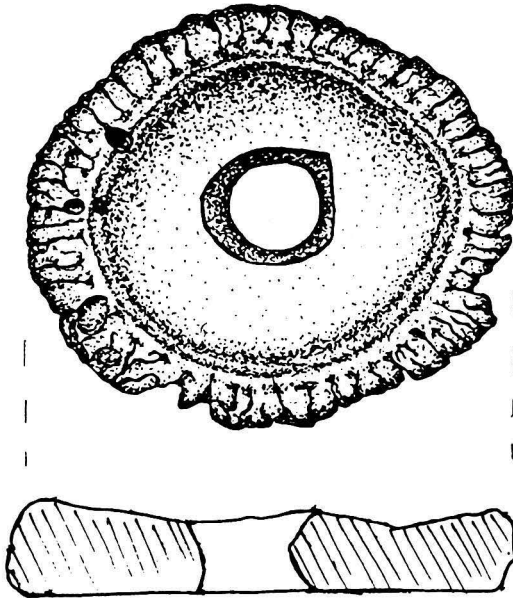
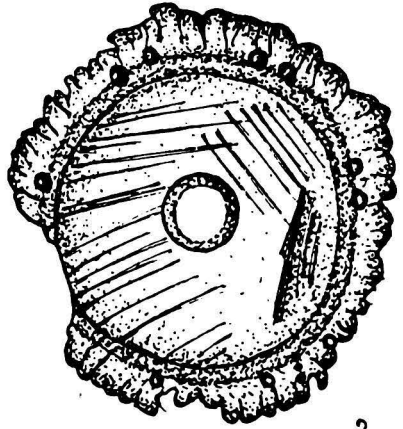
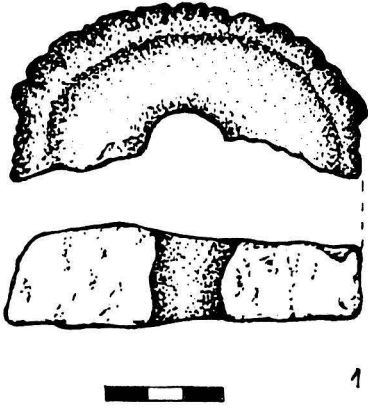
Planșa XI

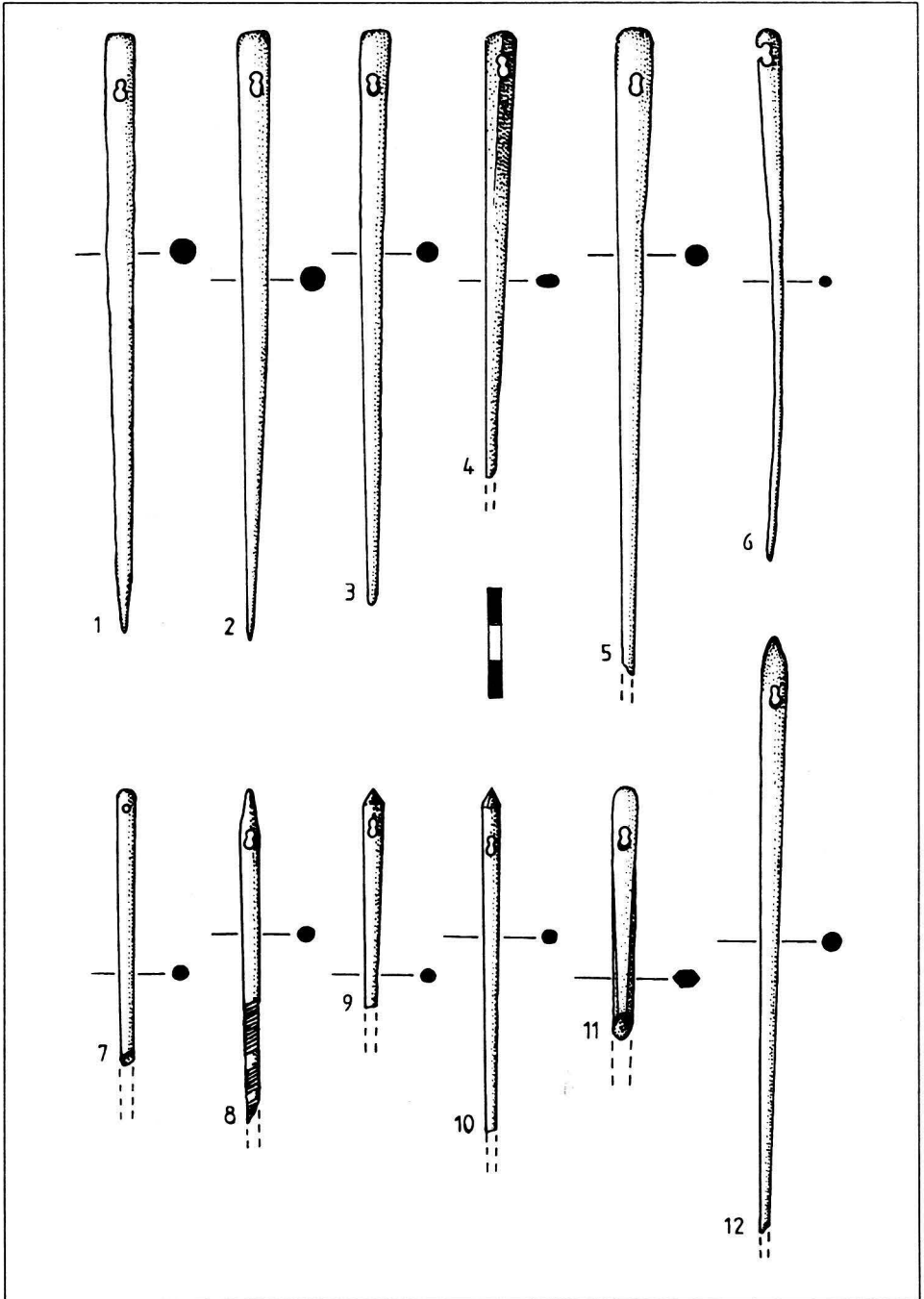
Plaușă XII

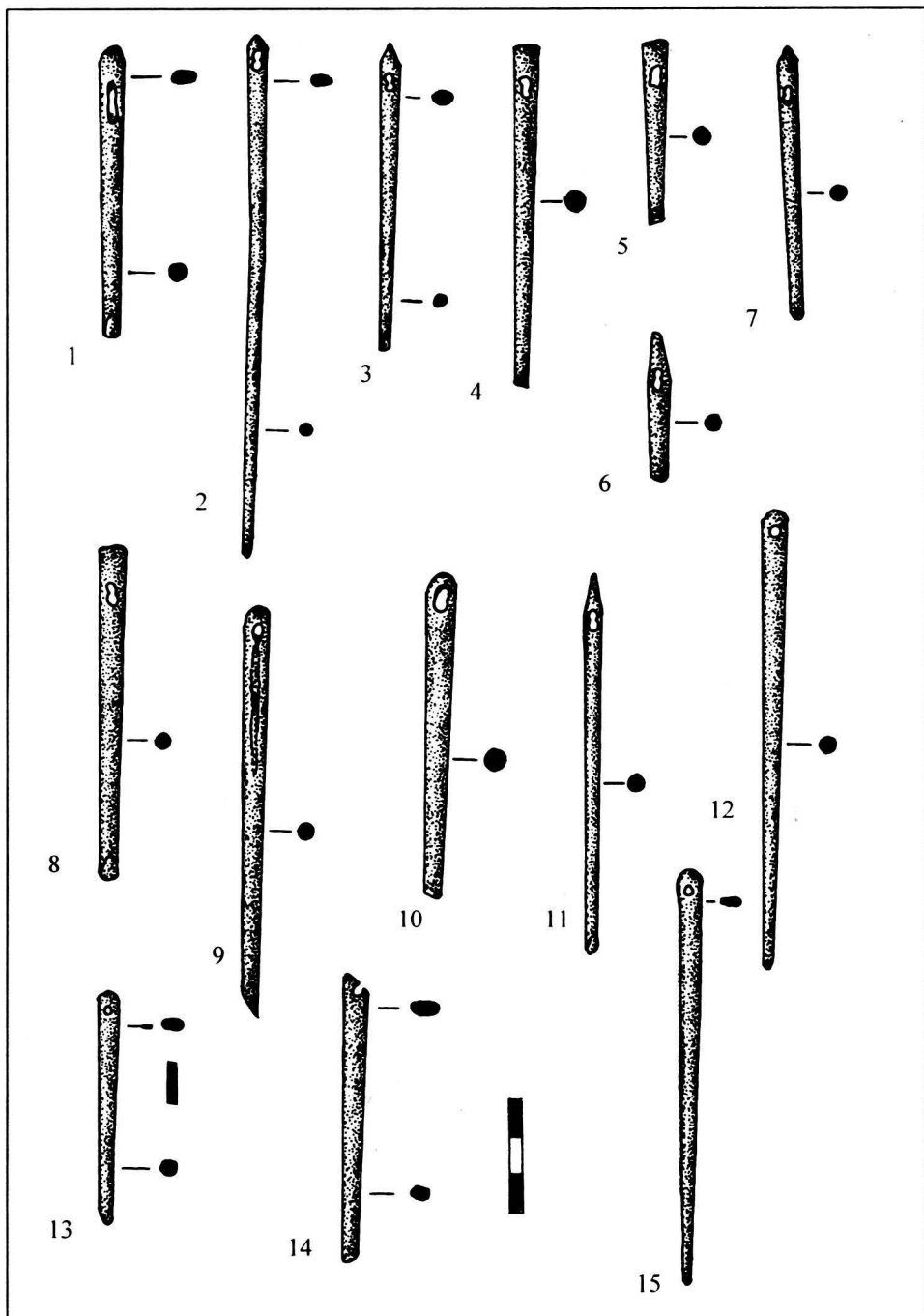
Planșa XIII

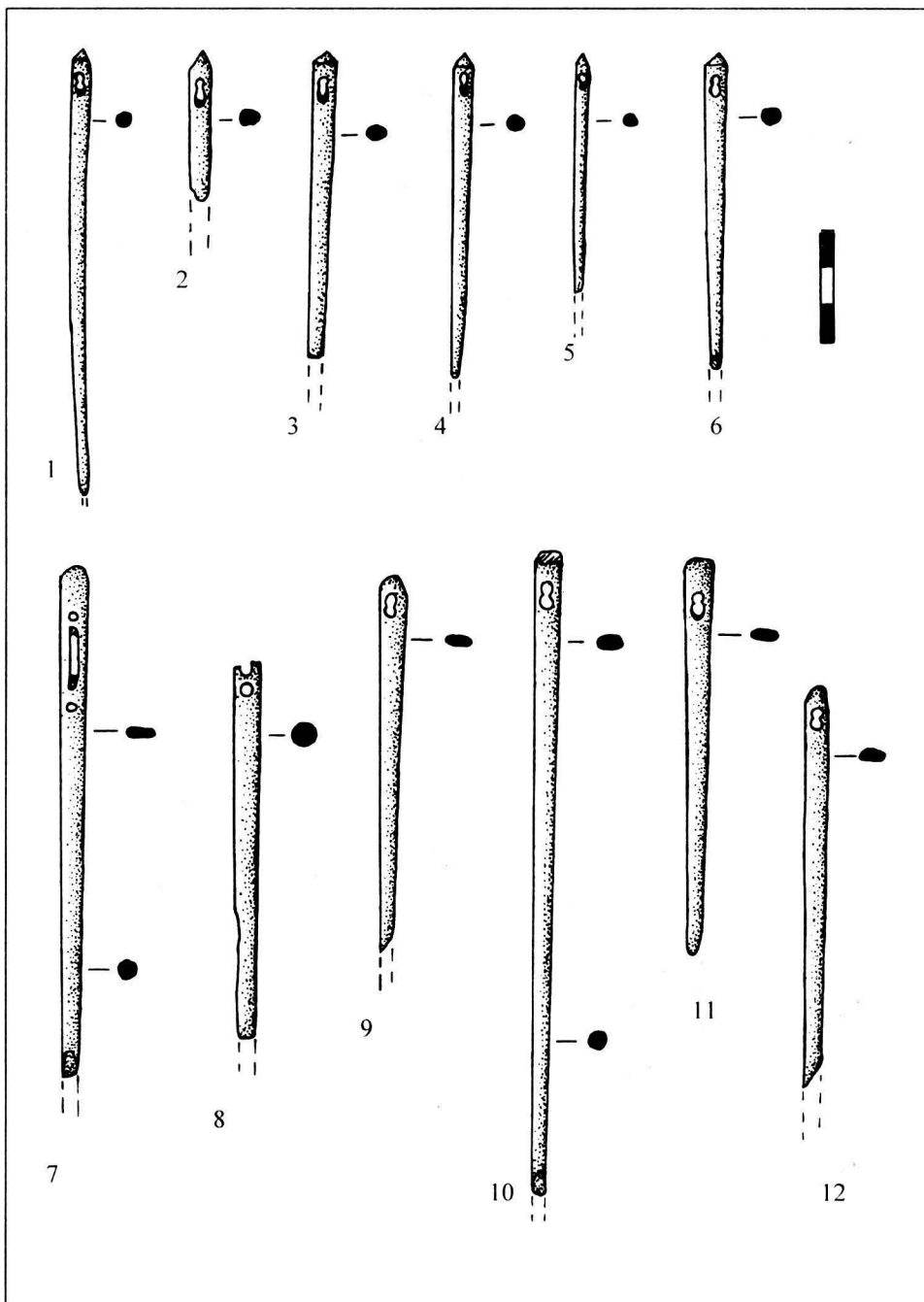
Planşa XIV

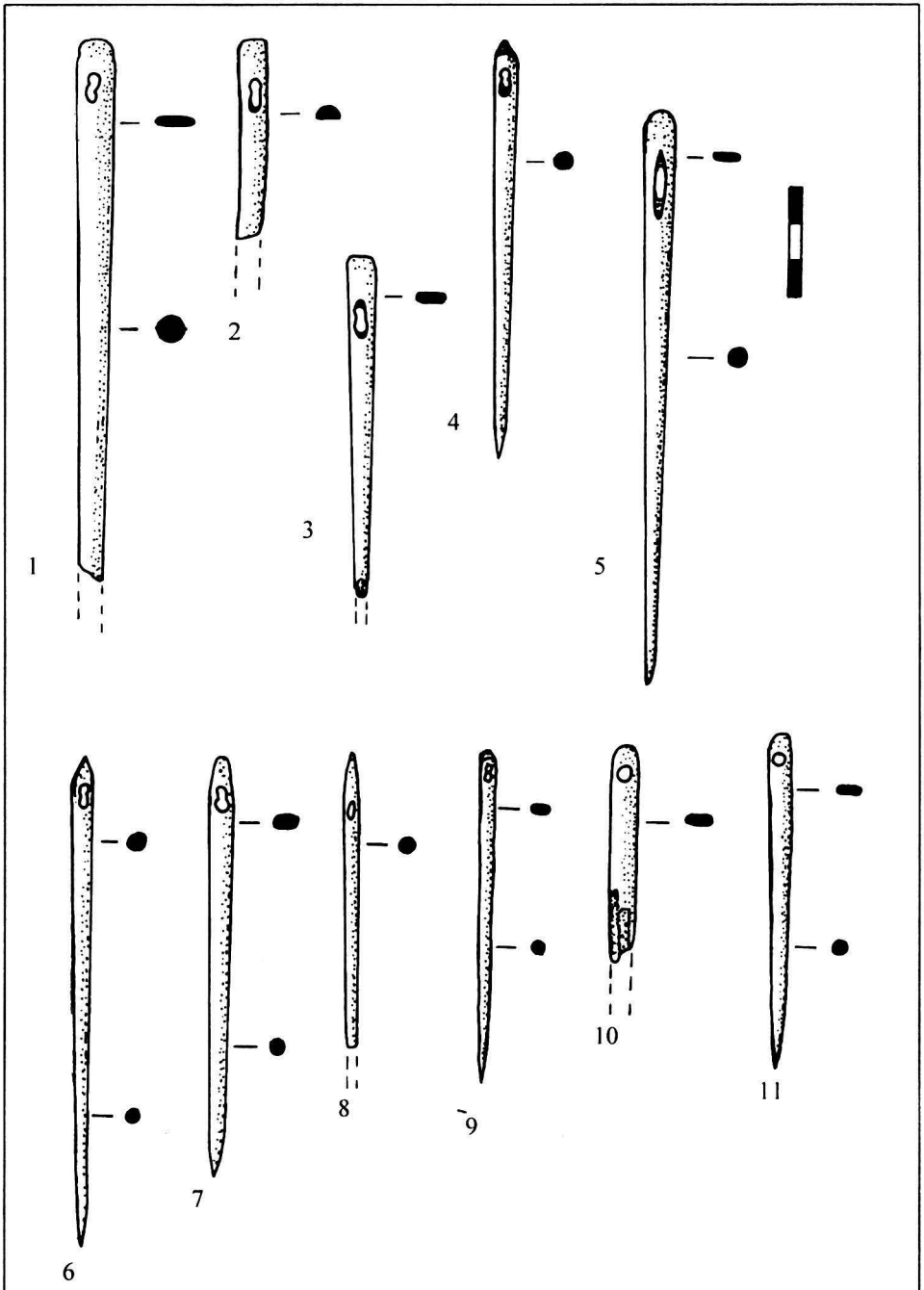
Planșa XV

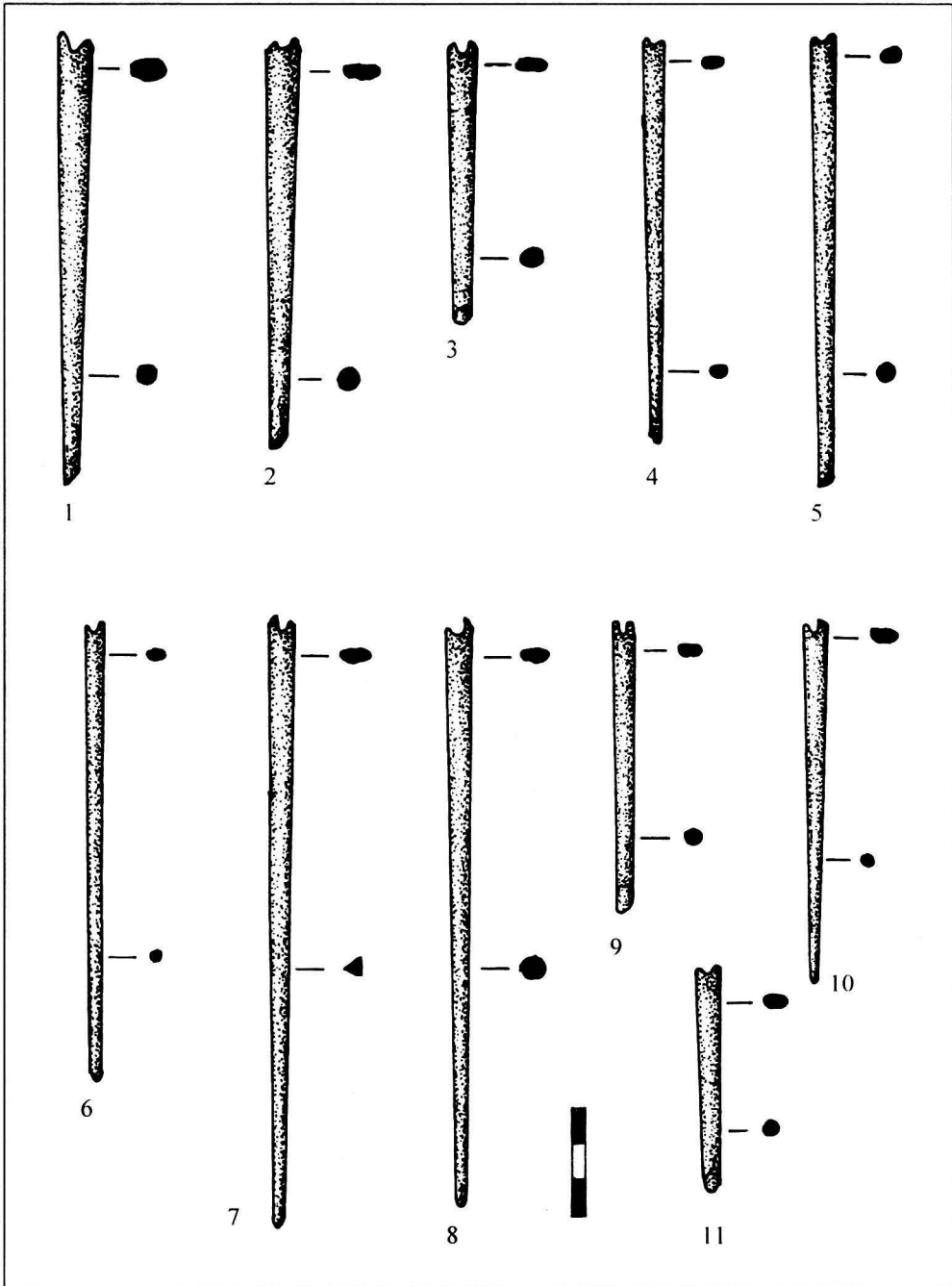
Planșa XVI

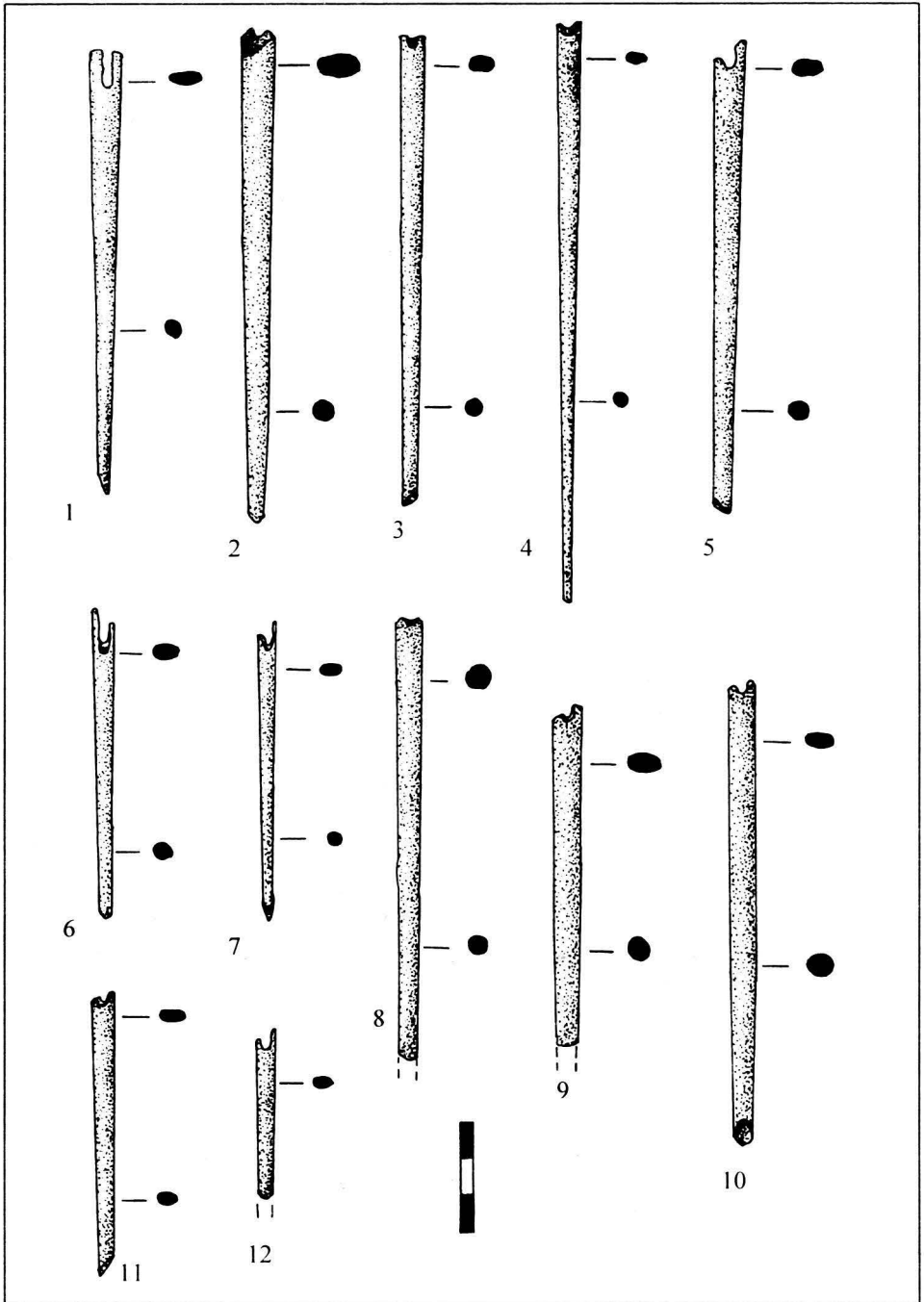
Plana XVII

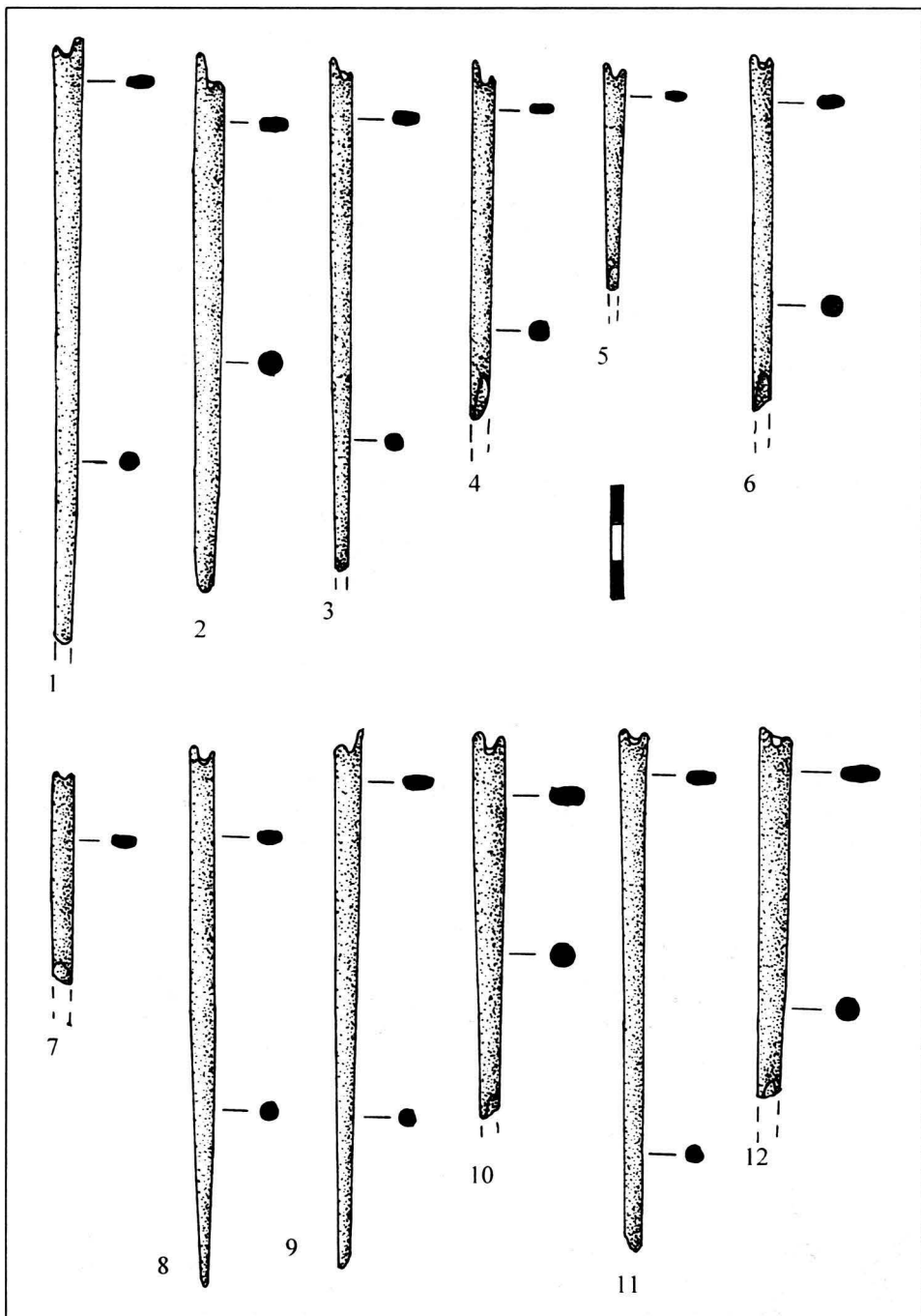
Plaușă XVIII

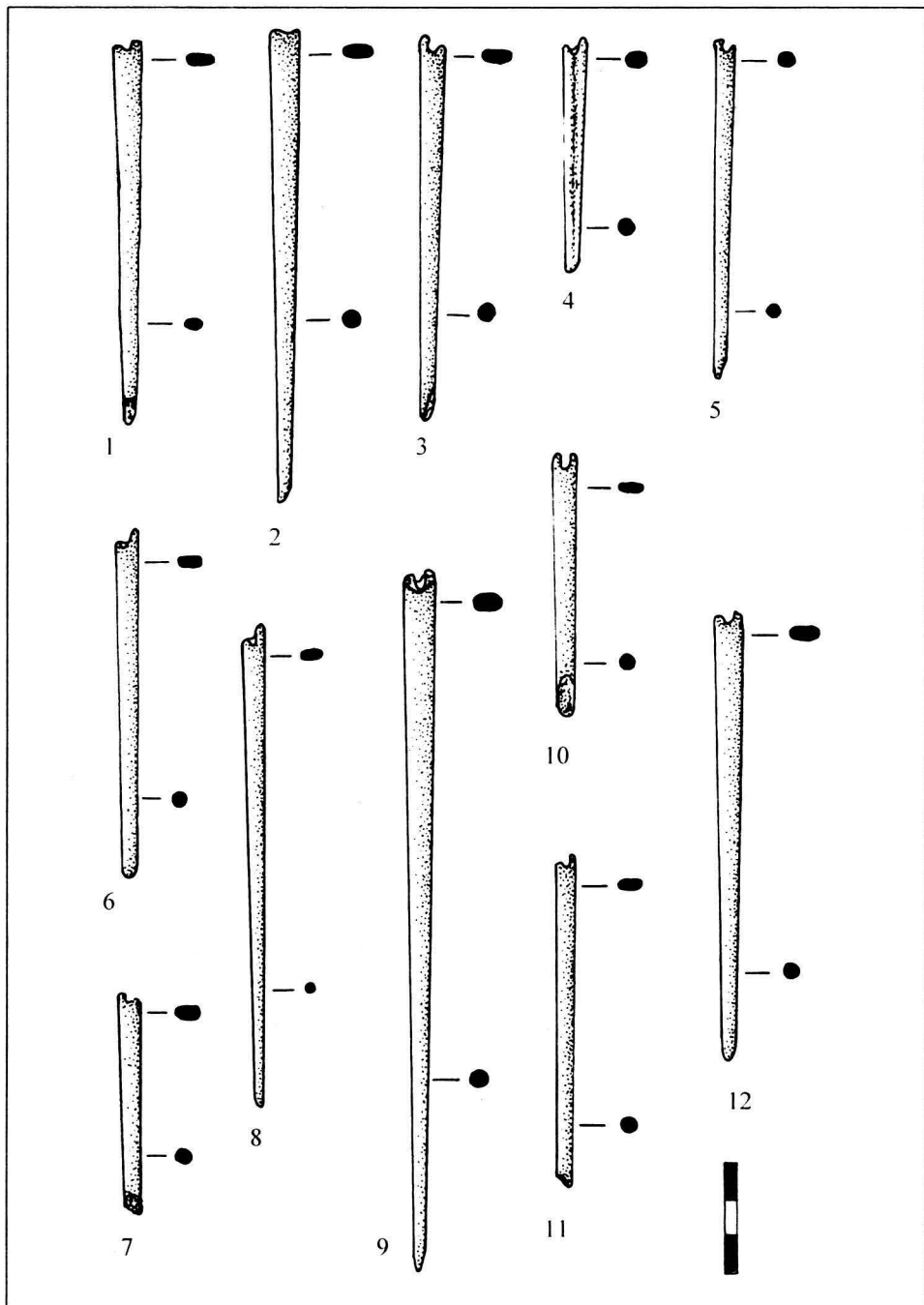
Planşa XIX

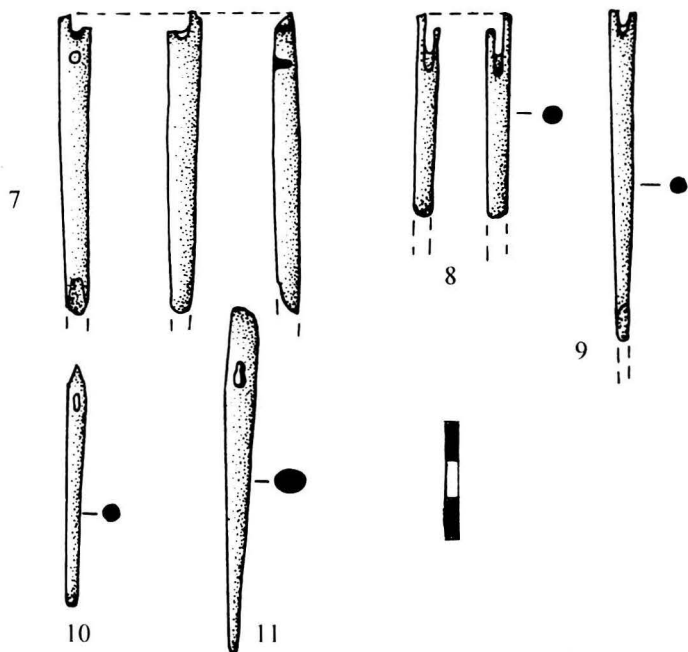
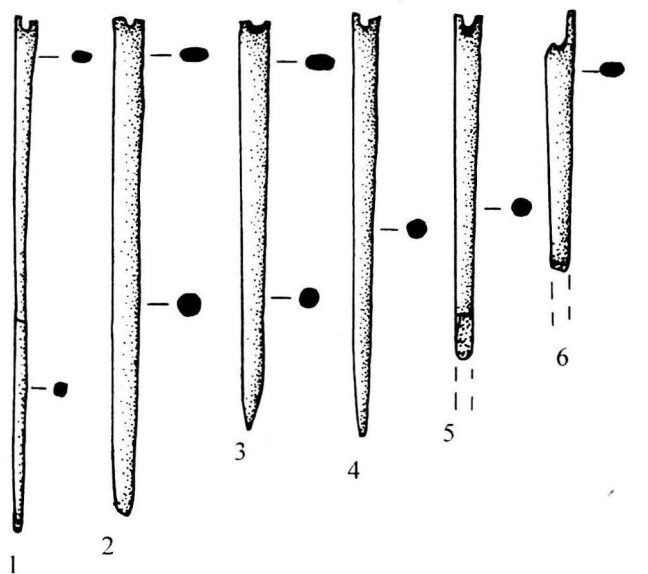
Plaușă XX

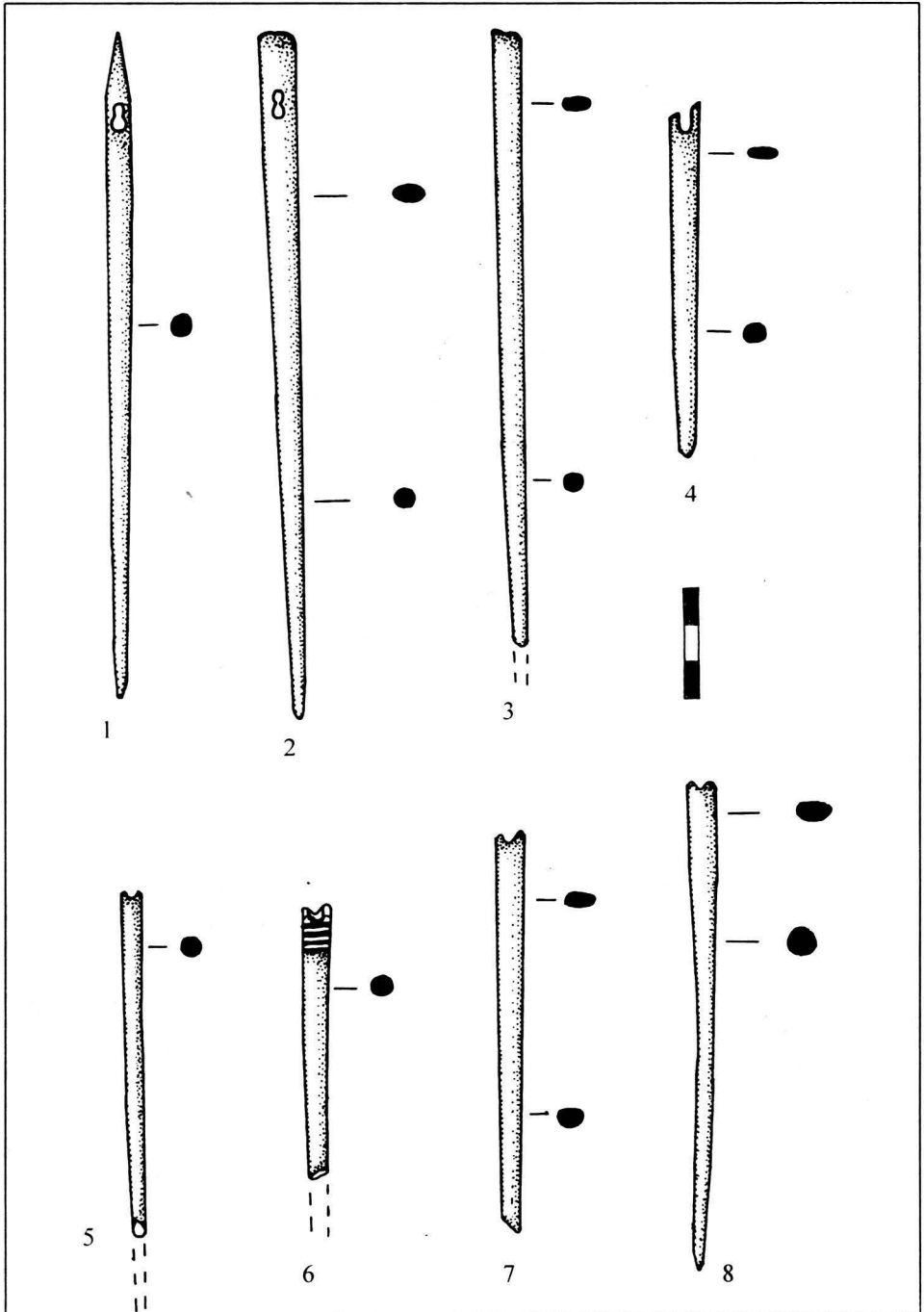
Planşa XXI

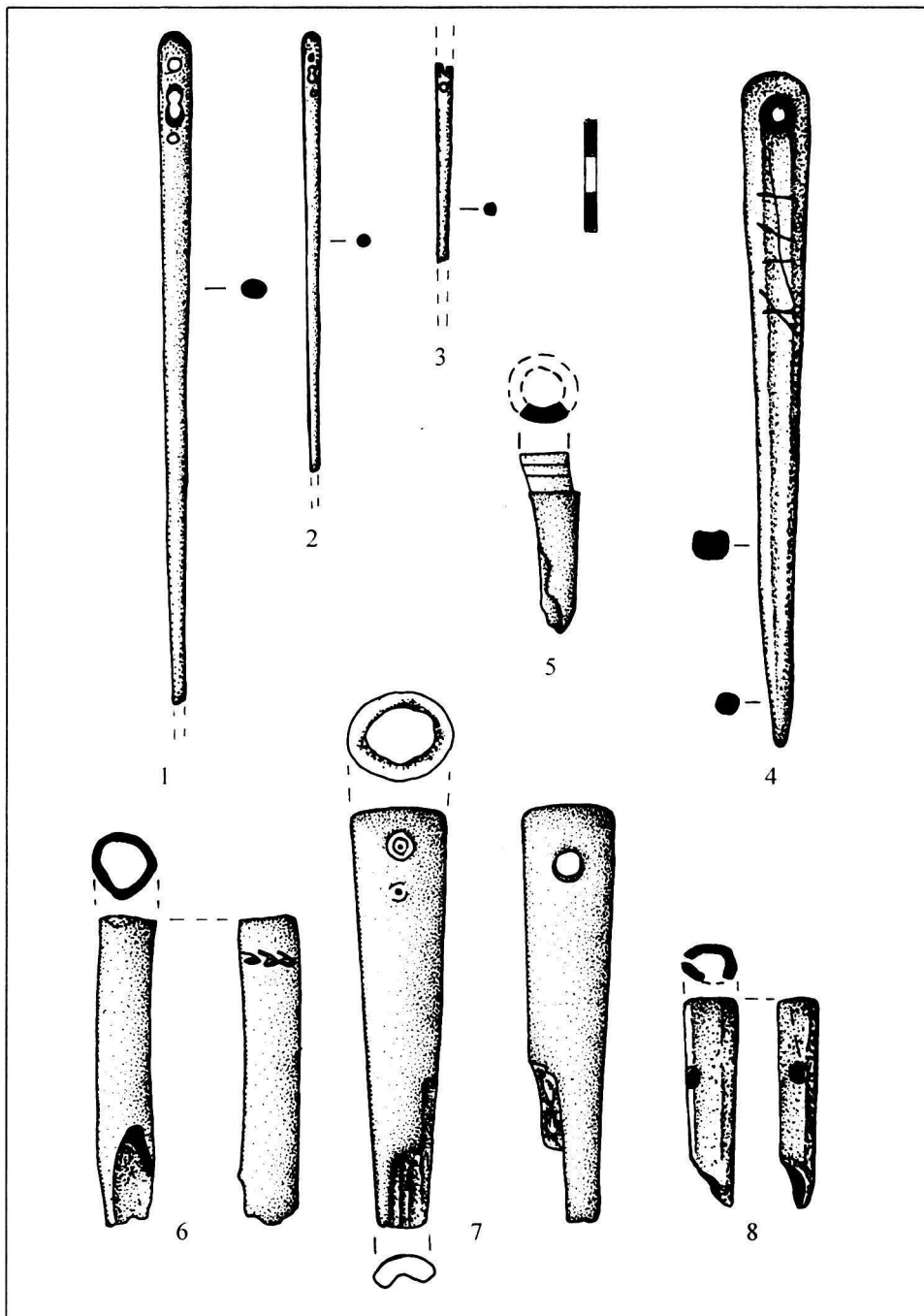
Plana XXII

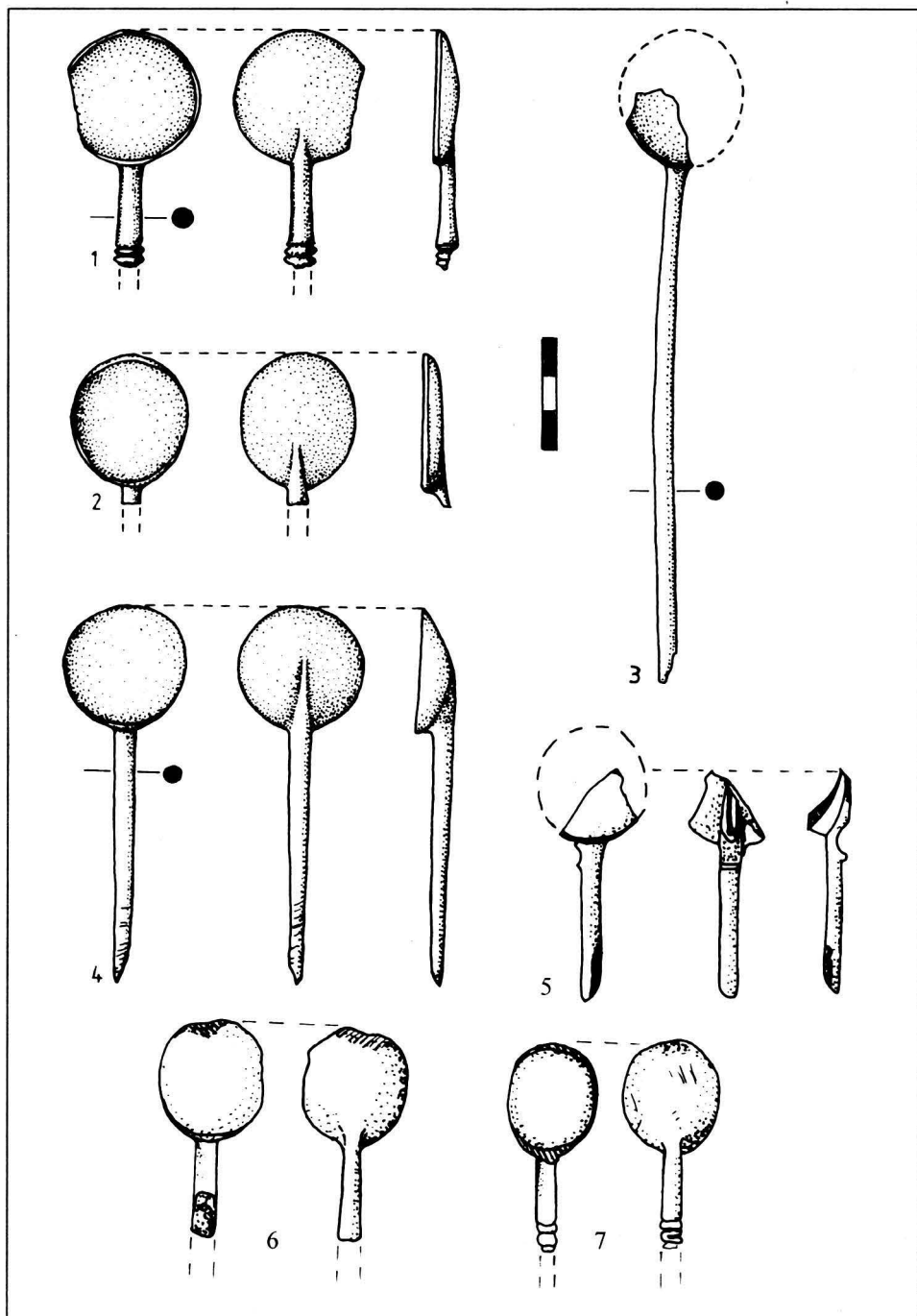
Planșa XXIII

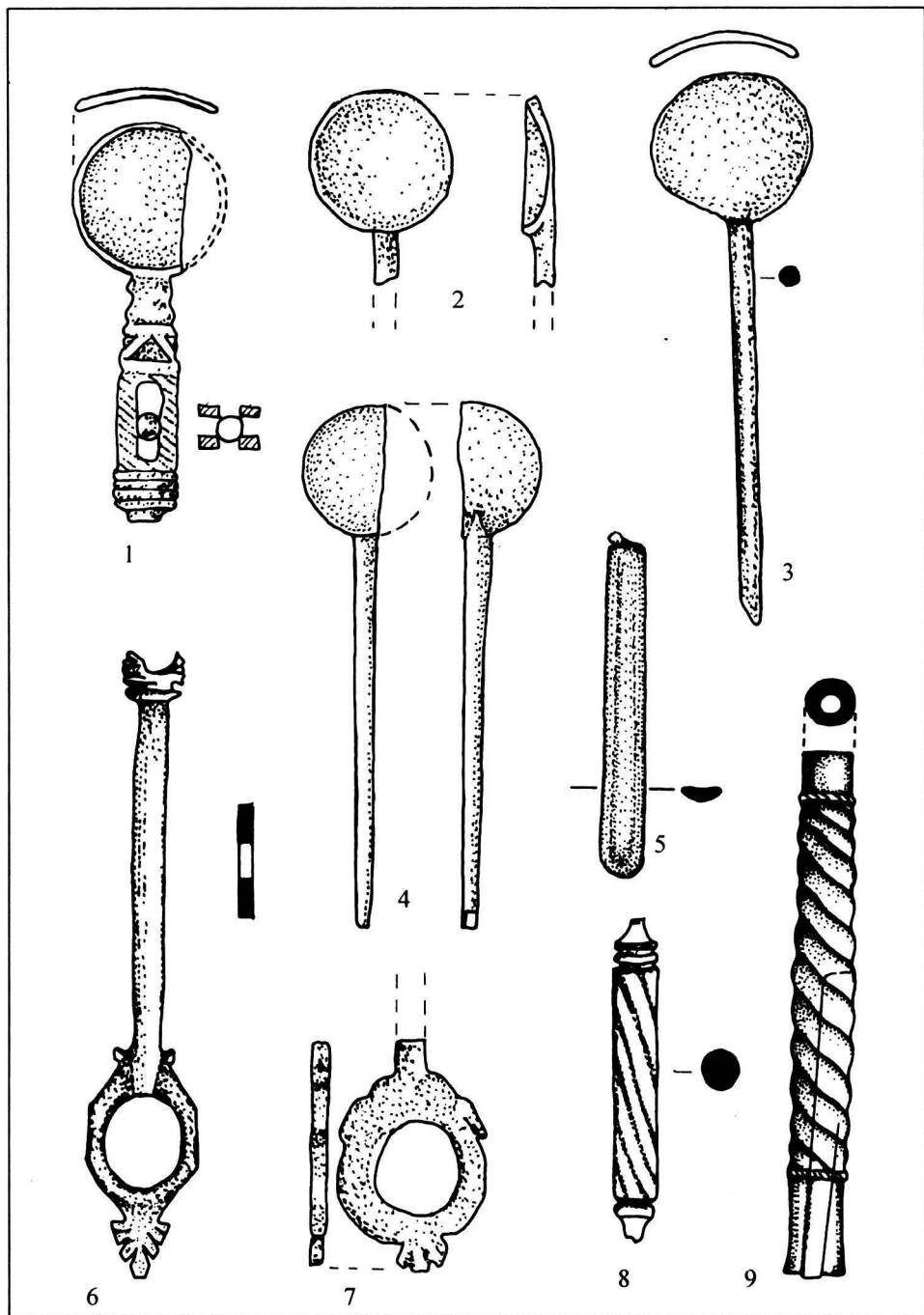
Planșa XXIV

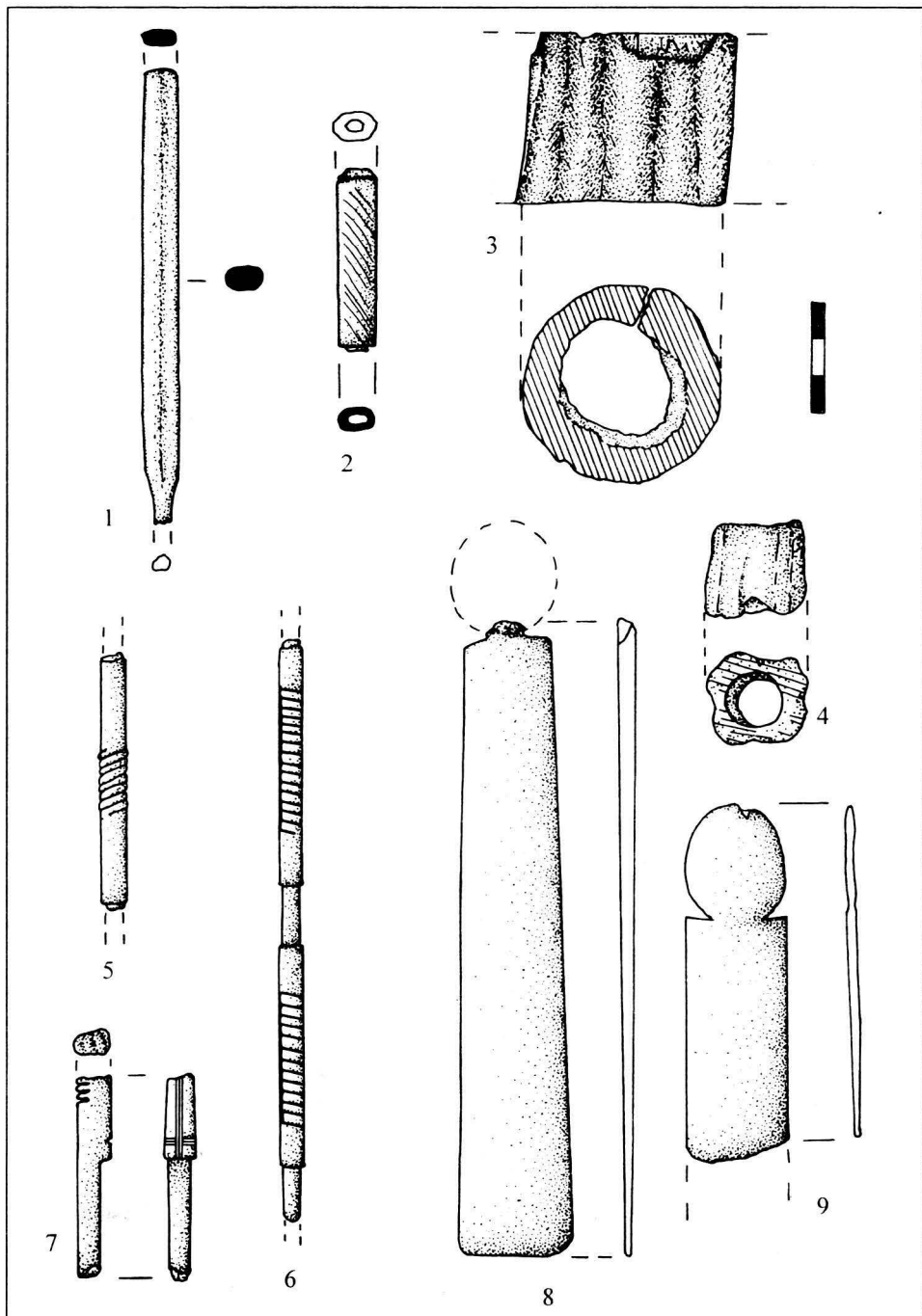
Planșa XXV

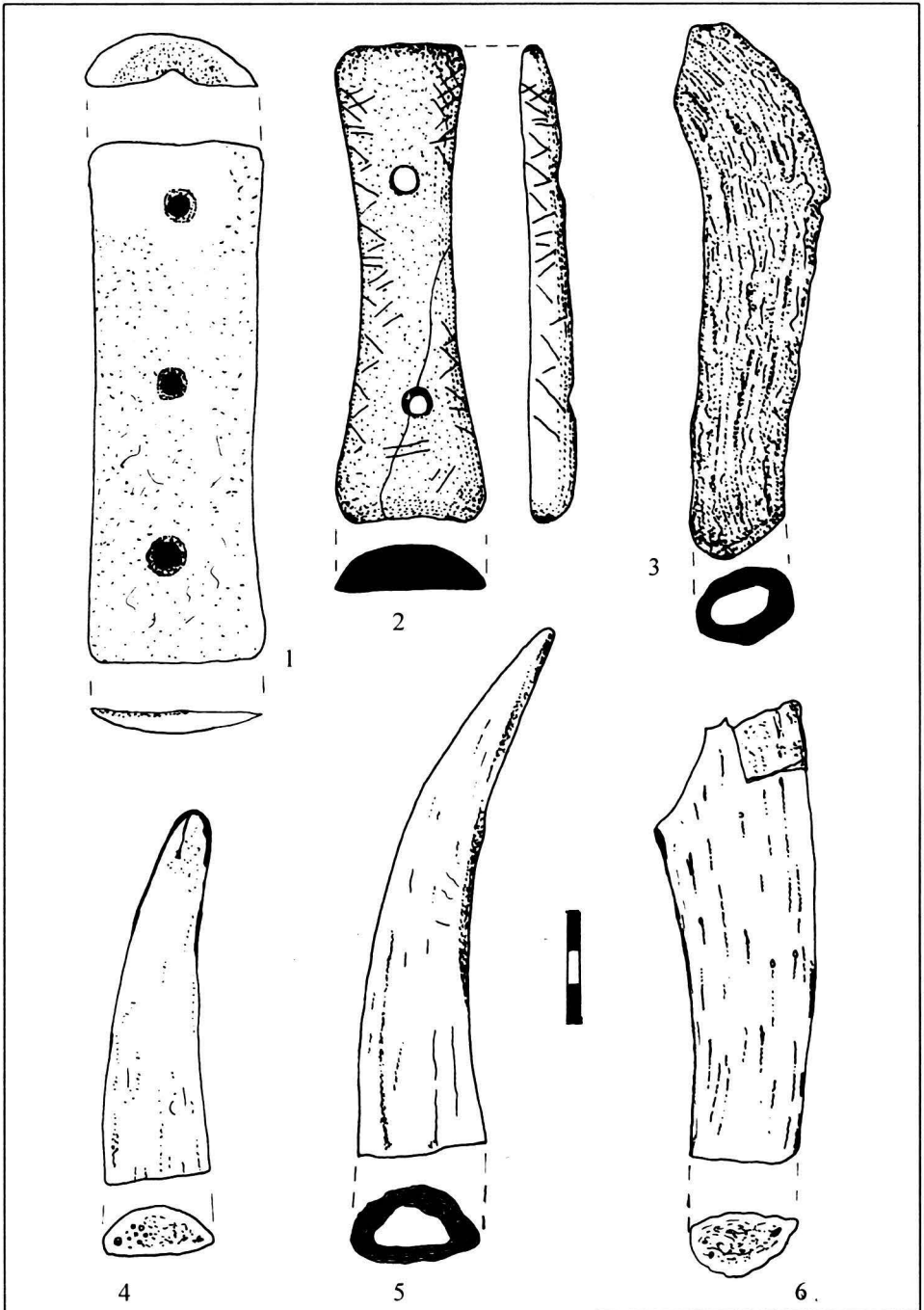
Planșa XXVI

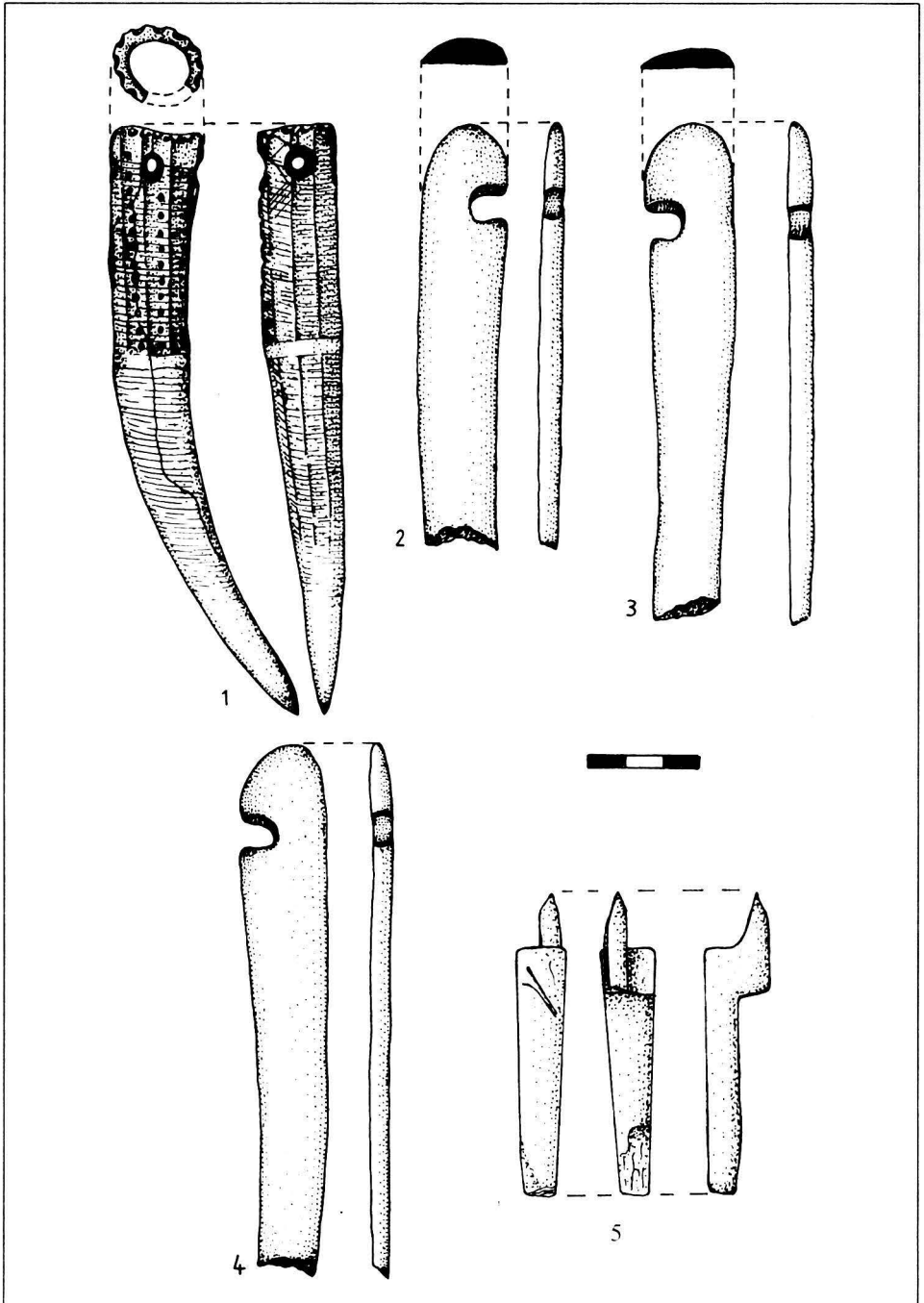
Planșa XXVII

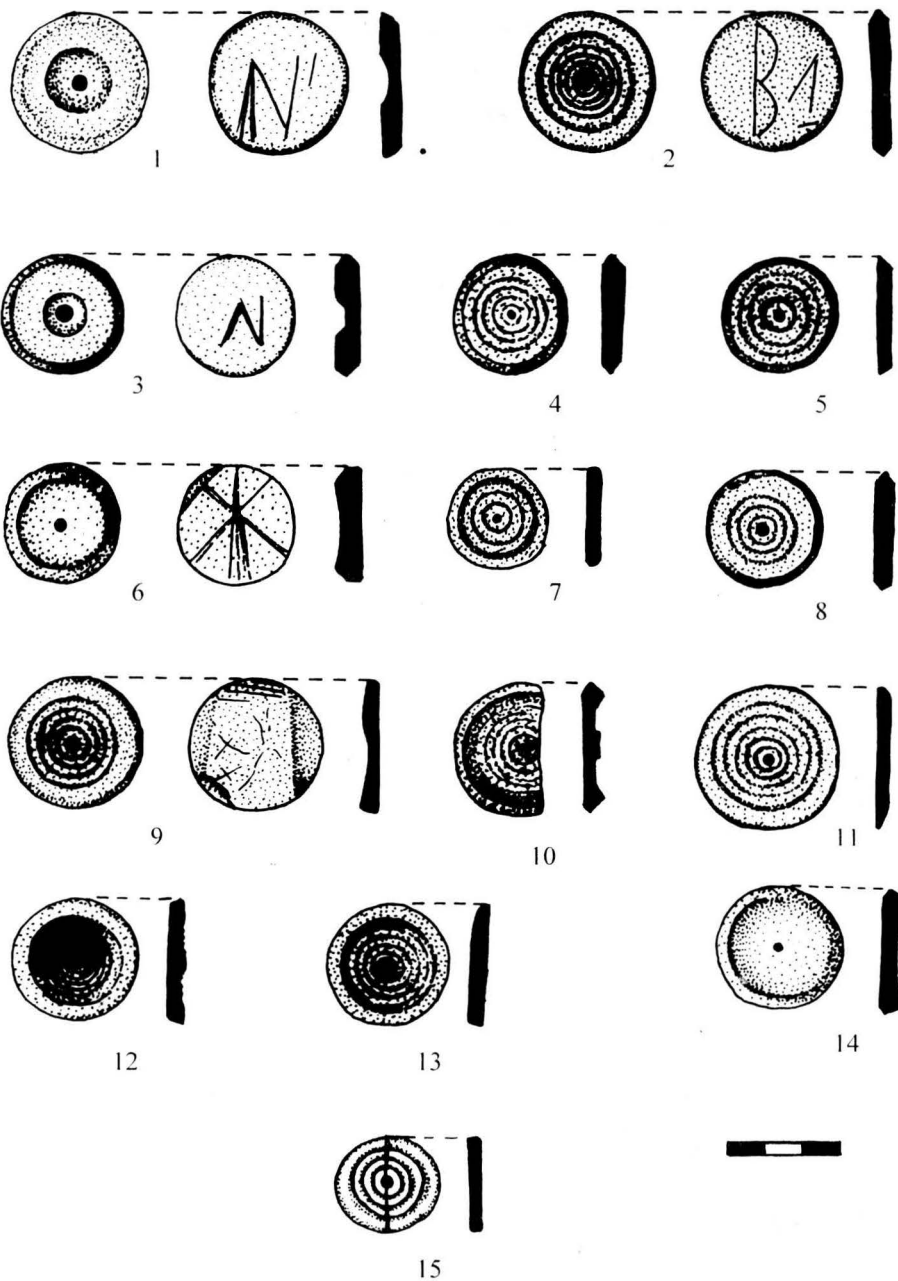
Planșa XXVIII

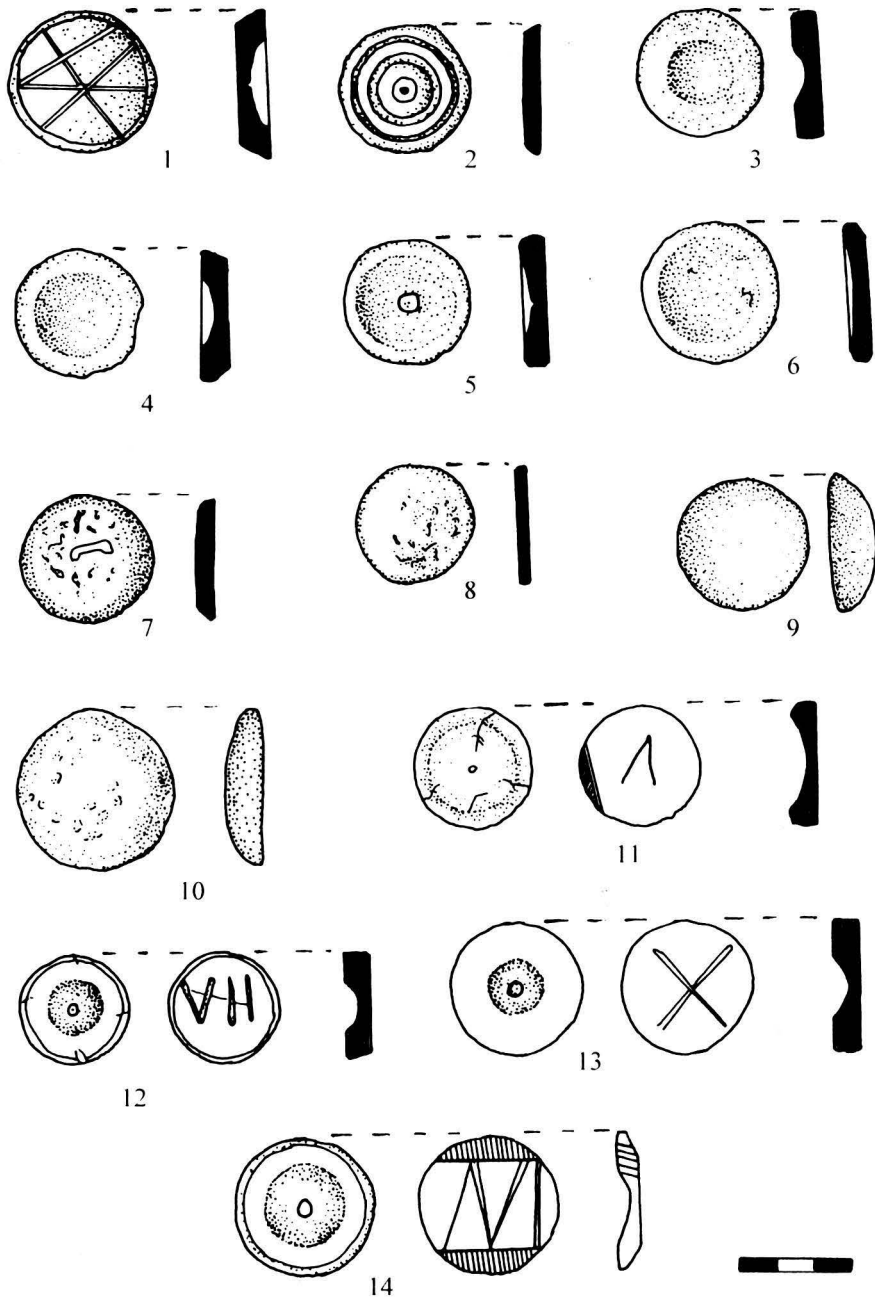
Plaușa XXIX

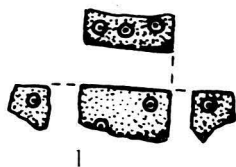
Planșa XXX

Planșa XXXI

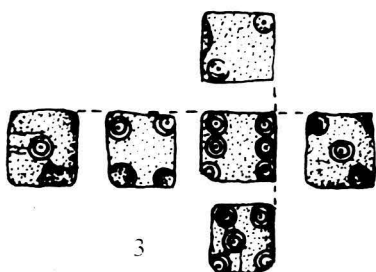
Planșa XXXII

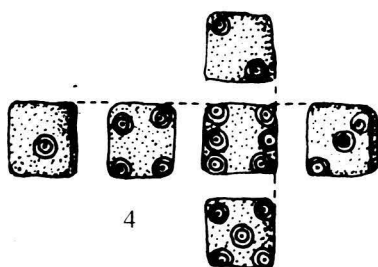
1

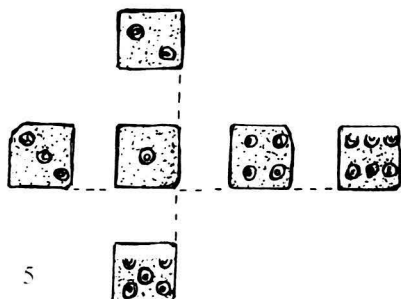
2

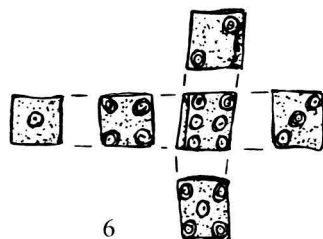
3

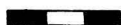
4

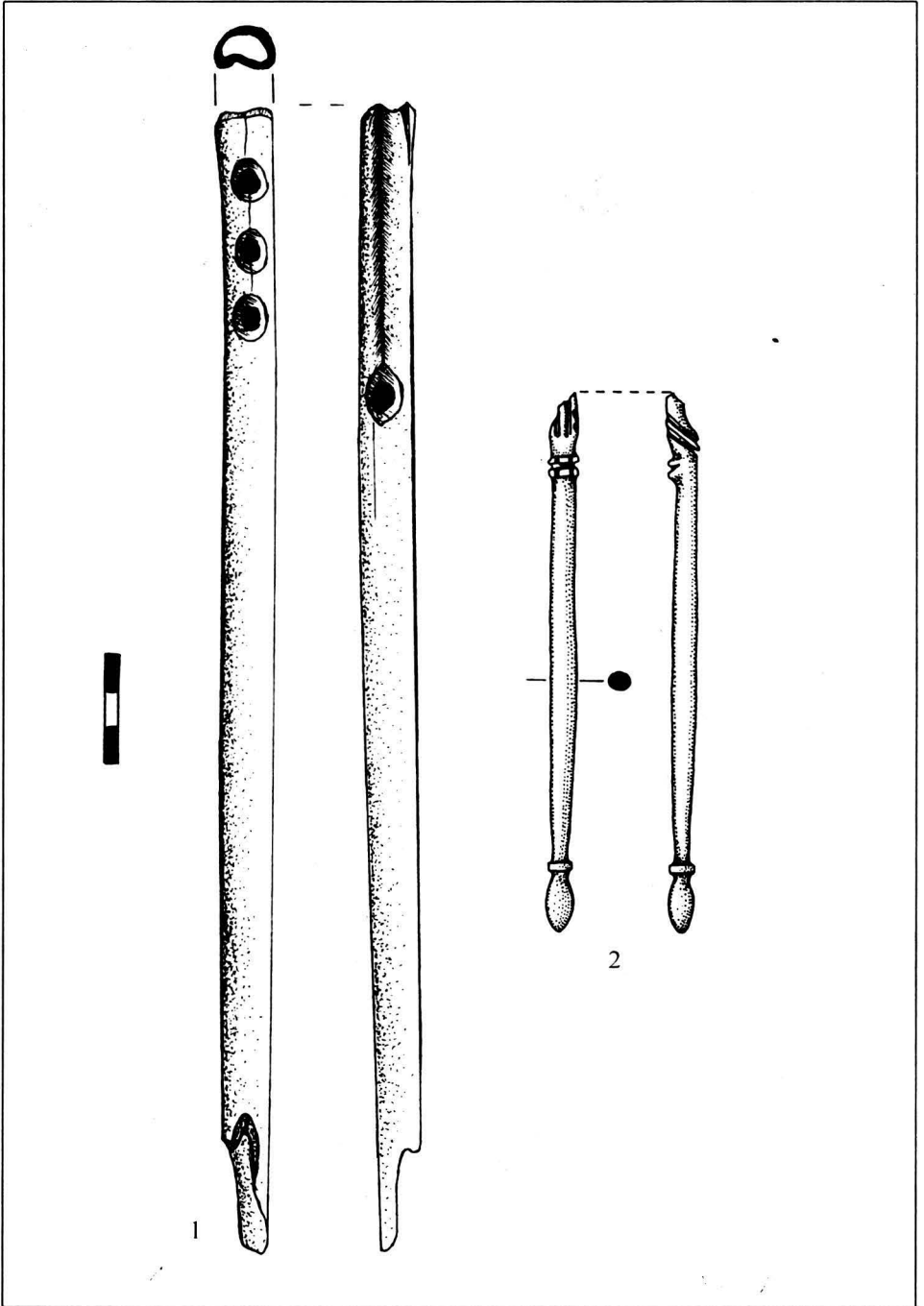

5

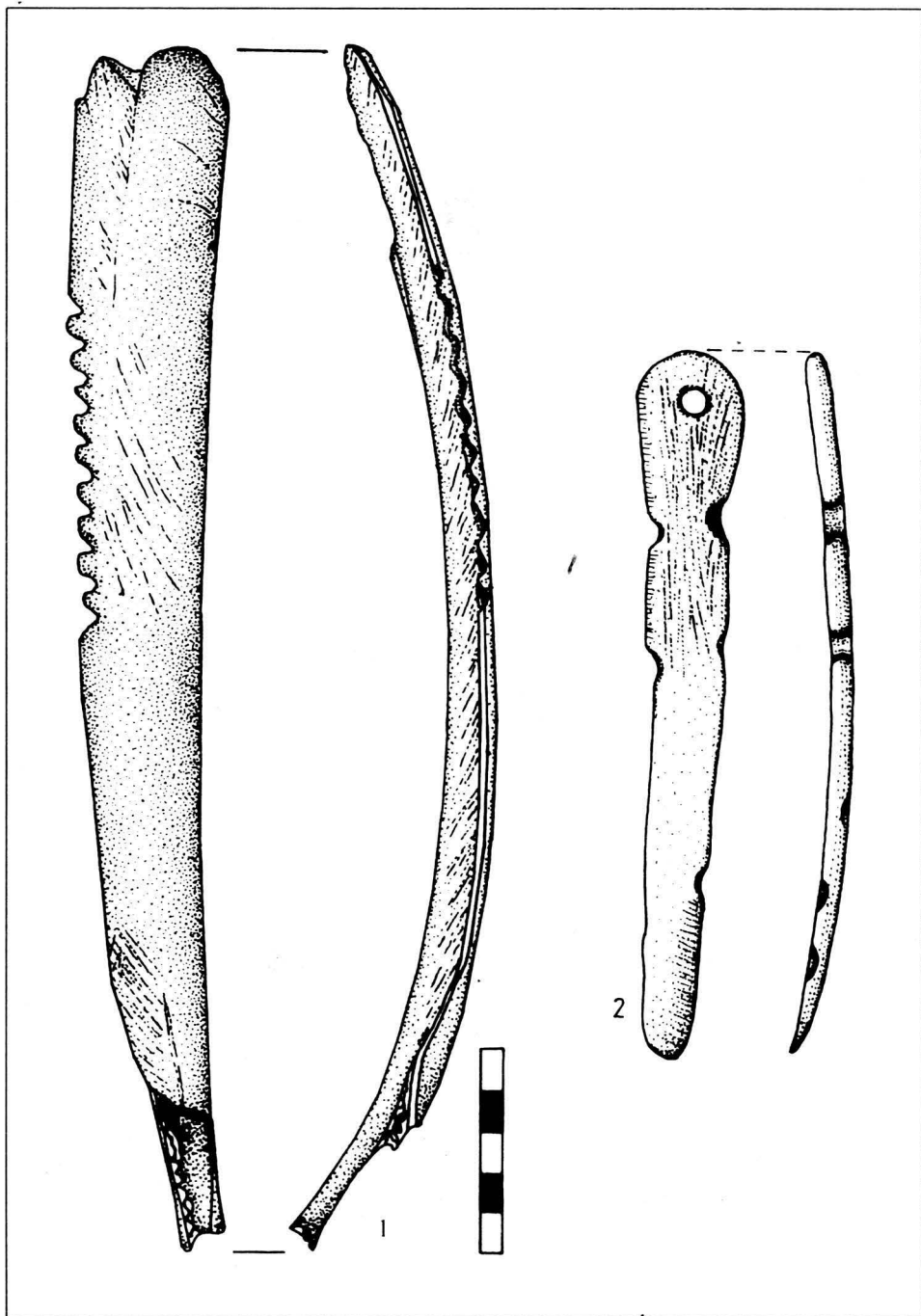

6

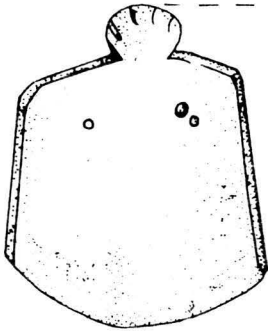

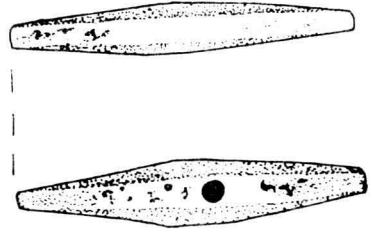
Planșa XXXIV

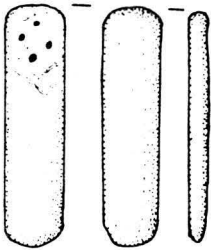
Planșa XXXV

1

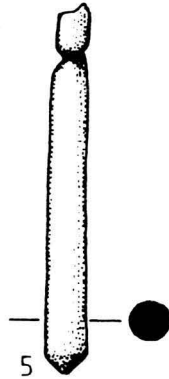
2

3

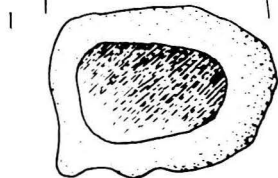
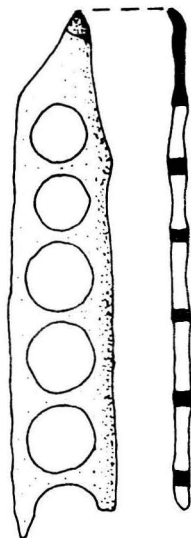
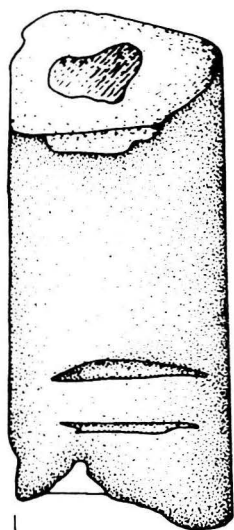

4

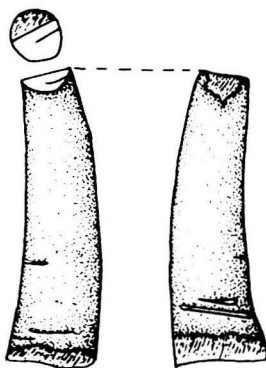
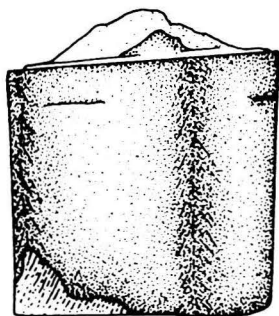

5

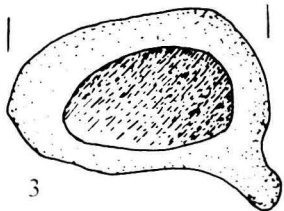

2

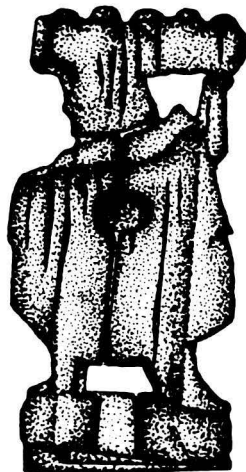
4

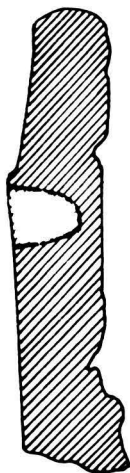
3

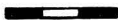
a

b

c

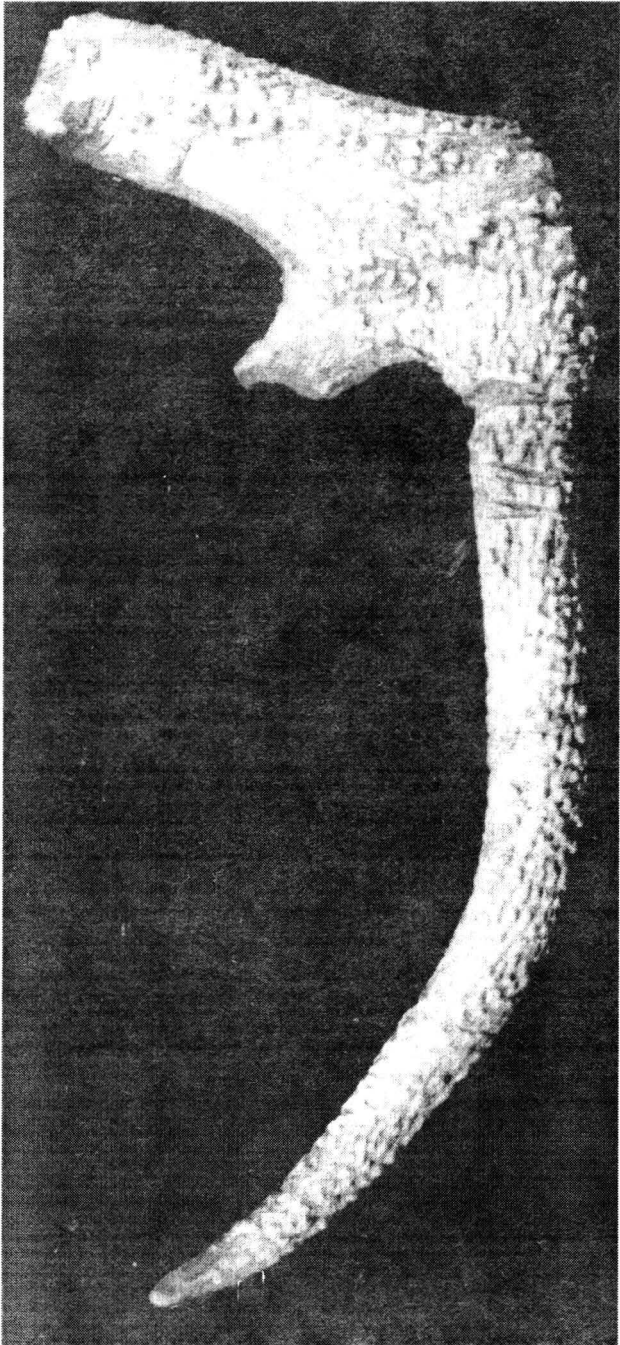

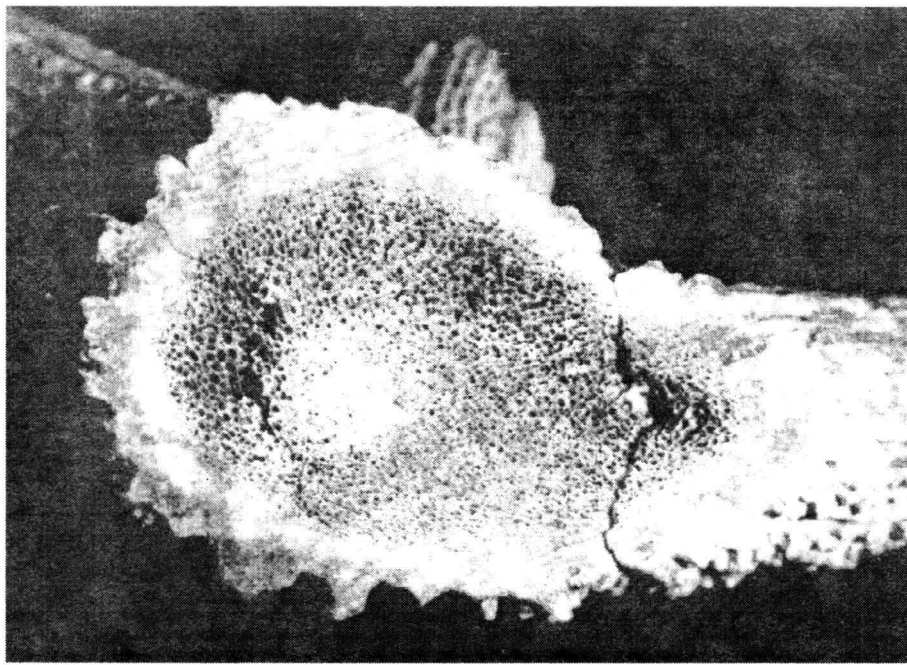
a

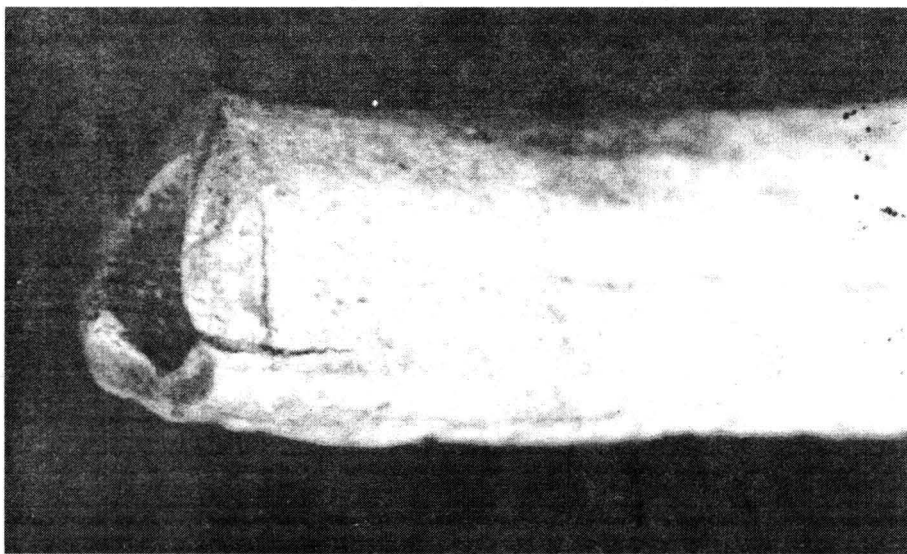
b

Plasa XL

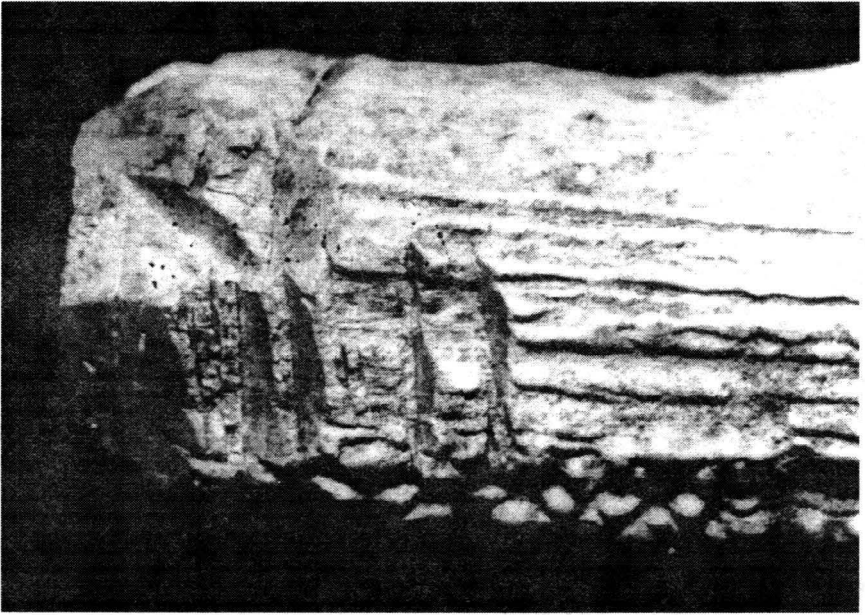

1

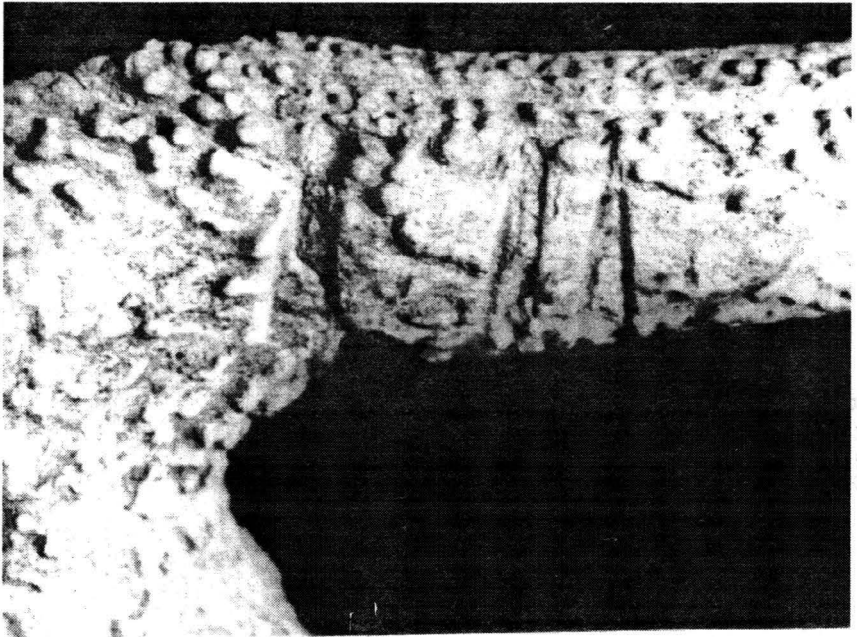

2

Plaușă XLI

1

2

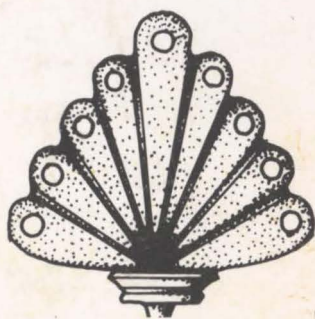
Plaușa XLII

CUPRINS

Cuvânt înainte	5
CAPITOLUL I	
ARGUMENT	7
CAPITOLUL II	
ISTORICUL CERCETĂRILOR	9
CAPITOLUL III	
PALEOTEHNOLOGIA OSULUI: PROCEDEE DE CONFEȚIONARE ȘI DECORARE	12
CAPITOLUL IV	
TIPOLOGIA OBIECTELOR DIN OS, CORN ȘI FILDEȘ DESCOPERITE LA APULUM	17
A. Piese de toaletă și podoabă	17
B. Piese de uz casnic	29
C. Piese de echipament militar	37
D. Piese pentru jocuri	40
E. Piese decorative de mobilier	42
F. Instrumente muzicale	45
G. Instrumente de scris	46
H. Instrumente medicale	46
I. Piese cu destinații diverse	48
J. Piese cu funcționalitate nedeterminată	49
K. Deșeuri, eboșe, piese în curs de prelucrare	49
CAPITOLUL V	
CONSIDERAȚII FINALE	51
CAPITOLUL VI	
CATALOG	53
Lista abrevierilor	83
Note	84
LES OBJETS EN OS, CORNE ET IVOIRE D'APULUM (Résumé)	95
CATALOGUE	112
Explicația planșelor	145
Explication des figures	147
Planșe	151

Tipărit la S.C. "ALTIP" S.A.
sub comanda nr. 64/A
1998

ISBN 973-0-00547-8